

НАСТАВА МОДЕРНЕ ИСТОРИЈЕ ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ
Д о д а т н и н а с т а в н и м а т е р и ј а л и

ИСТОРИЈСКА ЧИТАНКА 2
Нације и државе
у југоисточној Европи

МОДЕРНА ИСТОРИЈА ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ
Алтернативни наставни материјал

Нације и државе у југоисточној Европи

Издавачи: Дан Граф д.о.о, Београд и Центар за демократију и помирење у југоисточној Европи, Солун

За издаваче: Душан Митровић и Ненад Шебек

Наслов оригинала: Teaching Modern Southeast European History, Alternative Educational Materials, Nations and States in Southeast Europe, Thessaloniki 2009

Превод са енглеског: група преводаилаца

Консултант: Биљана Ступар

Припрема за штампу и штампа: Цицеро, Београд

Тираж: 1000 примерака

Ово издање финансира је ЕУ

The European Union's Instrument for
Pre-accession Assistance (IPA).

Ставови у овој публикацији су искључива одговорност аутора и ни на који начин не изражавају став Европске уније нити издавача.
The contents of this publication are the sole responsibility of the author and can in no way be taken to reflect the views of the European Union or the publishers.

За CDRSEE:

Председник Управног одбора CDRSEE: др Ерхард Бусек

Известилац Управног одбора CDRSEE за пројекат Настава модерне историје југоисточне Европе: Коста Карас

Извршни директор CDRSEE: Ненад Шебек

Директор програма: Корина Ноак-Аетопулос

Пројектни тим: Андонис Хадзијанакис, Џени Деметриу, Сузан Надо Бустаманте и Звездана Ковач

THE PUBLICATIONS AND TEACHER TRAINING ACTIVITIES OF THE JOINT HISTORY PROJECT HAVE BEEN MADE POSSIBLE THROUGH THE KIND FINANCIAL BACKING OF THE FOLLOWING:

Copyright: Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE)
Krispou 9, Ano Poli, 54634 Thessaloniki, Greece
Tel.: +30 2310 960820-1; Fax: +30 2310 960822
e-mail: info@cdrsee.org, web: www.cdrsee.org

ISBN: 978-86-83517-65-7

НАСТАВА МОДЕРНЕ ИСТОРИЈЕ ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ
Д о д а т н и н а с т а в н и м а т е р и ј а л и

ИСТОРИЈСКА ЧИТАНКА 2

Нације и државе у југоисточној Европи

Уредница: МИРЕЛА-ЛУМИНИЦА МУРГЕСКУ

Уредница серије: КРИСТИНА КУЛУРИ

Уредница издања на српском језику: ДУБРАВКА СТОЈАНОВИЋ

ТРЕЋЕ ИЗДАЊЕ

DAI GRAF

Београд 2012

Садржај

Увод	13
Хронологија	17
<i>Мапа 1: Приказ новонасталих балканских држава 1804–1862</i>	25
Прво поглавље: Стварање националних држава: циљеви и успеси	27
I-1. Однос Грчке и Европе, према писању Јосифа Месиодакса (1761)	28
I-2. Историјски темељи бугарске нације, по речима Пајсија Хиландарца (1762)	29
I-3. Евгеније Вулгарис се залаже за грчку државу (око 1770)	29
I-4. Конвенција коју су црногорски представници упутили аустријској царици Марији Терезији у Беч 1779. године	30
I-5. Димитрије Катарцис објашњава зашто су Грци нација иако немају државу (1783)	30
I-6. Румунска петиција за националну једнакост у Трансилванији – <i>Supplex Libellus Valachorum</i> (1791)	31
I-7. Турски документ о Француској револуцији (1798)	32
I-8. Утицај Француске револуције на учене људе југоисточне Европе – <i>Ратна песма</i> Адамантиоса Кораиса (1800)	32
I-9. Манифест Александра Ипсилантија, <i>Борба за веру и отаџбину</i> (1821)	33
I-10. Конзервативни захтеви босанских спахија (1826)	33
I-11. Хатишериф од Гилхане	34
I-12. Јон Кодру-Драгушану о националној држави (1844)	35
I-13. План Илије Гарашанина за стварање српско-словенског царства – <i>Начертаније</i> (1844)	35
I-14. Национални захтеви у револуцијама 1848. А. Словеначки захтеви Б. <i>Захтјевања народа</i> , усвојено на великој народној скупштини у Загребу В. Национална петиција коју је прихватила румунска народна скупштина у Блажу, Трансилванија	36
I-15. Митрополит Петар II Петровић Његош подржава југословенство (Цетиње, 12. март 1850)	38
I-16. Незадовољство босанских хришћана под турском влашћу, из пера фрањевачког фратра Фране Јукића (1850)	38
I-17. Османски царски декрет којим се проглашава једнакост међу поданицима, без обзира на веру (1856)	38
I-18. Нека мишљења о плану за оснивање двојне бугарско-турске државе (1867) А. Представка Централног тајног бугарског комитета султану Абдулазизу Б. Реакција Фуад-паше, према мемоарима Христе Стамболског	40
I-19. Пројекат уједињења Бугара и Срба у јужнословенско царство под влашћу српског кнеза Михаила Обреновића (1867)	41
I-20. Руски извештај о плановима за заједничку руско-бугарску државу (1867)	42
I-21. О односу политичке слободе и нације у XIX веку – уреднички коментар Љубена Каравелова у листу <i>Свобода</i> (новембар 1869)	42
Сл. 1. Словенија: Табори (1869)	43

I-22. Ферман којим је основана Бугарска егзархија (1870)	43
I-23. Резултати испитивања о припадности цркви у Скопској и Охридској епископији (1874)	44
I-24. Христо Ботев: Зашто Бугари треба да се боре за национално ослобођење (1875)	44
I-25. Политички програм Централног бугарског добротворног друштва (Букурешт, новембар 1876)	44
I-26. Албанска песма написана у време Берлинског конгреса (1878)	45
I-27. Берлински мировни уговор (1878)	45
<i>Мала 2: Балканске државе после Берлинског конгреса, јул 1878.</i>	48
Сл. 2. Грчка између Турске и Европе. Карикатура из листа <i>Aristophanes</i> (1882)	49
I-28. Зашто Албанци желе засебну албанску државу (1886)	50
I-29. Сећања Ивана Хаџи-Николова на разговоре из 1892. године, који су довели до стварања ВМРО (1893)	50
I-30. Декларација којом ВМРО обавештава велике силе о одлуци да започне оружани устанак (1903)	51
I-31. Политичко решење македонског питања мора се тражити у оквиру Османског царства. Став Крсте Мисиркова (1903)	51
I-32. План Аурела Ц. Поповиција за претварање Аустроугарског царства у федералну државу под именом „Сједињене Државе Велике Аустрије“ (1906)	52
I-33. Британски амбасадор у Османском царству пише о покушајима Албанаца да добију властиту националну државу (1912)	54
Сл. 3. <i>Проглашење албанске независности у Валони (1912) – гравура из тог периода</i>	54
I-34. Говор Кемал-паше у Дамаску о односу Турака и Арапа (1913)	55
I-35. Пројекат Димитрија Чуповског за стварање савезне балканске демократске републике (Санкт Петербург 1917)	55
I-36. Крфска декларација (1917) о принципима уједињења Срба, Хрвата и Словенаца	56
I-37. Проглас Југословенима црногорског краља Николе 20. октобра 1918.	57
I-38. Четрнаест тачака из говора америчког председника Вудроа Вилсона (1918) – одредбе које се тичу југоисточне Европе	57
I-39. Резолуција националне скупштине у Алба Јулији, одлука о уједињењу Трансилваније са Румунијом (1918)	58
I-40. Говор Јулију Манијау у румунској народној скупштини у Алба Јулији (1918)	59
<i>Мала 3: Југоисточна Европа после Конференције мира у Паризу и уговора у Лозани, 1923.</i>	61
I-41. Предлог да се створи македонска држава са кантоналном организацијом по узору на Швајцарску (1919)	62
I-42. Циришки споразум Грчке и Турске о Кипру (1959)	62
I-43. Фрањо Туђман се залаже за то да свака нација има право на властиту државу (1982)	64
I-44. Декларација о независности Косова А. Одлука Скупштине Косова Б. Одлука Народне скупштине Републике Србије	64
<i>Мала 4: Европа после I светског рата</i>	67

Друго поглавље: Уређење националне државе	68
IIa. Општи аспекти државне организације	68
II-1. Нацрт устава из пера Риге од Фере (1797)	68
II-2. Говор Боже Грујевића на првом заседању Правитељствујушчег совјета (1805)	69
II-3. Писмо Вука Караџића кнезу Милошу Обреновићу (1832)	70
II-4. Српски устав из 1835. године – структура власти	71
II-5. Румунски устав из 1866. године – опште одредбе	71
II-6. Прокламација књаза Николе Херцеговцима јуна 1876. године	72
II-7. Британски амбасадор у Истанбулу о ставу Турака према уставу (1876)	72
II-8. Турски устав из 1876. године	73
II-9. Престона беседа књаза Николе поводом проглашења устава Црне Горе (1905)	74
II-10. Младотурска прокламација (1908)	75
Табела 1: Устави земаља југоисточне Европе	76
Табела 2: Увођење општег права гласа у земљама југоисточне Европе	76
Сл. 4. Трг устава у Атине (1863)	77
IIб. Грађанско друштво	77
II-11. Дефиниција држављана у грчком Уставу из Епидауруса (1882)	77
II-12. Дефиниција држављана у грчком Уставу из Трезена (1827)	78
II-13. Дефиниција држављана у српском Уставу из 1835. године	78
II-14. Законик Данила I, кнеза Црне Горе и Брда	79
II-15. Редефинисање категорије држављана у члану 7. румунског Устава (1879)	79
II-16. Споразум о мањинама који су потписале савезничке и придружене државе и Румунија (1919)	80
II-17. Редефинисање категорије држављана у румунском Уставу из 1923.	81
IIв. Нација и црква	82
II-18. Цариградска васељенска патријаршија осуђује обичај да се деци уместо хришћанских дају старогрчка имена (1819)	82
II-19. Нека мишљења о аутономији грчке цркве у односу на Цариградску васељенску патријаршију (1833)	83
А. Теоклет Фармакидес, присталица аутономије	
Б. Константин Економос, противник аутономије	
II-20. Декрет о успостављању власти синода у Румунској православној цркви (1864)	83
II-21. Коментар француског новинара Шарла Иријартеа на ставове православних и католичких свештеника о односу између вере и нације у Босни (1875–1876)	84
II-22. Бугарски устав из 1879. о положају Бугарске православне цркве	84
II-23. Мишљење Николе Пашића о односу српског народа и православне цркве (1890)	85
II-24. Источно-православна религија као државна религија у Црној Гори	85
II-24а. Одредбе о вјероисповијести из Устава Књажевине Црне Горе 1905.	85
IIг. Инфраструктура националне државе	86
II-25. Значај развоја заната за малу нацију – пример Грчке (1841)	86

Сл. 5. Повезаност државне привреде са представама о нацији – прва новчаница од 500 драхми коју је издала Национална банка Грчке (1841)	86
II-26. Улога железнице у јачању националне државе – пример Румуније (1879)	86
II-27. Мишљење бугарског кнеза Александра Батенберга (1879–1886) о значају железнице (1879–1881)	87
II-28. Опис бугарске железнице крајем XIX века	87
II-29. Бугарски закон о мерама (1889)	87
Сл. 6. Нове технологије и национални симболи – реклама за шиваће машине (Грчка, крај XIX века)	88
IIд. Стварање нације	89
II-30. Запостављање хрватског језика, опаске Ивана Кукуљевића (1843)	89
II-31. Значај језика за идентификацију с нацијом – мишљење Словенаца (1861)	89
II-32. О значају језика за идентитет Румуна, из пера Титу Мајорескуа (1866)	90
II-33. Петиција хрватског Сабора Фрањи Јосифу за оснивање Јужнословенске академије наука и уметности (1867)	90
Сл. 7. Национално позориште у Букурешту – разгледница (крај XIX века)	90
II-34. Значај језика и књижевности у развоју нација – извод из статута Друштва за објављивање дела албанске књижевности (1879)	91
II-35. Писмо македонских студената у Санкт Петербургу о македонском књижевном језику (1902)	91
II-36. Планови да се побуде национална осећања Румуна у Трансилванији – писмо др Драгескуа упућено Емилији Рацију (1874)	91
II-37. План за консолидовање албанског националног покрета – писмо новинара Фаика Конице барону Голуховском (Брисел, 1897)	92
II-38. Упутства за предавање историје у Грчкој (1881)	93
Сл. 8. Деца одевена у историјске ношње (Грчка, око 1875)	93
II-39. Покушај да Румунија добије свој национални спорт (1898)	93
Сл. 9. Диплома учесника у спортском такмичењу средњошколаца у организацији листа „Gazet Sporturilor“ (Румунија између два рата)	94
II-40. Из Расписа Министарства просвјете и црквених дјела Црне Горе 1908. године	94
II-41. Албански краљ Зогу I о значају војне обавезе за стварање нације (1928)	94
Сл. 10. Румунски дечачић одевен као војник (1916)	95
II-42. Циљ образовања у Турској, према схватању Зије Гокалпа (1914)	95
II-43. Противници критикују Ататуркову политику по питању историје и језика (приватни дневник, 1932. година)	95
II-44. Махмуд Есад Бозкурт о националистичкој суштини „Ататуркове револуције“	96
Треће поглавље: Националне идеологије	97
IIIа. Шта је нација?	97
III-1. Права и обавезе румунске нације, по схватању песника и политичара Димитрија Болинтинануа (1869)	97
III-2. Објашњење шта је народ према једном српском уџбенику (1870)	98

III-3. Одређење нације по Зији Гокалпу (1923)	99
III-4. Поимање нације код Мустафе Кемал-паше	99
А. Значај религије током рата (1920)	
Б. Култура (1922)	
В. Јединство (1924)	
Г. Уопштавање и поједностављивање (1929)	
IIIб. Самоодређење	100
III-5. Бити Бугарин – Песма <i>Бугарин сам</i> , Ивана Вазова (1917)	100
III-6. Бити Албанац – мишљење Пашка Васе (1879)	100
Сл. 11. Нација у сликама – словеначка разгледница (почетак XX века)	101
Сл. 12. Нација у сликама – румунска разгледница (почетак XX века)	101
III-7. Бити Турчин – мишљење др Ризе Нура (1932)	101
III-8. Бити Словенац – Димитрије Рупел о нарави Словенаца (1987)	102
III-9. Сећања Георга Јонеску-Гиона (1889) – румунски сељаци се не поистовећују са својом нацијом	102
III-10. Доживљај Х. Н. Бреилсфорда (1905) – у Македонији се не поистовећују са својом нацијом	103
Сл. 13. Босанскохерцеговачки павиљон на Међународној изложби у Паризу (1900)	103
IIIв. Национална знамења	104
III-11. Рига од Фере – предлог заставе и знамења Грчке (1797)	104
Сл. 14. Застава грчког острва Псаре током Рата за независност, на којој стоји паролa „Слобода или смрт“, крст и симболи тајног друштва „Филики етерија“	105
Сл. 15. Румунска застава букурештанске градске гарде за натписом „Снага извире из јединства“ (1867)	105
Сл. 16. Застава и грб Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца / Краљевине Југославије (од 1929)	106
III-12. Значај албанске заставе, говор епископа Фан Стилијан Нолија на погребу Фаика Конице (1942)	106
Сл. 17. Данашње заставе земаља југоисточне Европе	107
III-13. Химне	107
А. Грчка химна (1823)	
Б. Хрватска химна (1835)	
В. Албанска химна (1912)	
Сл. 18. Историјат државног грба Бугарске од 1741. године до данас	109
Сл. 19. Српски грб према нацрту Павла Ритера Витезовића (1701)	109
Сл. 20. Грб Краљевине Србије (осамдесете године XIX века)	109
Сл. 21. Грб Краљевине Црне Горе, 1905.	110
Сл. 22. <i>Монархија и држава</i> – румунска разгледница са ликом краља Карола I (1866-1914)	110
III-14. Покушај да се у Грчкој уведе народна ношња (1843)	110
Сл. 23. Српска сељанка у традиционалној ношњи (1865)	110
Табела 3: <i>Државни празници у садашњим државама југоисточне Европе</i>	111
IIIг. Национална митологија	112
Сл. 24. Сликвно представљање нације	112

А. Слободна Бугарска – литографија Георги Данчова (1879)	
Б. Француске разгледнице на којима су представљене Србија и Црна Гора	
III-15. Историјски корени македонске нације – Ђорџи Пулевски, <i>За Македонце</i> (1879)	113
Сл. 25. Хероји историје као савремени узори	114
А. Леонида, краљ у древној Спарти, поручује Персијанцима да се неће предати: „Μολὼν λαβέ“ („Дођите и сами узмите“), слика из грчког уџбеника (1901)	
Б. Погибија Васе Чарапића приликом освајања београдске тврђаве 1806. – слика Анастаса Јовановића (1817-1899)	
III-16. Сећање др Ризе Нура о утицају народних прича о јунацима	114
Сл. 26. Символично представљање политичких догађаја	115
А. Црногорски устанак – слика Ђуре Јакшића (1832-1878)	
Б. Уједињена Бугарска – слика Николаја Павловича (1885)	
III-17. Румунски закон о очувању успомене на народну хероину Екатерину Теодороију (1921)	116
Сл. 27. Румунски плакат поводом 70 година од оснивања модерне државе (1929)	117
Сл. 28. Хрватска поштанска марка са ликом славног кошаркаша Дражена Петровића (1994)	117
III-18. Савремени историчар о историји албанског грба (2000)	118
Четврто поглавље: Сукоб националистичких идеологија	119
IVа. Идеологије које су допринеле изазивању сукоба	119
IV-1. Националне предрасуде према Немцима у Хрватској (1866)	119
IV-2. Зашто је др Риза Нур одбио да се ожени странкињом (1910)	120
IV-3. Неки погледи на грчку „мегале идеја“ (<i>идеја велике Грчке</i>) – разговор професора Николаоса Сариполоса и краља Ђорџа I (1877)	120
IV-4. Историчар Александру Д. Ксенопол о румунском националном простору (1888)	120
IV-5. Националне поделе у турском парламенту (1908–1914)	121
IV-6. Прогласи антиколонијалне борбе кипарских Грка (1955)	121
IVб. Конкретни сукоби	123
IV-7. Стјепан Радић, <i>Хоћемо нашу хрватску домовину унутар југословенске заједнице</i> (1918)	123
IV-8. Проглас Срба, Хрвата и Муслимана из Босне (1943)	123
IV-8а. Одлука Велике народне скупштине (Подгоричке скупштине), 13. новембар 1918.	124
IV-8б. Из експозеа црногорског делегата Анта Гвозденовића пред Врховним вијећем, Конференција мира у Паризу 5. III 1919. године	124
IV-9. Декларација Првог заседања Антифашистичког већа народног ослобођења Македоније (1944)	124
IV-10. Тешкоће антиколонијалне борбе на Кипру 1955–1959, анализа Георгија Гриваса, вође ЕОКА (Дигенис)	125
Сл. 29. Апел Кипра Уједињеним нацијама (средина XX века)	125
IV-11. Перспективе левичарске партије кипарских Грка (АКЕЛ) (1955)	126

IV-12. Кипарски Турци против ЕОКА, 1960.	126
IV-13. Циљеви „хрватског прољећа“, како их се сећа писац Владо Готовац	128
IV-14. Меморандум Српске академије наука и уметности (САНУ), 1986.	128
IV-15. Став Словенаца о питању језика у комунистичкој Југославији 1987.	130
IV-16. Мајска декларација Словеначког демократског савеза (1989)	131
IV-17. Фудбал и национализам – сећање једног хрватског навијача о путовању на утакмицу Партизан – Динамо (1989)	131
IV-18. Списатељица Дубравка Угрешић осуђује поделе и ратове деведесетих	132
IV-19. Однос хрватског и српског језика – мишљење хрватског лингвисте Стјепана Бабића (2003)	133
IV-20. Реакција на приказивање српског филма са хрватским титловима (1999)	133
IV-21. Распопућени идентитет једне младе Хрватице	134
IVв. Превазилажење национализма	134
IV-22. Мирко Ковач о национализму 2011. године	134
IV-23. Општи оквирни споразум за мир у Босни и Херцеговини (1995)	135
IV-24. Споразум Мађарске и Румуније о разумевању, сарадњи и добросуседским односима (1996)	136
IV-25. Изјашњавање Румуна и Мађара о међусобним односима у подручјима с мешовитим становништвом (2001)	137
IV-26. Оквирни Охридски споразум којим је окончан оружани сукоб у Македонији (2001)	137
IV-27. Спорт као начин да се превазиђе национализам. Кипарски Грци навијају за локални тим кипарских Турака (2003)	138
IV-28. Два мишљења о брисању „зелене линије“ која дели грчки од турског дела Кипра (23. април 2003)	138
А. Мишљење Никоса Анастасијуа, постављено на интернету	
Б. Турски учитељ из Фамагусте описује посету породици кипарских Грка (2003)	
Сл. 30. Линија раздвајања („зелена линија“) у Никозији (2003)	139
Библиографија	140

Модерну Европу, као и знатни део неевропског света, чине нације. Од XIX века, националистичке идеологије су толико снажне да усмеравају делање великих група људи и утичу на функционисање држава. У том погледу југоисточна Европа није изузетак. На том подручју је током XIX века настало пет националних држава. Неке су биле нове, створене на територији која је претходно била под турском влашћу – то су Србија (где је борба за слободу почела 1804. године, државност постепено стицана од 1815. до 1830. године, а формална независност извојевана 1878), Грчка (где је ослободилачка борба почела 1821, а независност стечена 1830) и Бугарска (где је до устанка против Турака дошло 1876. године, држава проглашена 1878, а независност 1908). Друге су настале од вазалских хришћанских кнежевина у оквиру Османског царства – Румунија (формирана уједињењем Влашке и Молдавије 1859, независност стекла 1877/1878) и Црна Гора (аутономна територија на чијем је челу од XVIII века владика, а која 1852. постаје наследна кнежевина, а независност стиче 1878). Почетком XX века су настале још две националне државе: Албанија 1912/1913, после балканских ратова, и Турска, распадом Османског царства после Првог светског рата (од 1919. године постоји национална влада, али је Република Турска званично проглашена 1923. године). Британска колонија Кипар је независна држава од 1960. године, а када се распала Југославија, 1991. године, настало је неколико нових држава: Словенија, Хрватска, БЈР Македонија и Босна и Херцеговина. Србија и Црна Гора 1992. формирале су Савезну Републику Југославију, која је 2002. године редефинисана и променила назив у Србија и Црна Гора. Од 2006. Србија и Црна Гора су независне државе.

Наравно, националне државе нису биле ни раније, као што нису ни сад једини тип државе у југоисточној Европи. Постојале су и вишенационалне државе и други видови мултиетничких држава, а многе нације дуго нису имале сопствену државу. Ипак, историју тог подручја обликовао је сложени однос између нације и државе, а националне државе су постале једно од основних обележја југоисточне Европе. Упркос чињеници да су те државе релативно младе у поређењу с другим европским државама као што су Француска, Шпанија и Британија (мада су, и то треба поменути, Србија и Грчка формиране као националне државе пре Италије или Немачке), њихова нестабилност и непрестани сукоби на националној основи од кључног су значаја за целокупни историјски развој југоисточне Европе током последња два века.

Већина становника југоисточне Европе сматра да је етнички дефинисана национална држава „нормалан“ облик државне организације. Људи с тог подручја су научени да се поистовећују са „својом“ нацијом и да се боре за успостављање и одбрану националне државе. Државе југоисточне Европе су настале врло касно, те су стога историчари и политичари покушавали да оснаже свој легитимитет, доказујући да постоји непрекинут континуитет између савремене државе и античке и/или средњовековне државе и да на тај начин, у идеолошком надметању са нацијама које су стварни или потенцијални ривали, докажу да су „старији“, то јест, да су „били први...“. У том контексту историја сваког народа често је приказивана као борба за националне идеале, борба са циљем да се створи национална држава; сви историјски догађаји и процеси, као и све историјске личности, процењивани су с обзиром на допринос који су дали остварењу националног идеала. Искривљене историј-

ске повести су коришћене за јачање националног јединства и подстицање модернизације друштва. Историјат модернизације пун је значајних успеха и катастрофалних промашаја, и националне државе југоисточне Европе морају преузети одговорност за све ставке у историјском билансу. Ипак, евидентно је да је историја и злоупотребљавана како би се народ окренуо против разних унутрашњих и/или спољашњих непријатеља, били они стварни или измишљени. Скорашњи догађаји у бившој Југославији показују да је таква политичка злоупотреба историје допринела избијању рата и распиривању мржње међу појединим нацијама и етничким групама.

Проучавање национализма је у последње време далеко одмакло. Историчари и социолози истражују структурне компоненте националне државе и њихов историјски развој. Формулисано је неколико теорија о природи нације и национализма: од теорија које нације узимају као дате и непроменљиве целине па све до конструктивистичких теорија које тврде да су нације само менталне, тек недавно „змишљене“ конструкције. Иако се и даље воде жучне расправе, све више стручњака се слаже с тврдњом да „нације“ и национални идентитети нису „вечни ентитети“, већ историјски променљиви феномени, везани за одређене историјске околности, феномени који током времена еволуирају, које одликује дисконтинуитет и који се у датом тренутку могу конструисати, деконструисати и реконструисати. Модерне националистичке идеологије често посежу за древним етничким осећањима и симболима и дају им ново значење, комбинују их са новим елементима и све то смештају у нове менталне и идеолошке склопове. У том погледу модерне нације су заиста, као што је то рекао Бенедикт Андерсон, „измишљене заједнице“ (но, немојте испустити из вида да реч измишљене овде не значи фиктивне). То, међутим, није специфичност југоисточне Европе, већ обележје читавог модерног света.

Саглашавајући се у начелу са тезом да су модерне нације „створене“, историчари су до многих нових сазнања дошли расправљајући о општим формама и посебним елементима који су утицали на поједине националне државе. У поређењу с другим деловима Европе, националне државе југоисточне Европе настале су релативно касно. Дуготрајне и тешке ослободилачке борбе вођене су или против постојећих вишенационалних царстава, или пак против ривалских националних држава. Стога се може рећи да су неки облици национализма претходили стварању националних држава. Ипак, те хронолошки старије националне вредности нису биле довољне за успешно функционисање новијих држава, па су се нове политичке и културне елите трудиле да грађанима наметну „националистичке вредности“. Покушај да се под капом државе изгради нација такође није специфичност југоисточне Европе. Напротив, у неким деловима западне Европе је још раније вођена таква, па чак и окрутнија политика. Чувена књига Еугена Вебера *Како су сељаци постали Французи* показује да је у Француској већина сеоског становништва почела себе да посматра кроз националну призму тек током XIX века, и то под утицајем основног образовања, обавезе служења у војсци и модерних средстава комуникације.

Нема сумње у то да је однос између нације и вере изузетно сложен. За велики број становника југоисточне Европе верска припадност је била и остала питање од кључног значаја – такав је случај, на пример, са православљем код Грка и Срба, или католичанством код Хрвата; за друге, рецимо Албанце, религија је мање значајна, а нација без неких тешкоћа окупља људе различитих вероисповести. У овој историјској читанци додатно су осветљени и други специфични проблеми, као што је однос између нације и језичког идентитета.

Основни циљ овог приручника јесте да наставницима и ученицима понуди историјска сведочанства која им могу помоћи да боље разумеју природу сложеног односа између нација и држава у југоисточној Европи. Да би по обиму остао у разумним оквирима и могао да по-

служи наставницима, ученицима и научницима, морали смо да издвојимо неке приоритете. Одлучили смо да се усредсредимо на настанак националних држава, на питања стварања нације, на националне идеологије и неке сукобе које је национализам подстакао. Такав избор одредио је и хронолошке границе у трагању за релевантним изворима. У центру пажње је XIX век, али је додато и неколико историјских извора о просвећености пре 1800. године и одјецима Француске револуције у југоисточној Европи, јер је то допринело размаху националних покрета на том подручју. Такође смо укључили и један број историјских извора из XX века са циљем да документујемо размах нових националних држава, нове обрте у односима између нација и држава, утицај национализма на ток неких сукоба, али и понешто од онога што сведочи о тежњи ка превладавању национализма. При том смо се трудили да не понудимо материјал који се већ може наћи у другим историјским читанкама које се објављују о оквиру овог пројекта и које се темељно и детаљно баве балканским ратовима и Другим светским ратом. Обрађујући период после Другог светског рата, пажњу смо усмерили превасходно на бившу Југославију и сукобе који су током деведесетих довели до појаве нових националних држава. Свесни смо чињенице да су неки аспекти национализма у XX веку остали занемарени, или чак непоменути. Од онога што уопште није поменуто, најзначајнија је кулминација националних идеологија и политике дискриминације у међуратном периоду, као и специфични видови југословенског, албанског, румунског и бугарског национал-комунизма. Наиме, сложеност тих тема захтева укључивање великог броја додатних извора; ако се узме у обзир да је приручник у овом облику преобиман у поређењу са остала три из овог пројекта, поменуте теме морали смо оставити за неки други посебан подухват.

Надамо се да ће историјски материјал из земаља југоисточне Европе испунити празнину у знању које народи овог региона имају једни о другима. У ствари, већина становника југоисточне Европе о сопственој нацији и „главним“ нацијама (западног) света зна много више него о својим суседима које или запоставља или пак о њима има само једностране представе. Желели смо да материјали који чине овај приручник подстакну професоре и ђаке да историју своје земље упореде са историјом других земаља југоисточне Европе, да пронађу заједничке елементе, као и оне који су специфични за неке земље или историјске периоде, и да проникну у сложеност историјских промена. Наравно, нисмо могли да представимо градиво из свих земаља у вези са свим аспектима односа између нација и држава током последња два века. Морали смо направити неки избор, делом условљени расположивим релевантним изворима, а делом тежњом да се успостави равнотежа и да у материјалима све нације овог подручја нађу своје место. Упркос уложеном труду, морамо се помирити са чињеницом да би неки читаоци овог нашег приручника били склони да направе другачији избор текстова – но, уколико је тако, значи да је приручник постигао један од својих циљева, а то је да подстакне професоре, ученике и професионалне историчаре да још једном, изнова размотре сложене историјске односе нација и држава на подручју југоисточне Европе.

Уверени смо да ће уравнотежен приступ историји националних држава у југоисточној Европи, заснован на сведочанствима, помоћи млађим генерацијама да буду толерантне према другим нацијама и етничким групама, и да с више отворености посматрају савремене догађаје. На њима је, као и на нама, да одлуке доносимо на темељу познавања ствари, и да се прилагодимо изазовима историјских процеса који су тек у повоју, а који већ одређују нове односе између појединаца, заједница, националних држава и наднационалних организација и институција.

Хронологија

1762.	Пајсије Хиландарац пише историју Словена и Бугара у којој позива на национално освешћење
1768–1774.	Руско-турски рат; Грци подижу устанак уз подршку Русије (1770–1774)
1796.	Црногорска војска, предвођена митрополитом Петром I Петровићем, победила османску војску, предвођену Махмут-пашом Бушатлијом у биткама на Мартинићима. Османско царство одустаје од покушаја да контролише Црну Гору, али је сматра делом своје територије.
1797.	Рига од Фере пише устав „хеленске републике“ Француска осваја Венецију; Француска и Хабзбурговци између себе деле територију Венеције на основу споразума у Кампо Формију; Хабзбурговци добијају Далмацију, а Француска острва у Јонском мору (којима влада до 1799)
1800–1807.	„Јонска република“, вазалска држава Османског царства; под британском окупацијом до 1807, а потом добија статус британског протектората све до 1864.
1804–1813.	Срби под вођством Карађорђа подижу Први српски устанак, који Турци убрзо гуше
1808.	У Београду основана Велика школа. Реорганизована је 1838, а од 1905. носи назив Београдски универзитет
1805–1813.	Велики делови Далмације, Хрватске и Словеније потпадају под Наполеонову власт (илирске покрајине); после Наполеоновог пораза, те територије поново постају аустријске покрајине
1806–1812.	Руско-турски рат; на основу мировног споразума потписаног у Букурешту, источна Молдавија (Бесарабија) припојена Русији
1814.	У Одеси се оснива тајно друштво „Филики етерија“ (Друштво пријатеља) чији је циљ ослобођење Грчке од турске власти
1815.	Други српски устанак под вођством Милоша Обреновића; децембра 1815. султан признаје Милоша за кнеза Србије (која је тада обухватала само Београдски пашалук)
1821.	Тудор Владимиреску предводи револуцију у Влашкој; револуција у Грчкој почиње тако што малобројна грчка војска под командом Александра Ипсилантија осваја Молдавију; после устанка на Пелопонезу долази до устанака и на околним подручјима
1822.	Грчка народна скупштина у Епидеаурусу проглашава Грчку републику и доноси први грчки устав
1826.	Султан Махмуд II укида јаничарски ред и тако отвара пут за реформе у Османском царству
1827.	Велика Британија, Француска и Русија отворено подржавају Грке, њихова здружена флота побеђује турско-египатску флоту код Наварина
1828–1929.	Руско-турски рат; Руси заузимају Молдавију и Влашку
1829.	Једренски мир; Србија је призната за вазалску кнежевину са Милошем Обреновићем који стиче наследно кнежевско

	достојанство; Влашка и Молдавија остају под турском влашћу, али су и под заштитом Русије
1830.	Лондонски уговор: Грчка је проглашена за независну монархију, чији су гаранци Британија, Француска и Русија Османским Хатишерифом Србија добила аутономију; Милош Обреновић признат за наследног кнеза
1831–1832.	Органски статuti, донесени у Влашкој и Молдавији под руским надзором; „конзервативна модернизација“, моћ кнезова и бојара остаје недирнута
1832.	На конференцији у Лондону одређене границе грчке државе и донесена одлука да Отон, други син Лудвига I Баварског, постане краљ Грчке с наследним достојанством Основана Народна библиотека Србије
1834.	Атина постаје главни град Грчке уместо Нафплиона
1835.	Српски устав (који је султан одобрио 1838) ограничава власт кнеза у корист изабране скупштине
1837.	У Атини основан универзитет и Археолошко друштво
1839.	Хатишериф од Гилхане; званични почетак танзимата у Османском царству
1841.	Оснивање грчке народне банке
1834–1844.	Грчка постаје уставна монархија, уводи се готово потпуно гласачко право за мушкарце
1830–1848.	Период интензивних националних покрета у Хабзбуршком царству, изражена борба да национални језици постану званични; у тим околностима се хрватски народни препород (илирски покрет) бори за хрватски језик (озваничен 1847) и аутономну Хрватску у Хабзбуршком царству, док се у Трансилванији Румуни сукобљавају са Мађарима на националној основи
1848–1849.	Револуције широм Европе, и у Хабзбуршком царству и румунским кнежевинама: револуционари постављају политичке, социјалне и националне захтеве; мађарски, хрватски, румунски и српски револуционари се сукобљавају на националној основи; Турци и Аустријанци уз помоћ Русије угушују револуције
1850.	Васељенска патријаршија у Цариграду признаје аутокефалност грчке цркве, проглашену још 1833. године
1852.	Кнез Данило I Петровић (1851–1860) проглашава Црну Гору кнежевином и започиње модернизацију
1853–1856.	1856 – Кримски рат; Русија трпи пораз од удружених снага Османског царства, Велике Британије, Француске и Сардиније; Париским мировним споразумом Молдавија, Влашка и Србија долазе под заштиту Савезника
1858.	Париска конвенција; Савезници претварају Молдавију и Влашку у две одвојене државе, али под заједничким именом „Уједињене кнежевине“
1859.	Александру Јоан Куза изабран за кнеза Молдавије и Влашке; институције двеју кнежевина постепено се обједињују све до 1862; настанак модерне румунске државе
1860.	Основан универзитет у Јашију (1864. и у Букурешту)

1861.	Основано Српско народно позориште у Новом Саду; 1868. основано Народно позориште у Београду
1862.	У Грчкој избија револуција и принц Отон I је приморан да напусти земљу
1863.	Дански принц Георг од Холштајн-Сондербург-Глуксбурга изабран за краља Грчке Ђорђа I (1863–1913); према новом уставу (1864) народ је поданик Круне и суверене државе; Велика Британија Грчкој препушта јонска острва
1866.	Александру Јоан Куза приморан да абдицира; немачки принц Карл од Хоенцолерн-Сигмарингена постаје кнез Румуније (1866–1914, краљ од 1881); уставом из 1866. успостављена уставна монархија и гарантована грађанска права и слободе, али је гласачко право ограничено имовинским цензусом
1867.	На основу споразума две стране створено Аустроугарско царство; Словенија и Буковина остају део Аустрије, а Трансилванија и Хрватска постају део мађарске краљевине; посебним споразумом (1868), Хрватска задржава извештан степен аутономије унутар Мађарске; ипак, мађарски централизам и политика асимилације изазивају велико незадовољство међу Румунима и Хрватима Повлачење Османског гарнизона из Београда и других српских градова
1866–1869, 1889.	Крићани захтевају да се поштују турске реформе, али њихов крајњи циљ је уједињење са Грчком
1869.	У Румунији основан Бугарски револуционарни комитет на челу са Љубеном Каравеловим
1870.	Турским декретом створена Бугарска егзархија; иако немају засебну државу, Бугари добијају црквену организацију која је независна од Цариградске патријаршије
1872.	Цариградска, Александријска и Антиохијска православна патријаршија огласиле да ће се сматрати за јерес свака подела црквене надлежности заснована на нацији
1875.	У БиХ устанак против Турака; почетак „источне кризе“ 1875–1878.
1876.	Турци гуше Априлски устанак у Бугарској; Србија и Црна Гора објављују рат Османском царству; Србија је поражена, док Црна Гора бележи бројне победе; због све већег међународног притиска и унутрашњих превирања, турске власти су приморане да донесу први османски устав којим се дају потпуна и једнака права свим поданицима Царства, али се Царство истовремено проглашава за „недељиву целину“
1877.	У Истанбулу основан Централни комитет за одбрану права албанског народа
1878.	Мировни уговор у Сан Стефану (3. март); после интервенције Велике Британије и Аустроугарске, Берлински конгрес завршава с новим мировним уговором (1. јул); Румунија, Србија и Црна Гора су признате за независне државе; Бугарска је подељена на вазалску кнежевину Бугарску и аутономну покрајину Источну Румелију; Румунија добија Добруцу у замену за јужну Бесарабију, коју предаје Русији; Србија и Црна Гора повећавају своје територије. Босна и Херцеговина су под управом Аустроугарске; према засебној турско-британској конвенцији Кипар долази под британску власт, али остаје под турском управом (4. јун 1878)

	<p>Султан Абдулхамид II (1876–1909) укида устав из децембра 1876, распушта скупштину и аутократски влада до 1908. године.</p> <p>Албанска лига у Призрену доноси национални програм</p>
1879.	Према уставу из Трнова Бугарска постаје уставна монархија; први кнез је Александар од Батенберга (1879–1886)
1880.	Оснива се национална банка Румуније
1881.	Тесалију и подручје Арте у Епиру Османско царство предаје Грчкој, у складу са Берлинским уговором
1885.	Источна Румелија се уједињује са Бугарском кнежевином; покушај Србије да добије неку компензацију за то пропада у српско-бугарском рату
1886.	Политичка криза у Бугарској; кнез Александар од Батенберга абдицира; Русија прекида дипломатске односе са Бугарском
1887.	У Бугарској Фердинанд од Сакс-Кобург-Готе изабран за кнеза (1887–1918)
1893.	Основана ВМРО (Внатрешна македоно-одринска револуционерна организација)
1896.	Прве међународне Олимпијске игре у Атини
1897.	Грчко-турски рат, Грчка доживљава пораз
1898.	Крит постаје вазална, делимично аутономна држава; за гувернера Крита постављен грчки принц Ђорђе
1903.	Војни пуч у Србији; убијени краљ Александар I Обреновић и краљица Драга; Петар I Карађорђевић (1903–1921) постаје краљ; српска политика добија јасне националистичке црте Турци гуше Илинденски устанак у Македонији
1905.	Црна Гора добила устав и постала уставна монархија
1907.	Велика сељачка buna у Румунији
1908.	Младотурска револуција у Османском царству; враћен устав из 1876. и организовани избори за скупштину; Бугарска проглашава независност; Аустроугарска анектира Босну и Херцеговину („анексиона криза“ са Србијом и Русијом)
1910.	Црна Гора проглашена за краљевину
1911–1912.	Италијанско-турски рат; Италија осваја Додеканеска острва (и Либију)
1912.	Албански устанак; оружани отпор су организовали Исмаил Кемал и Луиђ Гураки
1912–1913.	Балкански ратови; већину турских територија у Европи освајају Бугарска, Србија, Грчка и Црна Гора; Албанија проглашава независност (28. новембра 1912); територија Македоније подељена између Бугарске, Србије и Грчке; Румунија осваја северну Добруџу од Бугарске
1914.	Принц Вилхелм од Вида прихвата престо краља Албаније који су му понудиле велике силе

1914–1918.	Први светски рат; повод за избијање рата је атентат на надвојводу Франца Фердинанда у Сарајеву, који је извршио један српски националиста; у рат улазе све државе југоисточне Европе, изузев Албаније, која је окупирана; Аустроугарска, Османско царство (1914) и Бугарска (од 1915) боре се на страни Централних сила, а Србија, Црна Гора (од 1914), Румунија (од 1916) и Грчка (од 1917, упркос противљењу краља Константина) на страни Антанте
1915.	Почетак насилне депортације свих Јермена из Османског царства (април). Винсент Брис је у говору у Горњем дому Британског парламента, 6. октобра 1915. рекао да је „око 800.000“ Јермена било масакрирано током тих догађања. Од тада је питање геноцида предмет контроверзи, посебно у Турској
1917.	Српска влада и представници Југословенског одбора доносе на Крфу Декларацију о оснивању заједничке југословенске државе
1917–1918.	Док у Русији траје револуција, у Бесарабији је проглашена демократска република, а онда је у скупштини изгласано уједињење са Румунијом (27. марта 1918)
1918.	Слом Централних сила; Османско царство и Бугарска капитулирају; Аустроугарска се распада; На југу бивше Аустроугарске проглашена Држава Словенаца, Хрвата и Срба; Војводина и Срем се прикључују Србији; Велика народна скупштина (Подгоричка скупштина) гласа за „уједињење у једну државу“ са Србијом; Божићни устанак, који је подстакло свргнути краљ Никола, против одлука Подгоричке скупштине – пропада: Народно веће Државе Словенаца, Хрвата и Срба доноси одлуку о уједињењу са Србијом и формирању Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца; Румуни у Буковини и Трансилванији придружују се Румунији
1919–1920.	Мировна конференција у Паризу; споразумима из Сен-Жермена (са Аустријом), Неија (са Бугарском) и Тријанона (са Мађарском) постављају се нове границе у југоисточној Европи; територију Баната међу собом деле Румунија и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца; Бугарска предаје Грчкој западну Тракију; Грчка, Румунија и Југославија, а касније и Бугарска и Турска, морале су да потпишу посебне уговоре којима се гарантују права националних мањина у оквиру њихових граница
1919.	Уз пристанак Француске, Велике Британије и САД, Грци освајају западни део Мале Азије (Смирну), постављајући тако брану италијанској експанзији у том региону; Курди и Јермени покушавају да створе властите националне државе; почетак турског народног отпора у Малој Азији, под вођством Мустафе Кемал-паше (касније назван Ататурк)
1920.	Мировни уговор из Севра; султан Мехмед VI прихвата распад Османског царства (губитак арапских земаља, Јерменије и Тракије; после пет година грчке управе у Смирни ће бити одржан референдум; могућност независности Курдистана; утицај Велике Британије, Француске и Италије у Малој Азији); турски националисти одбијају да прихвате споразум и нападају Јермене и Курде
1922.	Турска побеђује грчку војску; турске снаге преузимају контролу над Смирном/Измиром, Цариградом/Истанбулом и источном Тракијом

1923.	Мировни уговор у Лозани; присилна размена становништва Грчке и Турске Крај Османског царства и званично проглашење Републике Турске Стамбулијски и Аграрци масакрирани у Бугарској
1924.	У Грчкој укинута монархија и створена Прва грчка република
1928.	На заседању скупштине српски националистички посланик из Црне Горе убија хрватског политичког вођу Стјепана Радића
1929.	Слом берзе у Њујорку. Глобална депресија и економска криза. Балканске земље окрећу се већем државном интервенционизму
1934.	Југословенски краљ Александар Карађорђевић и француски министар спољних послова Луј Барту убијени у Марсеју. Атентат извршио припадник ВМРО, уз помоћ хрватских Усташа
1939.	Италија окупира Албанију
1939–1945.	Други светски рат; 1940. године Румунија остаје без Бесарабије и северне Буковине, које заузима Совјетски Савез, затим без јужне Добруце, коју осваја Бугарска, и северне Трансилваније, која потпада под мађарску власт (да би 1944. опет постала део Румуније); Силе осовине 1941. године окупирају Југославију и Грчку; на територији Хрватске и Босне и Херцеговине формира се марионетска фашистичка држава под именом Независна Држава Хрватска (постоји до 1945. године); у Југославији, Грчкој и Албанији рађа се партизански покрет; Бугарска и Румунија постају савезнице Сила осовине и супротстављају се савезницима, а 1944. године окупира их Совјетски Савез; по завршетку рата, комунисти долазе на власт у Албанији, Бугарској, Румунији и Југославији, али не и у Грчкој и Турској
1943–1946.	Југославија постаје федерација шест република (Босна и Херцеговина, Хрватска, Македонија, Црна Гора, Србија и Словенија) и две аутономне покрајине (Косово и Војводина, обе у саставу Србије); према уставу из 1946. године савезно руководство има огромна овлашћења, чак и додатно ојачана кључном улогом коју има централизована Комунистичка партија Југославије (од 1952. године под именом Савез комуниста Југославије)
1946–1949.	Грађански рат у Грчкој
1950.	Неформални референдум на Кипру, на којем Грци траже уједињење с Грчком; Велика Британија на то не пристаје
1955.	Почетак оружаног сукоба са Британцима на Кипру
1958.	Тешки етнички сукоби на Кипру
1959.	Велика Британија, Грчка и Турска се договарају о стварању независне кипарске државе, у којој ће живети Грци и Турци
1960.	На Кипру створена независна држава
1963.	У Југославији донесен нови савезни устав; републике добијају нова овлашћења, а партијске структуре се одвајају од државних; релативна либерализација и јачање позиција републичких функционера омогућавају узлет национализма, нарочито на

	<p>Косову и у Хрватској („хрватско пролеће“), што је Тито угушио 1972. године</p> <p>Кипарски Турци излазе из владе због распламсавања етничких сукоба</p>
1967.	У Грчкој војна хунта
1974.	<p>У Југославији се доноси нови устав, којим југословенске републике добијају већу аутономију</p> <p>Грчки војни пуч на Кипру, чији је циљ присаједињење тог острва Грчкој; турске трупе заузимају северни део Кипра</p> <p>У Грчкој поново успостављена демократија</p>
1980.	Умире Тито, привреда пропада, а упркос ротационом систему власти савезне институције у Југославији губе на легитимитету
1981.	Грчка постаје чланица Европске заједнице
1983.	Проглашена Турска Република Северни Кипар, коју признаје само Турска, а одбацује Савет безбедности УН
1987.	У Србији Слободан Милошевић долази на власт
1989.	Пад комунизма у Источној Европи; у Бугарској Тодор Живков мирно силази с власти, док у Румунији избија револуција; успостављају се демократски вишепартијски системи и прелази се на тржишну привреду
1991–1992.	Распад Југославије и формирање независних националних држава Словеније, Хрватске (1991), а потом (1992) и Босне и Херцеговине, Бивше Југословенске Републике Македоније, Савезне Републике Југославије (Србија и Црна Гора)
1991.	<p>У Албанији уведен вишепартијски систем</p> <p>Распада се Совјетски Савез; Бесарабија постаје независна (Република Молдавија)</p>
1991–1995.	Рат између Срба и Хрвата у Хрватској, уз мешање ЈНА
1991.	Реорганизација Европске заједнице у Европску унију (споразум из Мастрихта)
1992–1995.	Рат у Босни и Херцеговини, уз учешће Југословенске народне армије, а касније и Србије
1994–1999.	У ЕУ донесена одлука о почетку преговора о придруживању посткомунистичких земаља Источне Европе
1995.	Дејтонски и Париски споразум, којим је завршен рат у Босни и Херцеговини
1996.	Споразум Румуније и Мађарске којим се побољшавају међудржавни и међуетнички односи
1998.	На Косову рат између албанске Ослободилачке војске Косова и Војске Југославије
1999.	НАТО води рат против Југославије, председник Слободан Милошевић је принуђен да Косово преда под управу Уједињених нација
2000.	Успешна револуција у Југославији против режима Слободана

	Милошевића; почиње транзиција ка демократском политичком систему
2000–2001.	Оружани сукоб између безбедносних снага БЈР Македоније и АНА (Албанска Национална Армија). Уз међународно посредовање, окончани сукоби и промењен Устав којим се обезбеђују права Албанаца и других мањина Републике Македоније
2002.	Договор Србије и Црне Горе о привременом одржању заједнице, уз могућност раздвајања после три године
2003.	Уклоњена „зелена линија“ која дели Кипар; први пут од 1974. године грчки и турски Кипрани слободно комуницирају
2004.	На Кипру се одржава референдум о Анановом плану за уједињење; турски Кипрани план прихватају, али га грчки одбацују Словенија и Кипар (односно само подручја под контролом кипарских Грка) постају чланице Европске уније
2005.	Хрватска и Турска започеле преговоре о придруживању Европској унији
2006.	Србија и Црна Гора постале независне државе Македонија постала држава-кандидат за чланство у Европској унији
2007.	Бугарска и Румунија постале чланице Европске уније
2008.	Косово прогласило независност; Народна скупштина Србије поништила одлуку о независности Скупштине Косова

ПРВО ПОГЛАВЉЕ

Стварање националних држава: циљеви и успеси

Националне државе нису вечне. Оне постоје тек одскора, углавном у последња два века. Деветнаести се век у Европи сматра веком нација, јер је тада постојала јака веза између рађања нација и политичких процеса. Ипак, ни у XIX веку националне државе нису биле нити једини, нити доминантни облик политичког организовања – значајна је била и припадност групама које су мање од нације, регионалним/локалним или неким другим друштвеним групама. Религија је, такође, за већину људи и даље била од кључног значаја, иако је постепено почела да потискује заинтересованост за материјално благостање. Нису сви на исти начин доживљавали своју припадност нацији, нити се сматрало „нормалним“ да свака национална група има своју државу. Различити ставови и политичке опције утицале су на историју XIX века у већој мери него што смо ми то данас спремни да признамо. Ипак, национализам је с временом полако јачао, вишенационална царства су слабила и на крају се распала, а све више политичких ентитета добијало је обличје националне државе.

Југоисточна Европа није изузетак у погледу тог опшег европског обрасца. Иако су највећим делом тог подручја од 1800. године владала наднационална царства, током XIX века су се јавили национални покрети, а по окончању Првог светског рата националне државе су преовлађивале. Историја се незауостављиво кретала ка коначном тријумфу националне државе. Но ипак, историјска еволуција је била много сложенија него што је то приказано у појединим верзијама историје. Само су неке националне групе успеле да створе властите националне државе. Друге у томе нису успеле, чак и оне успешне колебале су се између различитих политичких опција, а за коначан исход нису били пресудни само потези самих актера већ и мешање великих сила и утицај светских историјских процеса.

У овом поглављу се обрађују следеће теме: узроци незадовољства појединим царским режимима; ширење националистичке идеологије; међународни односи и мешање великих сила; учесници у борби за национално ослобођење, њихови мотиви и програми: начини борбе за изградњу нације/државе; исходи те борбе, с посебним нагласком на различите компромисе који су утицали на конкретне резултате. Пошто су ове теме у стварности испреплетене, оне су испреплетене и у историјским изворима одабраним за овај приручник, па смо стога изворе навели хронолошким редом, не настојећи да се држимо неког тематског схематизма. Али, предлажемо вам ипак да табелу на крају овог поглавља поупуните темама које се тичу појединих историјских извора.

Овим избором текстова не можемо, наравно, да обухватимо све елементе и доприносе у процесу стварања националних држава у југоисточној Европи. Уверени смо да ће наставници и ученици у свакој земљи и сами моћи да додају значајне податке о том процесу, и ми их охрабрујемо да уз помоћ овог приручника расправљају о релевантним изворима. Циљ овог поглавља јесте да покаже како је у XIX и почетком XX века било много различитих предлога за политичко решење националног питања. Уверени смо да ће увид у ту разноликост помоћи да се боље припремимо за политичке одлуке које ћемо морати да доносимо у XXI веку.

I-1. Однос Грчке и Европе, према писању Јосифа Месиодакса (1761)

Европа је заиста потребна Грчкој¹ јер она данас располаже многим важним знањима из разних области која Грчкој недостају.

[...] Нова Грчка мора с достојанством прихватити оно што јој Европа поклања. Европа је Грчкој захвална, она се не одриче ни светлости коју јој је Грчка даривала, нити свог дуга према Грчкој. Спремна је да Грчкој пружи разне врсте знања.

[...] Читава Европа сажаљева Грчку и саосећа с њом не само зато што робује већ и због тога што јој недостаје образовања. Смете ли да занемарите патње своје земље, ви који сте искрени и стварни потомци Грчке, оне која је била узор и мерило за читав свет? Где вам је осећај части који су имали ваши преци? Где је домишљатост ваших очева који су умели да савладају сваку препреку? Где је тај грчки дух који због свог истанчаног укуса није знао за други циљ осим лепоте? Данас су све европске нације учене и културне, а Грци и Римљани су многе од њих, ако не и све, називали варварским.

[...] Треба ли да ви, потомци тих узвишених Грка, првих учитеља лепоте и мудрости, будете једини који ће подносити неписменост, једини који ће трпети незнање и таму уместо светлости знања – то јест, хоћете ли, као што пословица каже, бацити злато а задржати бакар?

Не, не. Грчка сад мора распирити свој жар, повратити своју одлучност да се усмери ка савршенству, сетити се своје славне прошлости – другим речима, мора показати свету да, ако ништа друго, у њој још увек живе Грци.

Moesiodax, „Филозофија морала“ (1761), у: Kitromilides, стр. 331, 338-340

 Јосиф Месиодакс (око 1725–1800), један од водећих интелектуалаца XVIII века у југоисточној Европи. „Месиодакс“ није презиме, већ ознака етничког порекла („Дачанин из Мезије“). Иако је пореклом из влашке породице а матерњи језик му је румунски, Месиодакс се образовао на грчком, као што је и било уобичајено за балканске православце у XVIII веку. После студија у Солуну и Смирни, Месиодакс је образовање наставио код Евгенија Булгариса у Атониас школи на Светој гори (1754–1755). Написао је уџбеник у којем се осећа утицај идеја Џона Лока (1779), затим „Теорију географије“ (1781) и „Апологију“ (1780), а био је и учитељ синовима Александра Ипсилантија, владара Влашке. У „Моралној филозофији“ Месиодакс истиче „балканску димензију“ грчке културе у XVIII веку и залаже се за космополитски хуманизам просветитељства. Своје дело он је посветио ширењу западних идеја на Балкану посредством грчког образовања, радио је на уздицању образовања међу осталим балканским народима, емотивно и интелектуално прихватајући појам „грчки“ као означитељ ширег културног круга. Његово дело је на подручје југоисточне Европе још пре 1780. године увело друштвену критику и политички скептицизам типичан за просветитељство.

 Какав је однос Европе и Грчке у Месиодаксовој визији? Зашто Месиодакс наглашава изузетност старе Грчке?

¹ Месиодакс употребљава изразе Хелада и Хелени, док други учени људи из његовог времена користе „Гракој“. Када се мисли на модерну грчку државу онда у преводу користимо изразе Грци и Грчка.

I-2. Историјски темељи бугарске нације, по речима Пајсија Хиландарца (1762)

Слушајте пажљиво, читаоци и слушаоци, бугарски народе, ви који свој народ и своју отаџбину волите и чувате у срцу; ви, који бисте волели да научите и знате шта је утврђено о вашем бугарском пореклу, вашим очевима, прецима и царевима, патријарсима и свецима, како су они живели и проводили дане. Потребно је и корисно имати у памети шта се зна о делима ваших очева, као што и народи других племена знају своје порекло и језик, имају историју и свако ко уме да чита зна ту историју, препричава је и поносан је на своје порекло и језик.

Ја сам вам, дакле, хронолошки представио све што је откривено о вашем пореклу и језику. Читајте и учите како вам се не би подсмевала и задиркивала вас друга племена и други народи. Препишујте ову књижицу или платите онима коју умеју да пишу како би вам је преписали, и немојте дозволити да је нестане! Да, има људи који занемарују своје бугарско порекло, окрећу се страном култури и страном језику и не брину о свом бугарском језику. Они уче да читају и пишу на грчком и стиде се да признају да су Бугари. О, ти смешни изроди! Зашто се стидите да кажете да сте Бугари и зашто не пишете и не говорите матерњим језиком? Мислите ли да Бугари нису имали своје царство и своју земљу? Много су година они владали и били славни, познати у читавом свету, и много пута су им моћни Романи и мудри Грци плаћали данак. А цареви и краљеви су давали своје кћери нашим царевима за жене да би живели у миру с бугарским царевима. Бугари су били први од словенских племена који су себи поставили царе, први који су имали патријархе, који су примили хришћанство и освојили највеће територије. Први словенски свеци су били Бугари и бугарско племе

је било најмоћније и најугледније од свих словенских племена; тако је било и са бугарским језиком, као што сам и описао хронолошким редом у овој историјској књизи. У историји многих других народа Бугари се помињу зато што је све што сам о Бугарима рекао потпуна истина.

Paisiy, стр. 19-20

 Пајсије Хиландарац (1722–1773), монах манастира Хиландар на Светој гори. Први је изнео идеју бугарског националног препорода пишући *Историју славјанобугарску* 1762. године.

 Зашто је Пајсије написао ту књигу? Како ми данас можемо разумети његове речи? Каква је била улога грчког језика у југоисточној Европи XVIII века? Да ли је за национални идентитет важнија вера или језик?

I-3. Евгеније Вулгарис се залаже за грчку државу (око 1770)

Османско царство је тренутно слабо не само због тога што је његова војска неискусна и недовољно увежбана већ и због незадовољства његових поданика. Ако оно прво исходи из тога што се не уме војском руководити, ово друго је произашло из плиме незадовољства. У Царству живе Грци који су као толики многи дуго тиранирани, и који, кад виде да стега и патње бивају веће, могу на своје тиране да гледају само са још већом огорченошћу.

[...] А ако варварска и тиранска турска власт буде морала да да слободу Татарској и Дакији² тамо, и Пелопонезу или неком другом кутку Грчке овде, и то постане уточиште и место где ће се одморити подјармљени Грци, онда ће се, наводно, пореметити равнотежа моћи у Европи! Свака

² Криму и Румунији.

недаћа непријатеља хришћанства биће на штету хришћанског света!

Voulgaris, стр. 38, 41

 Евгеније Вулгарис је рођен на Крфу 1716. године, дуго је живео као учитељ лутајући од места до места, потом је био епископ у Русији, а умро је као монах 1806. године. Залагао се за употребу старогрчког језика, био је либералних назора, преводио Волтера на грчки и објавио један есеј о толеранцији. Током руско-турског рата 1768–1774 залагао се за ослобођење Грчке уз помоћ Русије, а 1772. године руска царица Катари-на II позвала га је у Санкт Петербург.

 Шта аутор мисли о улози грчке државе у Европи?

I-4. Конвенција коју су црногорски³ представници упутили аустријској царици Марији Терезији у Беч 1779. године

Давно је, Свето Величанство, како се Црногорци с оружјем у руци отргше од свирепог отоманског јарма, коме су Турци подвргли Илирик и Грчку... Али, ма колико да нашем народу изгледа драгоцјена та слобода кад се упореди с оним што је трпио под турским јармом, опет он разумије да сама слобода не вриједи много у овом просвијећеном вијеку ако та слобода није усмјеравана у исто вријеме мудрим законодавством, које регулише грађанске и привредне радње... У случају рата с Турском, захтијевамо да високи двор уговором о миру, који би се закључио после тога рата, изради од Порте да она формално призна нашу слободу и независност.

Владан Ђорђевић, стр. 6–11.

³ Гувернадур Јован Радоњић, сердар Иван Петровић и архимандрит Петар Петровић. Гувернадур – титула која се у Црној Гори први пут поуздано помиње 1717. године у једном уговору с Млетачком Републиком. Гувернадур је у почетку био посредник између Црне Горе и Млетачке Републике, а касније један од најмоћнијих политичких субјеката. Гувернадурство је укинута 1830. године. Сердар – највиша војничка титула у Црној Гори.

⁴ У оригиналу „Ромиос“.

 Петар II Петровић Његош (1748–1830), црногорски митрополит и владар од 1784. до 1830. године. У биткама на Марти-нићима и Крусима 1796. године предводио црногорску војску до победе против Махмут-паше Бушатлије из Скадра. Након ових победа проширио је територију Црне Горе и она је стекла фактичку независност. Формирао је 1798. године прве модерне државне институције: Правитељство суда црногорског и брдског (Суд) и Законик.

I-5. Димитрије Катарцис објашњава зашто су Грци нација иако немају државу (1783)

Морам признати да смо ми данас потчињени моћнијој нацији и да нисмо нација која има своју државу; онда нас неки Франци, преузимајући од Аристотела дефиницију грађанина, оптужују да немамо отаџбину; али није тако: Аристотел користи [помену-ту дефиницију] да би означио разлику између грађана и робова, *хелота* и *перије-ка*, који су били слуге Спартанаца и Крићана. Ми, међутим, Божјом вољом, нисмо такви, јер иако можда не учествујемо на сваки начин у управљању државом наших господара, ипак нисмо ни потпуно из тога искључени. Стога јесмо нација, међусобно повезани и повезани са вишом управом преко црквених поглавара који су по много чему и наше политичке вође.

[...] Дакле, можемо рећи: када Грк⁴ помисли да је потомак Перикла, Темистокла и других Грка њиховог ранга, или породица Теодосија, Вејсарија, Нарсаса, Вулгароктоноса, Цимискија и других знаменитих Византинаца, или да потиче од неког свеца или из породице свеца, како може да не воли потомке тако великих људи? Како може да му не буде мила патња у друштву таквих људи? Како може да не воли тле које је њих отхранило? А док раскида око-

ве ропства, како може да не натопаи сузама место на којем су они пролили своју крв, неки славе ради, а други да би се спасли?

Katartzis, стр. 44, 45

Димитрије Катарцис (1730–1807), учен Фанариот. Рођен у Цариграду и живео у Букурешту, где је био судија на високом положају. Надахнут просветитељским идејема, замишљао је грчки свет у складу са западним мерилима изнесеним у Дидровој *Енциклопедији*. Предложио је обиман програм образовних реформи, чије је спровођење требало да буде „значајан национални подухват“, а резултат образовање на народном језику.

Шта аутор мисли о односу нације и државе? Зашто се позива на историјске личности?

1-6. Румунска петиција за националну једнакост у Трансилванији – *Supplex Libellus Valachorum* (1791)

Благословени царе Августе!

[...] Румунски народ је најстарији од народа који данас живе у Трансилванији. Као што је опште познато, историја, непрекинута традиција и сродност језика, навика и обичаја сведоче о томе да њу чине потомци римских досељеника и многобројних ветерана које је почетком другог века цар Трајан у више наврата слао овде, у Дакију, да чувају провинцију.

[...] Румунски народ се најпонижније клања пред престолом Вашег Величанства, и уз све поштовање и понизност моли следеће:

1. Да се увредљиви и презриви изрази као што су *мора се трпети, мора се некако прихватити, али не и убрајати међу сталеже*, и други те врсте, који су као спољашња ограничења незаконито и неправедно утиснути

на чело румунског народа, потпуно уклоне, опозову и јавно забране као неправедни и срамни; томе захваљујући, милошћу Вашег светог Величанства, румунска нација ће бити поново рођена и опет уживати у свим грађанским и цивилизацијским правима [...].

2. Сви окрузи, седе,⁵ области и градске заједнице у којима је број Румуна већи од броја осталих треба да носе румунске називе, док тамо где су други народи у већини треба да буде њихов или пак заједнички назив, *мађарско-румунски, саксонско-румунски* или неки други, или треба потпуно уклонити назив који је дошао из овог или оног народа и ти окрузи, седе и области треба да сачувају називе које су имали и до сада, према рекама и тврђавама, и треба учинити да сви њихови становници, без обзира на нацију и веру, користе и уживају, у зависности од имања и услова „свих“, исте слободе и погодности, и да имају исте обавезе, опет према својим могућностима. Све што је речено у потпуности доказује да су ови захтеви засновани на природном праву и принципима грађанског друштва, као и на закљученим споразумима.

Prodan, стр. 453-466

У XVIII веку Трансилванија је била кнежевина под аустријском влашћу. Њен политички систем, наслеђен с краја средњег века, предвиђао је да у власти учествују представници три политичке групације (мађарског племства, Секеља и Саксонаца), а искључивао бројније Румуне, којима је признато право „толеранције“. Водећи румунски учењаци су 1791. године, заједно с представницима унијатске и православне цркве, поднели петицију у којој су од цара Леополда II тражили равноправност за трансилванске Румуне; како би се избегао сукоб с политичким сталежима, цар је петицију послао трансилванском Дијету (скупштини) да о њој донесе одлуку. Дијет ју је одбацио.

⁵ Административне јединице у областима Трансилваније у којима живе Саксонци и Секељи.

❓ Које аргументе износе трансилвански Румуни? Да ли уочаваш утицај Француске револуције на овај текст?

I-7. Турски документ о Француској револуцији (1798)

Добро је познато да основа реда и стабилности у свакој држави лежи у чврстој везаности за корене и гране светог закона, вере и доктрине, а да политичка средства нису довољна да би се постигао мир у земљи и владало поданицима, већ је нужан и страх пред Богом [...]; и у давна времена и сад, свака држава и сваки народ имали су своју веру, била она истинита или лажна. Ипак, вође побуне и зла које се појавило у Француској су, на начин никад виђен, како би што лакше остварили своје зле намере, и уз потпуно занемаривање тешких последица, лишили обичне људе страха од Бога и очекивања заслужене казне, учинили су законитим сваковрсна гнусна дела, отворено одбацили сваки срам и пристojност и тако отворили пут да се читав народ француски спусти на ниво стоке. Али ни то им није било довољно, већ су нашли себи блиске савезнике свуда по свету како би се друге земље забавиле одбраном властитих режима и тако престале с нападима на њих. Побуњеничку декларацију коју називају *О правима човека* превели су на све језике и свуда је објавили, и хоће да обичан свет свих нација и вера подстакну на побуну против владара чији су поданици.

Lewis, стр. 66-67

🔑 Писмо је саставио Ахмед Атиф-ефенди, главни писар (задужен и за односе са иностранством), у име Царског савета (*дивана*) у пролеће 1798. године. Турска се за догађаје у Француској нарочито заинтересовала пошто је Француска 1797. године заузела јонска острва која су раније припадала Венецији, као и због француске пропаганде у Грчкој, Наполеонових припрема за поход на Египат, и позива Британије и Русије да се придружи коалицији против Француске.

❓ Зашто је дошло до узбуне у врху турске власти? Мислиш ли да су идеје Француске револуције могле да заразе и поданике Османског царства у југоисточној Европи? Да ли би званична осуда од стране Царства могла да стане на пут таквој идеолошкој зарази?

I-8. Утицај Француске револуције на учене људе југоисточне Европе – *Ратна песма Адамантиоса Кораиса (1800)*

(а)
Другови, земљаци,
Докле ћемо ми робовати
Тим муслиманима, худим
Тиранима грчким?
Куцнуо је час освете,
О пријатељи;
Крик отаџбине свете
Дозива нас.
Децо моја, храбри Грци,
Пожурите, и мушкарци и дечаци;
Као један, заједно
У загрљај
Да вам чујем глас.
Доста тираније!
Живела слобода!

(и)
Чудотворци, Французи храбри
Нико вам од Грка сличнији није
Јер и ми смо с патњом срасли.
Док нам је Француза
Што слободу воле,
Као и Грка спас,
Шта нам други значе?
Француз и Грк,
У пријатељству једно,
Више су но Француз и Грк,
Јер нација једна, француско-грчка,
Узвикује сада: проклето ropство!
Нестани с лица земље!
Живела слобода!

Dimaras, стр. 88-91

 Адамантиос Кораис (1748–1833), образовани Грк, инспирисан Француском револуцијом, веровао је да се до слободе може доћи кроз образовање. Признат као интелектуални вођа који је својим књижевним радом дао допринос грчкој борби за независност. Његова *Ратна песма* позива сународнике на борбу против тираније (1800).

 Које идеје, блиске идејама Француске револуције, можемо пронаћи у овој песми? Како су идеје Француске револуције утицале на националне покрете у југоисточној Европи?

I-9. Манифест Александра Ипсилантија, *Борба за веру и отаџбину* (1821)

Грци, куцно је час! Европски народи, који су се борили за права и слободу одавно нас позивају да чинимо што и они, иако већ слободни, све своје моћи користе да повећају своју слободу, а тиме и своју срећу.

Наша браћа и пријатељи, свуда, у Србији, народ из Суле и читавог Епира, наоружан је и чека нас; придружимо му се с одушевљењем! Отаџбина нас зове!

Европа гледа и чуди се нашој тромости, па нека онда грчке планине опет затрепере од звука наших труба, нека долине забрује од звекета нашег оружја. Европа ће се дивити нашој храбрости, а непријатељи ће пред нама бежати, дрхтећи и пребледели од страха.

Просвећени европски народи раде на обнављању своје среће; пуни захвалности за све што су им дали наши преци, они желе слободу и за Грчку.

Доказавши да смо достојни врлина наших предака, као и овог века, надамо се њиховој подршци и помоћи; многи слободни дух међу њима доћи ће и придружити се нашој борби. Покрените се, пријатељи, и видеће-

те како узвишена сила брани наша права! Видећете и како многи међу нашим непријатељима, надахнути нашом часном ствари, окрећу леђа непријатељу и придружују нам се; препознајући њихов искрен дух, наша отаџбина ће их пригрлити. [...]

Дошло је време да збацимо тај јарам који више нема за шта да се држи, да ослободимо отаџбину, да уклонимо полумесец и уздигнемо знамење које нас је увек водило у победу – мислим на крст – и тако узвратимо неверницима који су се с безбожничким презиром односили према нашој отаџбини и православној вери. [...]

Оружје у руке, пријатељи, отаџбина нас зове! Александар Ипсиланти

24. фебруар 1821. Главни штаб у Јашију
IEE, vol. 12, стр. 23

 Манифест је у Јашију објавио Александар Ипсиланти (1792–1828). Син некадашњег грчког кнеза Влашке, иначе високи официр у руској војсци и припадник грчке револуционарне организације *Филики етерија*, Александар Ипсиланти је повео ослободилачку борбу против Турака и фебруара 1821. на челу малобројне грчке војске победнички умарширао у румунске кнежевине.

 Које се овај манифест директно обраћа? Анализирај реторичка средства која се користе да би се сународници покренули и уверили да треба да се придруже борби. Шта мислиш, зашто аутор помиње Европу?

I-10. Конзервативни захтеви босанских спахија (1826)

Од Омер-ефендије смо добили царски ферман у којем се тражи укидање јаничара. Од када су Турци освојили Босну, наши дедови поштују свети муслимански Божји

закон [шеријат] и царски закон [канун]. Увек смо слушали и поштовали царске фермане. Никада им се нисмо супротстављали, нити били непослушни. Нећемо ни сада. У рату смо четрдесет година⁶ жртвовали животе и иметак. У претходном рату са Србијом, који је трајао 15 година, употребили смо све што имамо и да би освојили београдску тврђаву платили смо с десет хиљада живота, а неколико хиљада нас је рањено. Увек смо се молили за султаново здравље и увек се надали његовој милости. И сада, када се распуштају јаничари, ми се надамо да ће султан раширити своје милостиве руке и зауставити све те промене, да ће задржати стари поредак у Босни и све старе војне формације и тако, још једном, показати своју доброту према нама.

Aličić, стр. 166-167

Султан Махмуд II (1808–1839) је 1826. године укинуо јаничарски ред, уклонивши тако и највећу препреку на путу ка реформисању Османског царства. Захваљујући томе, могао је да ојача централну власт и отвори пут за танзимат.

Прокоментариши став босанских спахија у погледу односа са Османским царством. Шта мислиш, зашто је распуштање јаничара и покрет за реформе царства код њих изазвало негодовање?

I-11. Хатишериф од Гилхане

Ослањајући се на помоћ Свевишњега, посредовану нашим Пророком, желимо да побољшамо управу над покрајинама Османског царства увођењем нових мера. Те мере се морају спроводити уз нужно поштовање три принципа: 1. да сигурни буду живот, част и имање поданика, 2. да је уре-

ђен систем прикупљања и одређивања пореза, 3. да је исто тако уређен систем попуњавања војске и трајања војне службе [...] Одсад па надаље свакоме ко је оптужен судиће се јавно према нашем Божјем закону, после испитивања и утврђивања чињеница, и све док се не изрекне пресуда нико не сме тајно или јавно да другога отрује или убије на који други начин.

Нико нема право да удари на част другог човека из било ког разлога.

Свако може имати било коју врсту поседа и њиме располагати слободно и неће га други приморавати да га отуђи или га у томе спречавати [...].

Ове царске наредбе се тичу свих поданика без обзира на веру и секту; они ће у њима уживати без изузетка. Ми у нашем Царству јамчимо потпуну сигурност живота, части и иметка, као што су зајамчени и светим словом нашег Закона [...]. Пошто сви службеници Царства добијају одговарајућу плату (а плате за те дужности све до данас нису на задовољавајући начин прерачунате и то треба уредити), донеће се строги закон против подмићивања и тајних договарања које и свети закон осуђује и који је један од главних узрока пропадања Царства.

Vucinich, стр. 160-161

Царско наређење издато у павиљону Гилхана царског сараја у Истанбулу у име новог султана Абдулмецида I (1839–1861) сматра се званичним почетком унутрашњих реформи које су имале за циљ модернизацију Османског царства.

Које је проблеме овај хатишериф требало да реши? Шта мислиш о циљевима овог акта? Да ли је то био начин да се модернизује држава, или је у питању покушај да се ублажи незадовољство поданика?

⁶ Односи се на Турско-аустријски рат 1787-1791, после којег су уследили бројни немири у Османском царству, посебно устанак Срба 1804.

I-12. Јон Кодру-Драгушану о националној држави (1844)

Једино ће национална држава створити нацију. Где нема националне државе, ту нема ни нације, а где нема народне власти, ту је држава национална химера, а нација тек збир појединаца са неким заједничким особинама. Стварна нација може постојати само тамо где влада добро представља свој народ, она може бити само тамо где сва осећања, све моћи и сва дела служе једној јединој сврси, слави и угледу, поштовању и величини народа, када се гледа споља, и добробити и задовољству свих друштвених слојева, и душе сваког појединца [...].

Codru-Drăgușanu, стр. 253-254

Јон Кодру-Драгушану (1820–1884), рођен је у Фарагашу, у Трансилванији, која је била под аустријском влашћу. Много је путовао по европским земљама, од Енглеске до Русије, и био активан у политици и у културном животу.

Прокоментариши тврдњу да само „националне државе могу створити нацију“; да ли она има везе са чињеницом да су Румуни у то време били искључени из политичког система Трансилваније?

I-13. План Илије Гарашанина за стварање српско-словенског царства – Начертаније (1844)

Движеније и таласање међу Славенима почело је већ и заиста никада престати неће. [...] Из овог познавања проистиче черта и темељ српске политике [да се она не ограничава на садашње њене границе, но да тежи себи приљубити све народе српске који ју окружавају.]

Турско царство (мора се) распадати и то рас-

падање може се само на два начина догодити 1. или ће царство то бити раздељено; или 2. биће оно на ново сазидано од својих хришћанских житеља. [...]

Србска држава која је већ срећно почела, но која се распростирати и јачати мора, има свој основ и темељ тврди у царству србском 13-га и 14-га стољетија и у богатој и славној српској историји. [По историји овој зна се да] су српски цареви почели били грчком царству мах отимати и скоро би му коначно учинили те би тако на место пропадшег источноримског царства србско-словенско царство поставили и ово накнадили. Цар Душан Силни примио је већ грб царства грчког. Долазак Турака прекинуо је ову промену и препречио је овај посао за дуго време, но сад, пошто је сила турска сломљена и уништена тако рећи, треба да почне исти онај дух дејствовати, права своја на ново тражити, и прекинути посао на ново наставити.

[...] Ако се ново препорођење србског царства с ове тачке сматра, онда ћеду и остали Јужно Славени идеју ову врло лако разумети а и с радостију примити, јер ваљда ни у једној европејској земљи не живи тако спомен историческе прошлости код народа као код Славена турских. [...] И зато се може сигурно рачунати да ће посао овај у народу драговољно примљен бити и нису потребна десетољетна дејствовања у народу да би он само корист и ползу овог самосталног владања разумети могао.

Србљи су се међу свима Славенима у Турској први својим средствима и снагом за своју слободу борили; сљедователно они имају први и пуно право к томе да овај посао и даље управљају [...].

Нова србска држава на југу одавала би Европи све гаранције да ће она бити врсна и кријепка држава и која ће се моћи међу Аустријом и Русијом одржати. Географическо је положеније земље, површина земаљска, богатство на природне производе и војени дух житеља, даље узвишено и ватрено чувство народности, једнако порек-

ло, један језик – све то показује на њену сталност и велику будућност.

Да би се одредјелити могло шта се учинити може и како се у послу поступити има, мора правителство знати у каквом се положенију [свагдар налазе народи разних провинција Србију окружавајућих.] Ово је главно условије тачног одредјеленија средства. За ову цјел треба пре свега оштроумне, од предпоњатија не заузете и правителству верне људе као испитатеље стања ових народа и земаља послати [и ови би морали] после свог повратка тачно писмено известије о ствари дати. [Нарочито се треба извести] о Босни и Херцеговини, Црној Гори и Сјеверној Албанији. [У исто време нужно је да се тачно познаје и стање] Славоније, Хрватске и Далмације [а разуме се да у ово спадају и народи Срема, Баната и Бачке.]

Љушић 1993, стр. 151-163

Илија Гарашанин (1812–1874), један од водећих српских политичара и државника у XIX веку. Под разним утицајима, али највише под утицајем саветовања са чешким политичким емигрантом Фрањом Захом (који је био у контакту са пољским политичким емигрантима у Паризу), Гарашанин је 1844. године написао *Начертаније*, план будуће српске спољне и националне политике. У њему је изнео главне циљеве дугорочне српске политике на Балкану, засноване на уједињењу и ослобађању територија на којима живе Срби, укључујући и суседне балканске земље које су још под турском влашћу. Суседни народи *Начертаније* виде као српски империјални програм.

Шта је сврха овог текста? Пронађи историјске аргументе које аутор користи како би поткрепио своје идеје и уверења.

I-14. Национални захтеви у револуцијама 1848.

A. Словеначки захтеви

1. Да се сви Словенци окупе у једну нацију и направе сопствену скупштину [...]
2. Да на словеначкој територији словеначки језик буде оно што је немачки на немачкој а италијански на италијанској територији [...]
3. Да се омогући увођење словеначког језика у сваку институцију на словеначкој територији када и ако ми то желимо [...]
4. Да сваки службеник запослен на словеначкој територији потпуно влада словеначким језиком [...]

Prunk, стр. 56

Б. Захтјевања народа, усвојено на великој народној скупштини у Загребу

Будућ да се у изванредном положају налазимо и за повратјење законитог стања потребито је да имадемо закониту верховну главу: зато изабрасмо једнодушно за бана троједне краљевине барона Јосипа Јелачића Бужимског, мужа свега народа повјерење имајућега, којему бану има се предати и заповјед над војском границе и право расписивања сабора.

Да се наш државни сабор сазове најкасније до 1. свибња ове године у главни град Загреб. Крепко и ново сједињење у сваком смислу наше по закону и догодовштину к нама припадајуће краљевине Далмације с краљевином херватском и славонском, као такођер наше војничке границе.

Властити независни, нашем сабору одговорни министриум којег чланови имаду бити људи народу повољни и од новиега духа напретка и слободе.

Уведење народног језика у унутарње и извањско управљање краљевина наших и заједно све више и мање учионице.

Утемељење свеучилишта у Загребу.

Слободу штампе, вјере, учења и говора.

Тако на првом дојдућем како и на свих бу-

дућих државних сабора наших заступање (репресентацију) народа на темељу једнакости без разлике сталиша.

Једнакост ношења терета или плаћања штибре и даће свиух без разлике сталиша. Подигнутје народне банке.

Укинуће целибата и уведене народног језика у цркву полаг старинскога хрватског права и обичаја.

Horvat, том I, стр. 107-108

В. Национална петиција коју је прихватила румунска народна скупштина у Блажу, Трансилванија

1. Румунска нација, утемељена на принципима слободе, једнакости и братства, захтева да буде национално независна у политичкој сфери како би могла да оствари своја права као румунска нација, да сразмерно броју својих припадника има и представнике у Дијету⁷, да има своје званичнике у свим органима државне управе, правосуђа и војске у истој сразмери и да може користити свој језик у свим пословима који је се тичу, укључујући и правосуђе и јавну управу. Румунска нација захтева [право да сазива] годишњу општенационалну скупштину. [...]

3. Румунска нација, поставши свесна права појединаца, захтева моментално укидање кметског система, без обавезе кметова да плате било какву надокнаду. [...]

7. Румунска нација захтева слободу говора, писања и објављивања без цензуре. [...]

8. Румунска нација захтева јемство слободе појединца; нико не сме бити ухапшен из политичких разлога. Осим тога, захтева слободу окупљања: никоме се не сме наудити због окупљања и расправе која мирно води до споразума. [...]

10. Румунска нација захтева наоружавање народа, или националну гарду која ће бити гарант и спољашње и унутрашње безбедности земље. У румунској милицији треба да буду Румуни.

⁷ Народна скупштина Трансилваније.

13. Румунска нација захтева отварање румунских школа у свим селима и градовима, отварање румунских гимназија, војних и техничких института, богословија, као и румунског универзитета који ће држава финансирати од пореза који се убира од народа, као и потпуну слободу у избору директора и професора и систематизацији наставних планова. [...]

14. Румунска нација захтева да се укину привилегије и да терет јавних трошкова падне на све, у зависности од имања и богатства појединца.

15. Румунска нација захтева да нови устав Трансилваније донесе уставотворна скупштина [...]; тај устав мора бити заснован на принципима правде, једнакости и братства, којих се морају држати и нови грађански, кривични и трговински закони.

Murgescu, стр. 191-192

Године 1848. револуције су избиле у више европских земаља, укључујући и Хабзбуршко царство и румунске покрајине, али не и у Србији, Грчкој и Османском царству. У Хабзбуршком царству, после брзе смене апсолутистичког режима на челу са Метернихом, свака нација је покушала да дефинише и наметне властите интересе; од марта до маја 1848. године одржано је неколико националних скупштина на којима су усвојени национални политички програми. Ипак, борба за политичка права и уставну владавину убрзо је пала у засенак националних сукоба који су унели раздор међу револуционаре и омогућили да Хабзбурговци, уз помоћ Русије, револуцију угуше 1849. године.

 Који су главни захтеви Словенаца, Хрвата и Румуна? Како објашњаваш чињеницу да су многи захтеви међусобно слични?

Издвој захтеве који су у твојој земљи данас испуњени. Који су то захтеви и зашто су испуњени?

I-15. Митрополит Петар II Петровић Његош подржава југословенство (Цетиње, 12. март 1850)

Почитајемо господине Фр. Миклошићу, Не знам је ли Ваш лист јошт почео излазити. Ако је почео или кад почне, ја ћу се жељно на њем пренумерирати, а тако исто и г-н Ће Милаковић Вам послити пођекоји прилог за њем. Ви сте на мјесто те можете велику ползу принијети силноме но кукавоме и слијепоме југославенству.

Збогом, драги Миклошићу, буди ми здрав и весео за дику свога рода. То ти жели твој почитатељ и слуга.

П. П. Његош, стр.147.

За време устанка 1848. развио се јак покрет за уједињење и независност јужних Словена. Митрополит Петар II Петровић (1813–1851) потхрањивао је идеју југословенства сматрајући да је то опција за ослобођење од страних сила, за политичку и културну еманципацију јужних Словена. Његош је желео да помогне Србима и Хрватима у борби против Угара, које је сматрао највећим непријатељем обе нације. У јуну 1849. Његош је понудио руском генералу Орлову одред од 4000 до 5000 Црногораца да се боре у Угарској. Његош је кренуо да размјењује писма са својим пријатељем Фрањом Миклошићем, словенским лингвистом (1813–1891). Миклошић је имао докторат из права и славенских студија; био је професор на Бечком универзитету, кустос Краљевске библиотеке у Бечу и наследник Јернеја Копитара на месту цензора у библиотеци.

I-16. Незадовољство босанских хришћана под турском влашћу, из пера фрањевачког фратра Фране Јукића (1850)

Ако се у Босни хришћанин суди с Турчином, то не може бити праведно суђење, а наро-

чито уколико је Турчин већ седе браде, јер сведочење хришћанина ништа не значи. Судија увек каже: „Слушај ти, Влаше, један Турчин зна више од хиљаду Влаха! Ово је турска земља и ви сте њени поданици, овде се не чују црквена звона, већ се проповеда турска вера“, итд. Такве су и пресуде царског суда. Данас хришћанин не може добити никакво намештење у државној служби јер је то само за Турке. Ако хришћани у Босни хоће да подигну неку нову цркву, или да обнове стару, неће то моћи и јадни људи ће морати да се окупљају под ведрим небом и да голих глава изговарају молитве!

Јукић, стр. 307-308

Које елементе незадовољства аутор наглашава? Мислиш ли да је пристрасан? Ако јесте, да ли овај одломак можемо посматрати као историјско сведочанство? До које мере?

I-17. Османски царски декрет којим се проглашава једнакост међу поданицима без обзира на веру (1856)

Нека буде како је овде одређено.

Велики Везиру, Мехмед Амин Али-пашо, који си одликован царским орденом Меџидије првог реда и орденом за личне заслуге, нека те Бог учини великим и увећа твоју моћ! [...]

Жеља ми је да обновим и проширим новоуведене мере [...] уз љубазну и пријатељску помоћ великих сила, наших племенитих савезника [...] Јемства која смо дали Хатишерифом од Гилхане, и у складу са танзиматом [...], данас су потврђена и ојачана, и применићемо делотворне поступке да би она имала пуни и стварни учинак.

Све привилегије и јемства неповредивости духовног живота које су моји преци дали *ab antiquo*, и неких каснијих времена, свим хришћанским заједницама

и другим немуслиманским групама које су под нашом заштитом створене у Царству, биће потврђене и задржане. Све хришћанске и друге немуслиманске заједнице су обавезне да у року који ће се одредити, а заједно са комисијом коју ће сачињавати њени припадници, уз моје одобрење и под надзором Високе порте, испитају које привилегије и имунитете они заправо уживају, и да то онда размотре и Порти поднесу захтев за реформе које су потребне с обзиром на напредак цивилизације и ново доба. Власт коју је хришћанским патријарсима и епископима дао султан Махмуд II и његови наследници треба ускладити са новим положајем које те заједнице сада имају захваљујући нашим великодушним и добротинитељским намерама. [...] Правила по којима се патријарх именује доживотно биће промењена и вршиће се управо онако како то одреди одговарајући ферман.

Црквене таксе, какве год врсте и природе биле, биће укинута и замењена унапред утврђеним приходом за патријарха и великодостојнике. [...] У градовима, варошима и селима у којима су сви становници једне вере неће се постављати никакве препреке за поновно подизање, према првобитним плановима, грађевина које су намењене богослужењу, затим школа, болница и гробаља...

Свако називање погрдним именима или прозивање које за циљ има да било коју групу поданика Царства прогласи мање вредном од неке друге, и то због вере, језика или расе, заувек ће бити избрисано из управних протокола. Донеће се закон против употребе увредљивих речи, и међу приватним светом и од стране власти.

Пошто се све вере могу слободно исповедати, ниједан поданик неће бити

онемогућиван у служењу својој вери. [...] Нико неће бити примораван да промени веру [...] и [...] сви поданици Царства, без обзира на нацију којој припадају, и без икакве разлике, биће примани у државне цивилне и војне школе... Штавише, свака заједница има право да отвара јавне школе за науку, уметност и занате. [...]

Сви кривични, трговински и прекршајни поступци који се воде између муслиманских и хришћанских или других немуслиманских поданика, или између хришћана и других немуслимана који припадају некој другој групи, водиће се на мешовитим судовима. Суђења на тим судовима ће бити јавна: супротстављене стране ће се суочити и довести своје сведоке чије ће се сведочење прихватити једнако уколико се закону према верским законима своје заједнице. [...]

Порези ће се резезивати исто за све поданике Царства, без обзира на то ком сталежу и вери припадају. За надокнаду штете у случају непоштеног прикупљања пореза, а нарочито десетка, користиће се најбржа и најенергичнија средства. Систем директног прикупљања пореза ће постепено, и што је брже могуће, што се тиче свих државних прихода бити замењен порезом према земљишним плановима.

Vucinich, стр. 161-163

❓ Шта је био циљ турских власти када су издале овај декрет? Упореди конкретне мере овог декрета са примедбама које су изнете у претходном документу (I-16). Мислиш ли да је декрет успео да ојача лојалност немуслиманских народа османској држави?

I-18. Нека мишљења о плану за оснивање двојне бугарско-турске државе (1867)

А. Представка Централног тајног бугарског комитета султану Абдулазизу⁸

Допис,
Његовом Височанству султану Абдулазизхану, нашем узвишеном господару и оцу,
Од Централног тајног бугарског комитета

Ваше Височанство!

Судбина појединца и сваке нације је у рукама свемоћног Бога који управља светом. Пре четири века судбина је нас, Бугаре, и нашу драгу отаџбину ставила под власт славних освајача који су у Европи створили Османско царство. [...] Од Вас молимо љубазну дозволу да Вам изнесемо разлоге због којих бугарски народ од Вас понизно тражи да се објави његова независност.

Политичка независност

Члан 1. Да се формира народна, на уставу заснована власт.

Члан 2. Да се Бугарска, и сва подручја насељена Бугарима, прогласе за независне и назову Бугарским царством.

Члан 3. Да Бугарско царство буде политички везано за Османско царство и да њиме влада цар император, Његово Височанство султан Абдулазиз и његови наследници, који ће титули „османски султан“ додати и „бугарски цар“. [...]

Члан 6. Да царев намесник буде други после Његовог Височанства као владара државе, после владе и извршне власти, врховног команданта бугарске војске и врховног судије.

Члан 7. Да царев намесник влада уз помоћ Већа састављеног само од

Бугара које бира Народна скупштина. Чланови тог Већа треба да међу собом поделе власт тако да сваки има свој ресор. Они имају право да предлажу законе и праве нацрте државног буџета које ће, пошто их прихвати Народна скупштина, бити подношени царевом намеснику на усвајање. Сви они заједно одговарају за своја дела, тако да ниједна одлука царевог намесника неће ступити на снагу уколико је не потпишу чланови Већа. [...]

Члан 9. Званична вероисповест у земљи је православље.

Члан 10. Да се правда спроводи у складу с посебним бугарским законима које ће донети Народна скупштина. [...]

Члан 11. Да Бугарско царство има своју војску, организовану по новом систему и према посебном закону. [...]

Члан 13. Да бугарски језик буде званични језик.

Члан 14. Да буду обезбеђена сва грађанска и политичка права, на пример: слобода штампе, право на слободан говор, право на одржавање јавних скупова и расправа о политичким и друштвеним питањима итд, а да буде обезбеђена и лична слобода, право да свако буде господар у свом дому, и верска толеранција.

Христоматия, стр. 400-409

Неколико текстова доказује напоре којима се жели засновати национална држава. Међутим, национална држава није једини предвиђени облик политичке организације – због специфичних политичких околности изнети су и другачији предлози, који су заправо били алтернатива националној држави.

⁸ Султан од 1861. до 1876. године.

 Анализирај начин на који би Бугарска требало да буде организована у оквиру двојне турско-бугарске државе. Какав би био однос према османској држави? Покушај да разумеш зашто чланови Тајног комитета износе овакав, а не некакав другачији предлог. Да ли знаш за неку двојну државу у Европи?

Б. Реакција Фуад-паше,⁹ према мемоарима Христе Стамболског

Посета Фуад-паши. – Истог тог дана, 2. априла 1867, другог дана Бајрама, Христо је отишао Фуад-паши, данас министру спољних послова, под изговором да жели да му честита празнике и представи се [...]. Токм разговора министар је говорио о допису и рекао да се влада „a fait sourde oreille“ [прави глува] и нико од министара то није ни поменуо. „Ако су Бугари то заиста написали“, додао је Фуад-паша, „онда су врло себични; да у Османском царству живе само Турци и Бугари, то би онда била друга ствар, али ту су и Грци, Јермени, Албанци, Курди, Арапи и многе друге нације и свака од тих нација треба да има иста политичка и национална права и привилегије... Не могу само Турци, Грци или Бугари, како што се каже у представци, да подржавају турску државу, већ то морају чинити сви равноправно; али све те нације морају имати и разумне разлоге да то чине. Зато вам кажем“, закључио је министар, „састављачи ове представке су себични и незрели.“

Стамболски, стр. 292-293

 Др Христо Т. Стамболски (1843, Казанлик – 1932, Софија), лекар и јавна личност. Професор анатомије на Царској медицинској школи у Истанбулу, један од организатора здравствене заштите у Бугарској након 1878. године. Био је активан у покрету за стварање засебне бугарске цркве која ће бити независна од грчке патријаршије.

 Прокоментариши став Фуад-паше. Из којих разлога он критикује представку? Мислиш ли да је то био и званични став Османског царства?

Организујте расправу:

Поделите се у две групе – једна нека пронађе разлоге којим би се могао бранити предлог за стварање двојне турско-бугарске државе, а друга нека размотри становиште које заступа Фуад-паша.

Узимајући у обзир специфичне историјске услове, можете покушати да расправљате о сличном предлогу који се тиче етничке групе с којом се ви идентификујете.

И-19. Пројекат уједињења Бугара и Срба у јужнословенско царство под влашћу српског кнеза Михаила Обреновића (1867)

Протокол

Пошто у данашњим околностима народи под Турцима морају кренути у ослободилачку борбу, ми, Бугари који живимо у Бугарској, Тракији и Македонији, окупили смо се да размислимо и нађемо начин да ослободимо вољену отаџбину како бисмо се придружили породици слободних земаља и свету показали да постојимо.

Да бисмо успели у тако важном подухвату, морамо одабрати неки од суседних народа с којим бисмо могли доћи до слободе на обострану корист и нисмо могли одабрати други народ до Србе, с којима смо повезани национално, по вери и географском положају. Срби и Бугари треба да се братски уједине у Јужнословенско Краљевство.

Јужнословенско Краљевство ће се састојати од српског и бугарског краљевства (бугарско обухвата Бугарску, Тракију и Македонију).

На челу новоформиране владе биће садашњи српски кнез Михаило Обреновић, са наследним правом.

⁹ Фуад-паша (1817-1869), једна од водећих личности танзимата, у пет наврата министар спољних послова и два пута велики везир.

То краљевство треба да има једну заставу, и на њој треба да буду симболи оба народа. Исто важи и за новац.

Обе земље ће задржати свој језик као званични, а званичници ће бити из одговарајућег народа и говорити тим језиком.

Ми ћемо прихватити данашње српске законе и превести их на бугарски. Све регулативе Јужнословенског Краљевства биће, без изузетка, објављене на оба језика, то јест и на српском и на бугарском.

Документи, 1, стр. 434-435

? Шта мислиш, зашто су Бугари одабрали унију са Србијом, а нису тражили властиту националну државу? Како су планирали да сачувају свој национални идентитет?

I-20. Руски извештај о плановима за заједничку руско-бугарску државу (1867)

У писму бр. 1 од 15. априла имао сам част да обавестим Вашу екселенцију да су у такозваном Тајном бугарском комитету углавном млади људи, да је он основан са циљем да помогне стварању позитивног народног расположења према Бугарима у Европи и да истовремено подстакне Бугаре на побуну против турског јарма.

Подаци које сам прикупио указују да је Комитет основан договором румунске странке Црвених (либерала) и неких Бугара. Осим тога, према том договору, Румуни су се обавезали да Бугарима помогну да се ослободе турске власти и прогласе Бугарску за земљу независну од султана.

Нема сумње да су Румуни, договарајући се са Бугарима, у потаји желели да поново створе влашко-бугарску државу, што би њима ишло у прилог, користећи то што ће бугарски устанак створити проблеме турским властима. Они би онда могли да прогласе независну Румунију, а што се тиче

Бугара – њих ће оставити да се сами снађу. Али зато су и Бугари имали на уму само корист коју би могли да извуку од својих сународника с оне стране Дунава [...].

Документи, 1, стр. 436

? Који су прави циљеви Бугара и Румуна, према тврдњама руског дипломате?

Упореди текстове I-18, I-19 и I-20.

Шта мислиш, који би пројекат био најбољи за Бугаре?

Упореди текстове I-13, I-18, I-19, I-20 и I-41. Који су политички модели у њима предложени?

I-21. О односу политичке слободе и нације у XIX веку – уреднички коментар Љубена Каравелова у листу *Свобода* (новембар 1869)

Као што је сувоземним животињама потребан ваздух а рибама вода, тако је човеку најпотребнија и најпреча слобода. Без слободе, човек не може бити човек, већ само пола човека; без слободе, човек не може бити оно што је природа од њега начинила, па дакле не може бити ни срећан.

Све што је потребно појединцу, потребно је и читавој нацији. Једино нација која има свој историјски живот, и унутрашњу и спољашњу слободу, то јест она која је политички и интелектуално независна, може да живи и да просперира. Свака нација која нема политичку слободу увек је, чак и кад има најлибералнију владу, изложена не приметном утицају централизма и владајуће нације, и ретко када тај утицај позитивно делује на поробљену нацију.

Каравелов, стр. 165

Кључ Љубен Каравелов (1834/1835–1879), писац, новинар, организатор и идеолог бугарског националног ослободилачког покрета. Основао је највећу бугарску револуционарну организацију и био уредник њених новина. Сматра се једним од утемељивача нове бугарске књижевности.

❓ Анализирај тврдњу да је „све што је потребно појединцу, потребно је и читавој нацији“. Упореди овај текст са текстом III-1 који је написао Димитрије Болинтинџану. Шта ови аутори желе да нам саопште? Шта мислиш, зашто они истичу идеју нације?

► **Сл. 1. Словенија: Табори (1869)**

Slovenska, стр. 232

🔑 Либерално оријентисани Словенци следили су пример Чеха и организовали „таборе“, састанке на отвореном, у знак подршке програму за уједињену Словенију. Током две године, све док Беч није забранио те јавне форуме, Словенци су се окупљали на разним местима, слушали говорнике и доносили одлуке о националним питањима.

❓ Шта је сврха читаве ове слике? Какав је смисао фотографије у центру? Каква је веза између пејзажа и националних вредности?

I-22. Ферман којим је основана Бугарска егзархија (1870)

Сви наши послушни поданици и грађани нашег Царства уживају пуну и сталну слободу вероисповести и сва друга права,

живе у узајамном складу и пријатељству, као што и треба да буде са суграђанима и у образованом народу... Ипак, на нашу велику жалост, видели смо неслогу и неспоразуме до којих је, упркос нашој доброј вољи, дошло између бугарских хришћана и грчке патријаршије...

1. Оснива се „Бугарска егзархија“, територија са засебном верском влашћу. Она ће обухватити доле наведене епископије и епархије и нека друга места. Егзархија ће имати право да се бави свим црквеним питањима у тој вероисповести.

2. Највиши чин међу свештеницима носиће звање „егзарх“ и биће канонски председавајући бугарског Светог синода, чије ће седиште увек бити тамо где је он. [...]

3. Према црквеним канонима, тај егзарх, постављен нашим бератом (указом), мора у литургији да помене име цариградског патријарха.

Пре него што се одабере особа подобна да постане егзарх према црквеним канонима, треба тражити мишљење и пристанак моје владе. [...]

[...]

Уколико сви, или барем две трећине хришћана који живе ван поменутих места, желе да пређу у надлежност те егзархије, и ако се то докаже, њима ће бити допуштено да то учине.

Христоматия, стр. 268-271

🔑 Бугарска егзархија је била засебна организација у оквиру православне цркве, основана фебруара 1870. године турским ферманом (султановим указом). Постојала је све до 1953, када је уздигнута на степен патријаршије.

❓ Шта мислиш, зашто су турске власти прихватиле стварање аутономне Бугарске егзархије? Из ког су разлога, по твом мишљењу, православни Бугари желели да имају своју аутономну црквену организацију, одвојену од Цариградске патријаршије?

I-23. Резултати испитивања о припадности цркви у Скопској и Охридској епископији (1874)

После испитивања поводом постављања бугарских епископа у Скопску и Охридску епархију према тачки 10. фермана о оснивању Бугарске егзархије, утврђено је да од 8.698 хришћанских породица у Скопској епархији само 567 жели да остане у оквиру грчке патријаршије, а преостало 8.131 домаћинство се определило за Бугарску егзархију.

Према подацима од 21. мухарема 1291. (27. фебруара 1874) из Солунског вилајета, резултати испитивања у граду Охриду и околном подручју показују да је само 139 мушкараца рекло да би остало у грчкој патријаршији, а 9.387 се изјаснило за прелазак под надлежност Бугарске егзархије.

Христоматиа, стр. 280

? Како коментаришеш резултате испитивања? Који су нам још подаци потребни да бисмо боље разумели те резултате? Да ли је у XIX веку било необично да се само мушкарци изјашњавају? Да ли је правично то што је у Скопској епархији читаво домаћинство имало само један глас?

I-24. Христо Ботев: Зашто Бугари треба да се боре за национално ослобођење (1875)

Историја нашег народа је тужна и мрачна, а његова садашња ситуација тешка и мучна. Другим речима, Бугари су робови Турака, робови самих себе, робови оруђа којим раде, па чак и властитог образовања и културе. Ако погледате како раде, видећете да раде као теглећа марва, само један поглед на њихове неприродне патње, и њихова лица, и одмах ћете се уверити да заиста „раде као коњи, скупљају као пчеле и живе као свиње“.

Истина је да су многи странци писали, и да још увек пишу много о нашој вредноћи,

нашој надарености и културном напретку. Но, готово сваки од тих списатеља је доказао, или математички доказује да ми, како бисмо развили своје још неискоришћене способности и постали „Пруси југа“ или „Енглези истока“, морамо збацити варварски турски јарам, ослободити се тог нељудског ропства које спутава све наше моћи, и изградити босфорски булевар слободне јужнословенске конфедерације.

Ботев, стр. 85-86

Христо Ботев (1847–1876), национални херој, песник, новинар и револуционар. Живео и радио углавном у Румунији. Био вођа бугарског националног ослободилачког покрета 1874–1875. Маја 1876. године прешао Дунав с малобројним одредом устаника и погинуо у сукобу са турском војском. Написао је само двадесет песама, али то је било довољно да постане класик бугарске књижевности.

Шта је циљ овог текста? Како је писац покушао да нагласи понос Бугара?

Шта мислиш, зашто писац инсистира на идеји да би Бугари могли бити „Пруси југа“, односно „Енглези истока“? На кога се у твојој земљи најчешће мисли кад се каже "Европљанин"?

I-25. Политички програм Централног бугарског добротворног друштва (Букурешт, новембар 1876)

Да би дошло до мира на истоку, да би се зауставило непрестано насиље Турака који не поштују никакво људско право, и да би се испуниле правичне жеље бугарског народа, Европа мора помоћи у спровођењу следећег програма:

1. Треба поново успоставити бугарску државу која обухвата Бугарску, Македонију и Тракију и у којој Бугари преовлађују.
2. Бугарска држава треба да има независну владу и устав који ће донети законодавно тело, изабрано од стране народа.

3. Све области живота треба уредити посебним законима који ће бити у складу с уставом и потребама народа.
4. Све мањине које живе међу Бугарима треба да имају иста политичка и грађанска права.
5. У бугарској држави треба да влада потпуна слобода савести.
6. Сви грађани морају бити обавезни да следе војску и похађају основно образовање.

Христоматия, стр. 609

 Пошто је у Бугарској августа 1876. угушен Априлски устанак, бугарске избеглице у Румунији основале су Централно бугарско добротворно друштво, политичку организацију чији се главни политички захтев тиче националног ослобођења Бугара.

 Како објашњаваш изразе који су овде употребљени против Турака и Османског царства? Мислиш ли да они имају неке везе с тим што су Турци угушили Априлски устанак 1876. године, или су то једноставно уопштенији реторички аргументи? Како су аутори овог текста планирали да створе бугарску државу? Како су они замислили организацију те нове државе?

I-26. Албанска песма написана у време Берлинског конгреса (1878)

Молим вас, опрезни будите
С Албанијом,
Немојте је подерати
Као да је сироче,
Јер нисмо ми ни Грци, ни Бугари,
Па ни Црногорци
Ми смо само Албанци
И желимо једино слободу...

Brahimi, стр. 62

 Као ни друге балканске нације, тако ни Албанци нису имали свог представника на Берлинском конгресу, али и албанске вође су покушавале да дефинишу националне циљеве и придобију јавно мњење за те циљеве.

 Каква је сврха ове песме? Шта песник жели да каже тиме што набраја називе народа који живе на подручју где и он?

I-27. Берлински мировни уговор (1878)

Уговор између В. Британије, Аустро-Угарске, Француске, Немачке, Италије, Русије и Турске. Берлин, 13. јул 1878. године

Члан I Бугарска се конституише као аутономна и зависна кнежевина под врховном влађу његовог царског величанства Султана. Кнежевина ће имати хришћанску владу и националну милицију.

Члан XXIII Висока порта преузима обавезу да на острву Крит доследно примењује Органски закон из 1868. године уз модификације које се могу сматрати правичним. Слични закони прилагођени локалним потребама, осим у погледу ослобођења од плаћања пореза које је признато Криту, увешће се и у другим деловима Турске у њеном европском делу, за које овим уговором није предвиђена посебна организација. Висока порта ће упутити посебне комисије, у којима ће у знатној мери бити заступљен домаћи елемент, које ће разрадити детаље нових закона у свакој појединој провинцији. Планови организације који проистекну из ових активности поднеће се Високој порти на разматрање која ће се, пре проглашавања аката на основу којих ће они ступити на снагу, консултовати са Европском комисијом установљеном за Источну Румелију.

Члан XXV Провинције Босну и Херцеговину ће запосести и њима управљати Аустро-Угарска. Будући да влада Аустро-Угарске не жели да преузме управљање у Новопазарском санџаку, који се простире између Србије и Црне Горе у правцу југоистока на другој страни Митровице, османска

администрација ће тамо и даље обављати своје функције. Међутим, да би се обезбедили одржавање новог политичког стања, као и слобода и безбедност комуникација, Аустро-Угарска задржава право да у целом овом делу некадашњег вилајета Босне држи своје гарнизоне и да користи војне и трговачке путеве. У том циљу, владе Аустро-Угарске и Турске задржавају за себе право да се договоре о детаљима.

Члан XXVI Висока порта, као и све оне Високе стране уговорнице које то до сада нису учиниле, признају независност Црне Горе.

Члан XXVII Високе уговорне стране сагласне су у следећим одредбама: у Црној Гори разлике у вери и вероисповести неће моћи да буду сметња да неко због тога буде искључен или спречен да ужива своја грађанска или политичка права, да не буде примљен у јавне службе, на положаје и да му се не указују почести или да не обавља разне занате или занимања, ма у ком месту то било. Биће обезбеђена слобода вршења верских обреда свим држављанима Црне Горе и странцима, неће се моћи чинити никакве сметње, било у хијерархијској организацији разних црквених заједница, било у њиховим односима са својим духовним старешинама.

Члан XXXIV Високе стране уговорнице признају независност Кнежевине Србије, у зависности од услова изложених у следећем члану.

Члан XXXV Ни за једно лице у Србији разлика у верској опредељености или конфесији не сме бити повод за искљученост или немогућност у погледу уживања грађанских или политичких права, рада у јавним службама, обављања јавних функција и указивања почести, као ни у погледу обављања појединих професија и делатности, у било ком месту. Слобода и јавно практиковање свих облика исповедања

вере обезбедиће се свим домаћим лицима у Србији, као и странцима, и неће бити никаквих препрека у погледу хијерархијске организације појединих заједница нити у погледу њихових односа с њиховим духовним поглаварима.

Члан XLIII Високе стране уговорнице признају независност Румуније, под условима изложеним у следећим члановима.

Члан XLIV Ни за једно лице у Румунији разлика у верској опредељености или конфесији не сме бити повод за искљученост или немогућност у погледу уживања грађанских или политичких права, рада у јавним службама, обављања јавних функција и указивања почести, као ни у погледу обављања појединих професија и делатности, у било ком месту. Слобода и јавно практиковање свих облика исповедања вере обезбедиће се свим домаћим лицима у Румунији, као и странцима, и неће бити никаквих препрека у погледу хијерархијске организације различитих заједница нити у погледу њихових односа с њиховим верским поглаварима. Поданици и држављани свих Сила, трговци и друга лица, биће у Румунији равноправно третирани без обзира на веру, на темељу потпуне једнакости.

Члан XLV Кнежевина Румунија враћа његовом величанству руском Цару онај део територије Бесарабије који је одвојен од Русије Париским уговором из 1856. године, који је на западу ограничен средњим током реке Прут а на југу средњим током рукавца Килија и ушћем Стари Стамбол [данашња држава Молдавија].

Члан LVIII Висока порта уступа Руској царевини територије Ардахан, Карс и Батум [данашње Јерменија и Грузија, са малим делом североисточне Турске] у Азији, заједно са луком ове последње поменуте територије.

Члан LIX Његово величанство Цар Русије изјављује своју намеру да Батум буде слободна лука, углавном тргова-чка.

Члан LXII Будући да је Висока порта изразила намеру да одржава начело верске слободе, као и да му да најшире тумачење, Стране уговорнице примају к знању ову спонтану изјаву. Верска разлика не сме ни у којем делу Османског царства бити повод за искљученост или немогућност било којег лица у погледу уживања грађанских или политичких права, рада у јавним службама, обављања јавних функција и указивања почести, или обављања појединих професија и делатности, у било ком месту. Слобода и јавно практиковање свих облика вере обезбедиће се свима и неће бити никаквих препрека у погледу хијерархијске организације појединих заједница нити у погледу њихових односа с њиховим духовним поглаварима.

Духовна лица, ходочасници, као и монаси свих националности који путују у европски део Турске, или у њен азијски део, уживаће иста права, повластице, као и привилегије.

Горе поменути лица и њиховим верским, добротворним и другим установама у светим местима и другде признаје се право на службену заштиту од стране дипломатских или конзулар-

них агената Сила у Турској. Изричито се задржавају права која има Француска, и у потпуности се подразумева да се не могу вршити никакве измене када је у питању status quo светих места. Монаси на Светој гори, без обзира на то из које земље потичу, задржаће своје раније поседе и повластице и уживају, без икаквог изузетка, потпуно једнака права и прерогативе.

www.fordham.edu/halsall/mod/1878berlin.html,

превод преузет са

http://www.mfa.gov.yu/History/1878_s.html

? Нацртај три карте: једну са ситуацијом пре 1878. године, другу која ће приказати територијалне претензије сваке од етничких група и трећу на којој се види исход споразума у Берлину. Шта примећујеш?

Игра: Замисли да си на месту другог

Напиши састав од 400 речи у којем ћеш изнети властите предлоге за решење ситуације на Балкану. Изабери једну од следећих улога – буди Рус, Немац, Француз, Британац, Аустромађар, или пак дипломата, представник Османског царства, Албанац, Бугарин, Румун, Србин, Хрват, Црногорац, Словенац, Грк, али свакако изабери идентитет који није твој. Образложи свој избор.

Мапа 2: Балканске државе после Берлинског конгреса, јул 1878.

► Сл. 2. Грчка између Турске и Европе.
 Карикатура из листа *Aristophanes*
 (1882)

Louvi, стр. 230

🔑 Турска: „Пусти ме, појешћу новорођенче.“
 Европа: „Назад, госпођо Турска, захваљујући мени ти уопште постојиш.“

❓ Зашто је Грчка представљена као новорођенче? Опиши укратко како су представљене ове три фигуре. По твом мишљењу, шта је аутор карикатуре хтео да поручи читаоцима?

I-28. Зашто Албанци желе засебну албанску државу (1886)

Ми желимо оно што жели свака нација: „засебну државу у којој ће се сви људи исте крви окупити као што се породица окупља у једној кући“.

Kondo, стр. 126

 Одломак из текста који је објавио Јероним (Ђироламо) де Рада (1814–1903) у двојезичном часопису *Fiamuri i Arbrit – La Bandiera dell'Albania* (Албанска застава). Јероним је био песник и издавач другог двојезичног часописа *L'Albanese d'Italia*. Живео је у Италији.

 Зашто писац упоређује породицу и нацију? Покушај да закључиш како таква визија на дуги рок утиче на однос према другим народима који живе на истој територији.

I-29. Сећања Ивана Хаџи-Николова¹⁰ на разговоре из 1892. године, који су довели до стварања ВМРО (1893)

Јула 1892. године дошао сам у Софију да потражим Косту Сахова који је издавао македонске новине, тражио сам угледног Македонца који ће у Солуну стати на чело револуционарне организације чији је циљ ослобођење Македоније.

Пошто ме је саслушао, Сахов је рекао: „Схватам шта хоћете, али овде нећете пронаћи праве људе. Овде само причају, а када треба нешто урадити, онда нема никог. Само са једним човеком можете озбиљно разговарати о македонском питању. То је ученик војне школе Гоце Делчев.“¹¹ Договорили смо се да Коста Сахов поручи Гоце Делчеву да желим да се сретнем с њим и да бисмо могли да се видимо у неде-

љу у два по подне код Сахова. У договорено време стигао сам у штампарију и тамо их затекао како разговарају у једном ћошку.

План за стварање организације:

1. Организација треба да буде основана у Македонији, а не у Софији, јер ако буде основана у Софији, онда би Грци и Срби могли да кажу да ју је створила бугарска влада, а затим и да сами створе сличне организације и на крају ништа од свега не би било. Осим тога, организација треба да буде тајна.

2. Оснивачи морају бити из Македоније како би непрестано били у додиру с македонским становништвом, излагали се истим опасностима којима ће бити изложени њихови следбеници и тако лакше задобили поверење људи.

3. Мото треба да буде: „Аутономија за Македонију“. Да би било неке наде у успех, наши се захтеви морају позивати на члан 23 Берлинског уговора. Да би била самостална, Македонија се мора ишчупати из руку не само Турака, већ и Срба и Грка. Када буду одређене границе аутономне Македоније, тада Срби и Грци више неће бити у прилици да траже неке њене делове, али ако будемо хтели да се спојимо са Бугарском, онда ће и Срби и Грци желети неки део. Наш задатак треба да буде очување Македоније као целине, а то ће се остварити једино ако Македонија буде самостална.

4. Организација треба да буде независна и самосвојна, не сме да има било какве везе или да извршава било какве задатке које би јој дале владе суседних земаља, јер би тако потпала под њихов утицај. Она такође не сме бити оруђе било које владе која би желела да изазове реакцију неке друге суседне владе.

5. Од Македонаца у Бугарској и бугарског народа ми тражимо само материјалну и моралну подршку, без уплитања у наше подухвате.

¹⁰ Иван Хаџи-Николов (1861-1934), један од оснивача ВМРО.

¹¹ Гоце Делчев (1872-1903), истакнута личност македонске ослободилачке борбе.

После четири сата разговора, Коста Сахов и Гоце Делчев су прихватили план. Гоце је рекао: „Слушајте, господине Хаџи-Николов, толико је времена прошло, нека прође још једна година. За годину дана ћу завршити војну школу и постати официр. Напустићу све то и отићи у Солун и тамо ћемо основати револуционарну организацију“.

Makedonium, стр. 29-30

После Берлинског конгреса, Македонија је остала најважнија турска територија у Европи. Због етнички мешовитог становништва, у њој су убрзо почели да се надмећу бугарски, грчки и српски национализам. ВМРО је основан 1893. године. Та организација је стајала иза неуспешног Илинденског устанка 1903. године. Током балканских ратова Македонија је окупирана и на крају су је међу собом поделиле Бугарска, Грчка и Србија. После Првог светског рата ВМРО се од покрета за национално ослобођење полако претворио у фашистичку и терористичку организацију која се делом финансираола и трговином дроге, води герилски рат, пре свега против Србије (Југославије) и неформално контролише део бугарске Македоније. Та организација је значајно утицала на политички живот у Бугарској све до 1934. године, када су је бугарске власти насилно растуриле.

Процени, на основу овог текста, који су практични проблеми стајали на путу стварању једне политичке организације у југоисточној Европи крајем XIX века. Шта мислиш, зашто је било важно уочити разлику између самосталности и независности?

I-30. Декларација којом ВМРО обавештава велике силе о одлуци да започне оружани устанак (1903)

Некажњено насиље мухамеданаца и систематски притисак власти присилио је хришћане из Македоније и подручја Једрена да крену у свеопшту оружану борбу.

Они су прибегли том екстремном решењу тек када су се као неуспешна показала сва друга средства у покушају да се Европа подстакне на интервенцију у духу међународних споразума који би требало да одређују услове живота. Интервенција споља је и даље једини начин да се уклони зло и заустави крвопролиће.

Досадашњи јалови покушаји да се палијативним мерама побољша турска власт само су повећали мухамедански фанатизам и државни притисак – страном мешање ће дати резултате само уколико се захваљујући њему уради следеће:

1. У договору с великим силама треба за главног управитеља поставити хришћанина који никада није узимао учешћа у турској управи и који би био независан од Високе порте у обављању својих дужности;
2. Треба омогућити трајну заједничку међународну контролу, уз широка овлашћења за санкционисање.

Објаснивши узроке овог очајничког чина народног отпора, као и мере које би могле да стану на пут његових последица, ВМРО са себе скида сваку одговорност и објављује да ће водити борбу све док у потпуности не оствари своје циљеве, а енергију за то налази у увиђању својих дужности и разумевању на које наилази у читавом свету.

Одбрани, стр. 484

Шта је циљ овог текста? Шта су његови аутори хтели да постигну? Да ли је оружани сукоб у њему представљен као жељени циљ или као наметнуто средство за остварење других циљева?

I-31. Политичко решење македонског питања мора се тражити у оквиру Османског царства. Став Крсте Мисиркова (1903)

[...] Уколико верском пропагандом треба онемогућити уједињавање македонских интелектуалаца и македонског народа, онда пре свега треба створити јединствену

цркву у Македонији, то јест Охридску архиепископију која ће бити „архиепископија за читаву Македонију“.

Верска пропаганда можда има нешто против уједињавања македонске интелигенције и македонског народа само из националних разлога. Ако је тако, онда је природно да уз захтев за црквену реформу иде и захтев за образовну реформу, то јест да архиепископија преузме контролу над школовањем и прилагоди га националности својих парохијана: у грчким епархијама ће се предавати на грчком, у влашким на влашком а у словенским на македонском. Тако ће бити уклоњена свака национална и верска пропаганда која је људе до сада подвајала на завађене групе и биће мира међу народом, и за Македонију и за Турску и за Европу. [...]

Такав исход је најбољи и за Турску. [...] Уколико се, с друге стране, каже да у Македонији нема више словенских групација, него је само једна, која није ни бугарска нити српска, и уколико се Македонија издвоји у аутономну архиепископију, онда ће се Турска једним потезом решити уплитања трију суседних држава у македонска питања.

Наши национални интереси налажу македонској интелигенцији и македонском народу да помогне Турској да изађе из тешког положаја у који су је ставиле национална и верска пропаганда које колају Македонијом, као и државе које у Македонији имају своје интересе. Не морамо се удружити са Бугарском, Србијом или Грчком. Интегритет турске територије је важнији нама него Русији или западној Европи. Турска има најбољи географски положај. Припадност турској држави и очување интегритета те државе нама, македонском народу, омогућава да уживамо пуна грађанска права у читавој Турској. То право нам омогућава и значајне материјалне добитке. Због тога македонска интелигенција, уколико се усредсреди најпре и највише на властите интересе, треба да употреби све своје

моралне снаге у циљу очувања интегритета Турске. За узврат бисмо могли очекивати, и имали бисмо се право томе надати, да ће нам наш великодушни господар дати потпуну аутономију у црквеним и образовним питањима, пуну једнакост пред законом и самосталну власт у Македонији. [...]

Овакав мирољубиви план македонског народа наићи ће на подршку и признање великих сила које желе да очувају интегритет Турске.

Одбрани, стр. 551-552

Крсте Мисирков је, заједно са Димитријем Чуповским, члан групе активних македонских студената у Санкт Петербургу првих деценија XX века. Његова књига *О македонском питању*, објављена 1903. године у Софији, дала је велики допринос развијању македонског идентитета код многих житеља тог подручја.

Зашто је Крсте Мисирков сматрао да је очување Османског царства најбоље решење за Македонце? Каква је улога цркве у том пројекту? Да ли бисмо могли закључити да је писац покушао да представи Османско царство као алтернативу националној држави? Упореди текстове I-25 и I-26, узимајући у обзир чињеницу да је устанак Македонаца угушен 1903. године.

I-32. План Аурела Ц. Поповиција за претварање Аустроугарског царства у федеративну државу под именом „Сједињене Државе Велике Аустрије“ (1906)

Основни принципи савезног устава

Читава садашња територија Аустроугарског царства, изузев Босне и Херцеговине, поделиће се, према нацијама које у њој живе, на следеће националне и политичке јединице: Немачка Аустрија, Немачка Чешка, Немачка Моравска (Шлезија), Чешка,

Мађарска, Трансилванија, Хрватска, Западна Галиција, Словачка, Украјина, Војводина, Ердељ, Тирол и Трст.

Ових 15 националних држава чине савезну монархију која се зове „Сједињене Државе Велике Аустрије“ под круном Његовог Височанства Цара Фрање Јосифа I.

Сви грађани националних држава су истовремено и аустријски грађани. Свако може да користи своја политичка права само у једној држави.

[...]

Царска, то јест савезна влада сачињена је од представника националних држава.

Канцелар, ког поставља цар, на челу је царске, то јест савезне владе.

Царски парламент чине:

а) Посланички дом

б) Сенат

[...]

Владе националних држава шаљу своје представнике у савезну владу у следећој сразмери:

Немачка Аустрија 7, Мађарска 7, Чешка 5, Трансилванија 4, Хрватска 3, Западна Галиција 3, Немачка Чешка 2, Словачка 2, Немачка Моравска (Шлеска) 2, Украјина 1, Војводина 1, Тирол 1, Трст 1, Ердељ 1, што је у укупно 42. [...]

Свака национална држава има парламент, своју владу и правосуђе.

Цар поставља намесника који води владу сваке од националних држава. Намесник мора бити грађанин дате државе.

Чланове владе такође поставља цар, али узимајући у обзир предлоге намесника.

Свака држава има свој устав. Да би устав ступио на снагу, мора га одобрити цар. Од тог тренутка национална држава може самостално да користи сва своја права.

Царство гарантује интегритет територије националне државе, као и њену аутономију, уколико та аутономија није ограничена

уставом Царевине и посебним националним уставом. [...]

Свака национална држава одлучује који ће језик бити прихваћен као званични.

Језик за унутрашњу комуникацију унутар Царства је немачки.

У царском парламенту сваки посланик може да се обраћа скупштини на матерњем језику. [...]

Сви закони, декрети и објаве царских власти треба да буду састављене и објављене само на званичном језику националне државе на коју се односе.

Сви дописи царских власти, укључујући и војне, треба да буду само на одговарајућем националном језику.

Све кованице и папирни новац, као и сви језици држава чланица, такође треба да буду у употреби.

[...]

Беч је главни и престони град Царства.

Popovici, стр. 288-297

Аурел Ц. Поповици (1863–1917), румунски публициста пореклом из Трансилваније. Студирао медицину и политичке науке у Бечу и Грацу, био члан Румунског националног комитета у Трансилванији и борио се за права Румуна у оквиру Аустроугарског царства. План за проширење аустроугарске двојне монархије и стварање правога федеративног уређења настао је у оквиру покушаја групе интелектуалаца, коју је окупио престолонаследник, надвојвода Франц Фердинанд, да некако ојачају монархију угрожену бујањем разних националиста.

Како је Аурел Ц. Поповици замислио однос националног и савезног нивоа? Покушај да разумеш зашто је он радије прихватио федерално уређење, него стварање засебних националних држава.

I-33. Британски амбасадор у Османском царству пише о покушајима Албанаца да добију властиту националну државу (1912)

Лорд Гошен, тада његова ексцеленција амбасадор у Цариграду, у извештају о том питању језгровито је изрекао суштину ствари: „Не може се порећи да је албански покрет сасвим природан. Албанци, стара и засебна раса, колико и све из њеног окруже-

ња, увидели су да се ти суседни народи налазе под заштитом неких европских сила и да се њихове жеље за самосталнијим животом испуњавају [...] док према њима не постоји такав однос. Њихова нација се игнорише, [...] предлаже се размена територија, јављају се и друге потешкоће, али стално на штету Албаније, а Албанци бивају остављени на милост и немилост Словена и Грка, који се не базирају на њихове националне захтеве“.

Durham, стр. 72

► Сл. 3. Проглашење албанске независности у Валони (1912) – гравура из тог периода

🔑 Фигура десно од заставе представља Скендербега.

❓ Који је главни елемент на овој гравури? Шта мислиш, зашто је тренутак објављивања независности повезан са националним симболима? Каква је улога Скендербега на овој слици?

Hudhri, стр. 44

I-34. Говор Кемал-паше у Дамаску о односу Турака и Арапа (1913)

[...] Желим да вам кажем следеће: турски покрет који сада видите у Истанбулу, и исламским земљама у којима живе Турци, не гаји никакво непријатељство према Арапима. Ви врло добро знате да је већ било грчких, бугарских, јерменских покрета у Османском царству. Данас им се придружио и арапски. Турци су заборавили на себе. Њих је чак било срамота да кажу којој нацији припадају. Могло се догодити да такво слабљење националне свести заврши на очекивани начин. Плашећи се тога, турска младост се покренула и показала хвале вредну самосвест. Она је објавила свети национални рат како би се Турцима рекло да су Турци и да турску нацију одликује безброј врлина [...]. Уверавам вас да турски покрет није нимало непријатељски настројен према арапском. Он је његов брат и нераздвојни друг. Турска младост би од свег срца волела да види напредак Арапа и то да они остваре сва своја национална права. Садашњи напори турске младости усмерени су на важне ствари попут образовања Турака, сада када су се код Турака пробудила национална осећања, кад су они постали предузимљиви, ослободили се ропства, окрепили здравље, постали бројнији и богатији, све у свему, они су посвећени томе да Турци виде да су поштовани и благословени и да заслужују право да заузму место међу народима двадесетог века [...]. О ви, који сте представничка елита арапске младости, ви такође радите на остварењу истих идеала [...].

Cemal, стр. 220

Кемал-паша је био професионални војник и један од вођа Младотурака. После државног удара јануара 1913. године постао је војни управник Истанбула, затим министар морнарице, а током Првог светског рата командант у Сирији, где је покушао да се одупре Британцима и очува лојалност арапског становништва Османском царству.

Који је циљ овог говора?

I-35. Пројекат Димитрија Чуповског за стварање савезне балканске демократске републике (Санкт Петербург 1917)

*Балкан балканским народима
Пуно самоопредељење сваке нације*

Светски рат који се води доноси слободу и могућност самоопредељења многим поробљеним народима. Много векова се Македонија борила и проливала потоке крви за своју слободу и независност, али ју је издајнички рашчерупао криминални шовинизам и похлепа крвавих династија из окружења. Последице те невиђене похаре су не само узајамно уништавање балканских народа већ и овај невиђени рат. Сада, када је велики део Балканског полуострва у рушевинама, а остаци његовог народа под турским јармом, ми Македонци, који трпимо више од других, тражимо од вас, балканских народа, да заборавите свађе у прошлости, да се уједините и придружите нашем свебалканском револуционарном програму за заједничку борбу и стварање Савезне Балканске Демократске Републике. Програм нашег Револуционарног комитета садржи следеће:

Сви балкански народи су обавезни да збаци своје владајуће династије и да уведу републиканске владе.

Свака балканска република треба да буде потпуно аутономна у свом унутрашњем политичком животу.

Све балканске републике чине једну Савезну Балканску Демократску Републику. Савезна Балканска Демократска Република сачињена је од следећих република: Македоније, Албаније, Црне Горе, Грчке, Србије, Бугарске, Хрватске, Босне и Херцеговине, Словеније и Тракије.

Као независне републике признате су не само државе у којима живи једно племе

већ и региони са мешовитим становништвом чији су животни интереси уско повезани са њиховим географским, историјским, политичким, привредним и културним условима датог региона.

У републикама са мешовитим становништвом, аутономна подручја и општине треба да се организују тако да свака националност има пуну слободу употребе матерњег језика, своје вере и своје традиције.

Језик већине је званични језик сваке републике.

Свака република шаље своје овлашћене представнике у Савезну скупштину Савезне Балканске Демократске Републике.

Од овлашћених представника биће формирана Савезна влада и Савет који ће заменити председника Савезне републике.

Савезну владу и Савет сачињаваће једнак број представника из сваке савезне републике.

Савезна влада и Савет управљају свим унутрашњим стварима и спољним питањима у Балканској Републици.

Makedonium, стр. 75-76

Димитрије Чуповски (1878–1940), један од истакнутијих чланова Македонског савеза у Санкт Петербургу. Први светски рат и Руска револуција 1917. године охрабрили су га да изнесе смеле планове за реорганизовање југоисточне Европе након рата.

Пажљиво прочитај први пасус и упореди га са текстовима I-30 и I-31. Покушај да разумеш зашто је Чуповски желео да македонска национална држава буде организована као савезна република.

I-36. Крфска декларација (1917) о принципима уједињења Срба, Хрвата и Словенаца

На Конференцији чланова прошлог коалиционог и садашњег кабинета Краљевине

Србије и представника Југословенског одбора са седиштем у Лондону, који су до сада паралелно радили, а у присуству и уз сарадњу председника Народне скупштине, измењене су мисли о свим питањима, која су скопчана са будућим заједничким државним животом Срба, Хрвата и Словенаца.

[...] Пре свега, представници Срба, Хрвата и Словенаца поново и најодлучније наглашавају, да је овај наш троимени народ један исти по крви, по језику говорном и писаном, по осећањима свог јединства, по континуитету и целини територије, на којој неподвојено живи, и по заједничким животним интересима свог националног опстанка, и свестраног развитка свога моралног и материјалног живота [...].

Наш троимени народ, који је највише страдао од грубе силе и неправде, који је за своје самоопредељење поднео највеће жртве, прихватио је са одушевљењем тај узвишени принцип као главни циљ ове страшне борбе у коју је гурнуло цео свет непоштовање права самоопредељења народа.

И овлашћени представници Срба, Хрвата и Словенаца, констатујући да је једини и неодступни захтев нашег народа, захтев који он поставља на основу начела слободног самоопредељења народа, да буде потпуно ослобођен сваког туђинског ропства и уједињен у једној слободној националној и независној држави, сложили су се, да та њихова заједничка држава буде заснована на овим модерним и демократским принципима.

Наш народ не тражи ништа туђе: он тражи само своје и жели да се сав као једна целина, ослободи и уједини. И зато он, свесно и одлучно, искључује свако делимично решење свога народног ослобођења и уједињења. Наш народ поставља као једну нераздвајиву целину проблем свога ослобођења од Аустро-Угарске и његовог уједињења са Србијом и Црном Гором.

Петрановић, Зечевић, стр. 66-68

 Драматични догађаји 1917. године (нарочито револуционарни покрети у Русији и улазак Америке у Први светски рат) навели су српску владу и Југословенски одбор – сачињен од политичара који су прогнани са јужнословенских територија Аустроугарског царства – да превазиђу несугласице и изађу са заједничким политичким програмом. Декларација је састављена јуна 1917. године на Крфу, где се српска влада повукла након што је напустила Србију 1915. године; у Декларацији је било 13 главних тачака, међу којима су и одредбе које се тичу имена будуће државе (Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца), која ће бити парламентарна, уставна монархија са владарском династијом Карађорђевића, затим одредбе о грбу, застави и једнакости три национална имена, писма, верских обележја, територије, једнакости грађана пред законом итд. Овај документ је имао великог утицаја на ставове југословенских политичара у емиграцији и на становнике јужнословенских области Аустроугарске.

 Који је главни предлог Срба за будућност Срба, Хрвата и Словенаца? Којим је аргументима подржан тај предлог? Шта мислиш, зашто је предложена заједничка држава, а не три одвојене државе? Ако би те неко сада питао, какав би предлог за будућност Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године могао да даш?

I-37. Проглас Југословенима црногорског краља Николе 20. октобра 1918.

Браћо са највећим заносом, радошћу и одушевљењем данас свечано изјављујем да желим – а увјерен сам да исту жељу има и сав мој вјерни народ у Црној Гори – да и наша мила Црна Гора буде саставни дио Југославије, да часно уђе у југословенску заједницу, као што је

часно и до краја за њу ратовала и страдала. Желим да се сложимо и братски уредимо у југословенску конфедерацију, у којој ће сваки сачувати своја права, своју вјеру, уредбе и обичаје.

Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, стр. 75.

 Никола I Петровић Његош (1841–1921), црногорски књаз (1860–1910) и краљ (1910–1921). Под његовом влашћу Црна Гора је значајно увећала територију и 1878. године на Берлинском конгресу јој је потврђена независност. Модернизовао је државну управу, правно уредио земљу, донео први устав, уредио односе са верским институцијама (Црна Гора је била прва доминатно православна земља која је 1886. године потписала конкордат с Ватиканом). Унапредио је школство, привреду и саобраћајну инфраструктуру. Поводом 50 година владавине 1910. године се крунисао за краља. И поред реформи, Никола је задржао доминацију у управљању земљом, због чега је његова владавина била апсолутистичка. Након што је Аустроугарска у јануру 1916. године окупира Црну Гору емигрирао је у Француску, где је и умро.

I-38. Четрнаест тачака из говора америчког председника Вудроа Вилсона (1918) – одредбе које се тичу југоисточне Европе

У рат смо ушли зато што су нас погодиле повреде људских права; да би нашем народу живот уопште био могућ, те су се неправде морале исправити, и свет се морао учинити таквим да до њих више никада не дође. Ми, дакле, у овом рату не желимо ништа за себе. Свет треба учинити погодним и сигурним да се у њему живи, а нарочито да буде сигуран за сваку нацију која, попут наше, поштује мир и жели да живи својим

животом, да ствара властите институције, буде сигурна у праведно и фер поступање других народа и безбедна од насилња и себичне агресије. То је, заправо, интерес свих народа и што се нас тиче, ми јасно видимо да ни за нас неће бити правде уколико је нема за друге. Стога је програм светског мира наш програм; а тај програм, једини могући, јесте, како га ми видимо, овакав:

[...]

X Народи Аустроугарске, за које ми желимо да имају сигурно и безбедно место међу другим народима, треба да добију највећу слободу и могућност аутономног развоја.

XI Војска треба да се повуче из Румуније, Србије и Црне Горе, а окупирана подручја треба обновити, Србији треба дати отворен и сигуран излаз на море; међусобни односи балканских држава треба да буду уређени пријатељским споразумима који ће пратити историјски потврђене линије припадности и националности; треба обезбедити међународне гаранције за политичку и економску независност и територијални интегритет неколико балканских држава.

XII Треба обезбедити суверенитет турским деловима данашњег Османског царства, али и друге нације које су сада под турском влашћу треба да имају безбедан живот и да добију могућност аутономног развоја; Дарданеле треба трајно отворити и учинити слободним пролазом за бродове и трговину свих народа, са међународном гаранцијом.

XIV Нарочитим споразумима треба створити општи савез нација у циљу давања узајамних гаранција политичке независности и територијалног интегритета и великих и малих држава [...]

www.fordham.edu/halsall/mod/1918wilson.html

У говору одржаном 8. јануара 1918. године, амерички председник Вудро Вилсон изнео је свој предлог од четрнаест тачака за окончање рата. Тај предлог је постао основа за мировни уговор и оснивање Лиге народа.

? Какве је намере имао Вудро Вилсон са Балканом? Како би окарактерисао/окарактерисала те намере? Процени да ли би оваква решења побољшала ситуацију на Балкану на дуги рок.

I-39. Резолуција националне скупштине у Алба Јулији, одлука о уједињењу Трансилваније са Румунијом (1918)

I Народна скупштина свих Румуна у Трансилванији, Банату и Мађарском округу, сазвана у Алба Јулији 18. новембра/1. децембра, објављује уједињење тих Румуна, и свих територија које они насељавају, са Румунијом. Народна скупштина наглашава неотуђиво право румунског народа на читав Банат, чије су границе Мориш, Тиса и Дунав.

II Народна скупштина поменутих територијама даје привремену аутономију док се не састану њихови представници изабрани општим правом гласа.

III У вези с тим, Народна скупштина објављује да ће на следећим принципима бити заснована будућа румунска држава:

1. Сви народи који живе заједно уживају потпуну националну слободу. Сваки народ ће се образовати, управљати и водити судске процесе на сопственом језику, а учитељи, управитељи и судије ће бити припадници тог народа; сваки народ ће имати право да буде представљен у државним телима и да управља земљом у складу са својом бројношћу.

2. Владаће потпуна верска слобода и све вероисповести ће имати једнака права.

3. У свим областима политичког живота владаће потпуно демократски систем. Постојаће опште право гласа, а гласаће се непосредно, тајно, у свим општинама, по пропорционалном систему; гласаће припадници

оба пола, старији од 21 године, за представнике општине, области или парламента.

4. Владаће потпуна слобода штампе, удруживања и окупљања, све људске идеје ће моћи слободно да се шире.

5. Увешће се радикална аграрна реформа. Сва имања, а најпре она велика, биће пописана. Биће поништени тестаменти којима наследник земљу оставља трећем лицу; на основу права да се имања слободно крче, сељак ће моћи да дође до властитог имања (обрадиве њиве, пашњака, шуме), барем једног који ће служити њему и његовој породици. Циљ ове реформе је већа друштвена једнакост и јачање производних снага.

6. Индустријски радници ће добити иста права и привилегије које имају радници у најразвијенијим земљама.

IV Народна скупштина се залаже да се на мировном конгресу створи заједница слободних нација како би убудуће била осигурана правда и слобода и за мале и за велике нације, а рат укинут као средство за контролисање међународних односа.

V Румуни окупљени у Народној скупштини поздрављају браћу у Буковини која су се ослободила од јарма Аустроугарског царства и ујединила са отаџбином Румунијом.

VI Народна скупштина с наклоношћу и одушевљењем поздравља ослобођење свих нација које су до сада биле подређене Аустроугарском царству, а то су: чехословачка, аустро-немачка, југословенска, пољска и карпатско-руска нација, и здраве шаље и свим осталим нацијама,

VII Народна скупштина памти храбре Румуне који су у овом рату пролили крв да би се остварили наши снови, јер они су умрли за слободу и јединство румунске нације.

VIII Народна скупштина изражава захвалност и дивљење Савезницима који су се сјајно и истрајно борили против непријатеља који се много деценија припремао за рат, и у тој борби цивилизацију ослободили од терора варварства.

IX Да би и даље управљала румунском нацијом у Трансилванији, Банату и Мађарском округу, Народна скупштина је одлучила да оснује Велики румунски национални савет који ће свуда и у свако доба представљати румунску нацију у односима са другим нацијама и доносити све потребне одлуке у њеном најбољем интересу.

www.cimec.ro/istorie/unire/rezo_eng.htm

 Шта се предлаже у вези са мањинама у Румунији? Шта мислиш, зашто су такве изјаве укључене у декларацију о уједињењу са Румунијом?

I-40. Говор Јулијуа Манијуа у румунској народној скупштини у Алба Јулији (1918)

Како бисмо одагнали све сумње које би се код странаца могле родити поводом наших намера у вези са унијом и националном слободом, Велики румунски национални савет објављује да не жели империју која ће тлачити. Ми, који смо били потлачени, не желимо да сада постанемо тлачитељи. Желимо да сви буду слободни и да напредују живећи заједно. Наш Велики национални савет држи се старе пословице: „Не чини другоме оно што не желиш да други чини теби“. У Великој Румунији ми желимо да на престо ставимо слободу за све. Желимо да свака нација на властитом језику развија своју културу, захтева правду и да се моли властитим боговима.

Са сузама у очима смо гледали како се наш језик избацује из школа, цркава и правосудног система, и то нећемо учинити с другим језицима. Нећемо другима одузимати оно од чега живе. Не желимо да живимо од туђег зноја јер смо у стању да живимо од властите привреде и властите снаге, од властитог рада [аплауз]. Румунска земља може ојачати само ако се њоме демократски управља, нарочито ако се узме у обзир шта све модерна држава захтева. Само уколико у нашој земљи буде владало право и слобода, онда ћемо имати снаге да за своју ствар тражимо и подршку од света.

Murgescu, стр. 284

Јулију Манију (1873–1953), један од вођа румунског националног покрета у Трансилванији за време аустроугарске владавине. Залагао се за уједињење са Румунијом, постао председник Великог националног савета који је управљао Трансилванијом све док она није постала део Велике Румуније. У

међуратном периоду Манију је био председник Народне сељачке странке и премијер (1928–1930, 1932–1933). Бранио је демократске слободе супротстављајући се разним диктатурама које су у Румунији постојале почев од 1938. године, а живот је завршио у комунистичком затвору.

Манијуово излагање сведочи о ентузијазму и широкогрудости покрета за стварање праве националне државе пред крај Првог светског рата. Ипак, дух тог његовог говора, на којем почива резолуција Велике националне скупштине, није био близак свим румунским политичарима. Конкретни политички потези у међуратној Румунији у вези са националним мањинама били су, нажалост, далеко испод стандарда које је Манију покушао да постави 1918. године.

Упореди документе I-39 и I-40. Каква је разлика између говора и званичне резолуције?

Мапа 3: Југоисточна Европа после Конференције мира у Паризу и уговора у Лозани, 1923.

I-41. Предлог да се створи македонска држава са кантоналном организацијом по узору на Швајцарску (1919)

[...] Свако чисте савести и духа ко се брине за судбину људског рода тражи да се поштује слободна воља сваког народа. Ми, народ македонски, тражимо да се то правило поштује и када је Македонија у питању. Народ Македоније има оно што је потребно да би сам собом управљао, он није безоблична маса нити је заједница која нема свест о себи – како су неки склони да тврде. Напротив, испод привидног хаоса крије се духовно јединство које почива на јаким психолошким везама као што су: непрестане и свеопште револуције, заједничке патње и мука под истим јармом. Једно од главних везивних ткива тог духовног јединства управо је тај узвишени напор македонског народа да оствари независност своје земље, напора који је у Македонији увек стварао хероје, проповеднике и мученике. Ми објављујемо право на живот, последњи пут потврђујући вољу већине Македонаца, која се укратко може овако изрећи: независна Македонија с кантоналним уређењем по узору на демократску Швајцарску и под протекторатом једне незаинтересоване силе: Сједињених Америчких Држава. Свакоме ко познаје Македонију и апетите балканских држава неће бити тешко да разуме да ми овиме желимо да постигнемо четири ствари:

Ако Македонија постане независна држава, онда ће једном заувек бити окончани сукоби балканских држава, јер онда македонски народ више неће бити предмет трговине њених суседа.

Кантонално уређење налик ономе у швајцарској демократији, које ми предлажемо, обезбедиће свим мањинама, без обзира на различите језике и веру, потпуну једнакост у економском и духовном развоју.

Протекторат велике силе над Македонијом нужан је да би се осујетиле будуће

интриге корумпираних дипломатија балканских земаља.

Једном слободна и независна, Македонија ће, захваљујући пре свега свом одличном географском положају, представљати везивно ткиво за балканске државе, омогућиће им да се сусретну не држећи оружје у рукама, и допринеће стварању балканске конфедерације.

Лозана, јун 1919.

Генерални савет македонских удружења у Швајцарској

Одбрани, стр. 900-901

? Пронађи аргументе који се наводе у прилог стварања независне македонске државе. Прокоментариши аргументе у прилог тврдње да македонску државу треба направити по швајцарском моделу. Сматраш ли да су они примерени времену пред крај Првог светског рата? Да ти припадаш неком македонском удружењу, шта би ти предложио/предложила?

I-42. Циришки споразум Грчке и Турске о Кипру (1959)

1. Држава Кипар је република с председничким уређењем, председник је Грк, а потпредседник Турчин, и обојица ће бити изабрани гласањем грчке и турске заједнице.

2. Званични језици Републике Кипар су грчки и турски. Правила законодавства и управе, као и званични документи, написани су на оба званична језика.

3. Република Кипар има заставу неутралних боја и решења које ће одабрати председник и потпредседник Републике.

Грчка и турска застави могу се истаћи заједно са заставом Кипра.

Грчка и турска заједница имају право да славе грчке и турске државне празнике. [...]

5. Извршна власт је у рукама председника и потпредседника. Они ће имати Министарски савет који се састоји од седам грчких и три турска министра. [...]

6. Законодавну власт ће имати Посланички дом чији ће се посланици на мандат од пет година бирати на основу општег права гласа. Грчка и турска заједница ће гласати засебно и без обзира на статистички однос броја становника, 70 одсто посланика ће бити изабрано гласовима из грчке, а 30 одсто гласовима из турске заједнице. [...]

11. У јавним службама 70 одсто запослених ће бити Грци, а 30 одсто Турци.

Подразумева се да ће оваква подела бити поштована на свим степенима службе, колико год је то практично изводљиво.

У подручјима и на местима на којима припадници једне нације чине готово апсолутну већину у органима локалне власти биће само припадници те заједнице. [...]

18. Председник и потпредседник су овлашћени да опозову смртну пресуду осуђеницима који припадају њиховој заједници. [...]

19. У земљишној реформи земља ће припасти само припадницима оне заједнице којој припада и бивши земљопоседник. [...]

21. Споразум који јамчи независност, територијални интегритет и стварање нове кипарске државе склопиће Република Кипар, Грчка, Велика Британија и Турска. Република Кипар, Грчка и Турска ће такође склопити и војни споразум.

Та два споразума ће имати снагу устава. (Последња тачка овог споразума ће бити унета у Устав као један од основних ставова.)

22. Искључено је потпуно или делимично уједињење Кипра са било којом другом државом, као и сепаратизам неког дела Кипра (то јест, подела Кипра на две независне државе). [...]

24. Грчка и турска влада имају право да финансирају образовне, културне, спортске и добротворне установе које припадају њиховим заједницама.

Исто тако, у случају да једна од заједница процени да нема довољан број учитеља, професора или свештеника који би радили у таквим установама, грчка и турска влада имају право да им помогну, али само у строго утврђеној мери која неће превазилазити стварне потребе. [...]

26. Нова држава, која ће настати потписивањем споразума, биће створена што је пре могуће, а у периоду не дужем од три месеца од тренутка потписивања споразума.

27. Све наведене тачке овог Споразума сматрају се темељним одредбама Устава Републике Кипар.

<http://www.kibris.gen.tr/english/photos/documents/zurich02.html>

Средином прошлог века ојачао је ослободилачки покрет кипарских Грка који су желели да се ослободе британске управе над острвом (уведене још 1878. године). Герилска борба ЕОКА¹² (уз незваничну подршку Грчке) успела је да подрије британску власт. Али, кипарски Турци (које је подржавала Турска) били су против уједињења с Грчком и тражили су поделу острва. На крају су грчки и турски премијер, Константин Караманлис и Аднан Мендерес, 11. фебруара 1959. године у Цириху, потписали компромисни уговор и тако поставили принципе по којима ће функционисати независна држава Кипар. Потом је донет устав и потписан низ међународних уговора којима је предвиђено постојање британских војних база и право Грчке и Турске да војно интервенишу (Споразум о оснивању и Споразум о гаранцијама) и захваљујући којима је Кипар 19. августа 1960. године постао независна држава.

¹² Ethniki Organosis Kyprion Agoniston (Национална организација кипарских бораца), види IV-6 и IV-13.

? Шта мислиш о одредбама које се тичу политичког представљања ове две заједнице?

Да ли знаш за још неки пример сличног политичког система?

I-43. Фрањо Туђман се залаже за то да свака нација има право на властиту државу (1982)

Ниједан народ не може одустати од властитог интереса и циљева, јер би то значило одустати од живота. Народима, паче, није допуштено ни извршење самоубојства, нити је над њима могуће тајно уморство; њихов крвник или извршитељ злочина над њима увијек је познат у повијести. Народи су незамјењиве ћелије људске заједнице или бића цијелога човјечанства. Та се чињеница не може ничим оспорити. Због тога, борба за национални опстанак, за самоодређење и слободу народа – није и не може бити злочин. [...] Сваки народ, без обзира на то колико он био велик или мален и ма какав он био, има природно и повијесно право на своје мјесто и суверенитет у људској заједници, баш као и човјек у људском друштву, јер је доказано, да је то битна претпоставка за оптимални развитак свих извора његових материјалних сила и свих његових духовних вриједности, на добро и корист његову и цијеле људске заједнице.

Za Hrvatsku, стр. 218

К Фрањо Туђман (1922–1999), историчар и политичар, за време Другог светског рата припадао комунистичком покрету отпора, потом био комунистички функционер. Титов режим га је осудио на вишегодишњи затвор због национализма. Туђман је на крају постао председник државе Хрватске (1990–1999).

? Како Туђман брани право и потребу сваке нације да има „националну слободу“? Да ли би, по његовом мишљењу, човечанство могло да постоји и без постојања нације? Шта ти мислиш о тој ствари?

Упореди овај текст са текстовима I-5, I-6, I-7, I-16, I-23. Пронађи на које се аргументе позивају писци свих ових текстова.

I-44. Декларација о независности Косова

A. Одлука Скупштине Косова

Скупштина Косова,
Усваја

ДЕКЛАРАЦИЈУ О НЕЗАВИСНОСТИ КОСОВА

1. Ми, демократски изабране вође нашег народа, овим путем проглашавамо Косово независном и сувереном државом. Ово проглашење одражава вољу нашег народа и у потпуној је сагласности са препорукама специјалног изасланика Уједињених нација, Мартија Ахтисарија, и са његовим Свеобухватним предлогом за решавање статуса Косова.
2. Ми проглашавамо Косово демократском, лаичком и мултиетничком републиком, којом руководе начела недискриминације и подједнаке заштите пред законом. Ми ћемо штитити и промовисати права свих заједница на Косову и створити потребне услове за њихово делотворно учешће у политичким процесима и процесима одлучивања. [...]

10. Косово истиче своју посвећеност миру и стабилности у нашем региону југоисточне Европе. Наша независност приводи крају процес насилног распада Југославије. Иако је овај процес био болан, ми ћемо неуморно радити како бисмо допринели помирењу које би омогућило југоисточној Европи да превазиђе сукобе из прошлости и успостави нове везе регионалне сарадње. Стога ћемо радити заједно са нашим суседима како бисмо напредовали ка заједничкој европској будућности.
11. Нарочито изражавамо жељу за успостављањем добрих односа са свим нашим суседима, укључујући Републику Србију, са којом имамо дубоке историјске, економске и друштвене везе, које настојимо даље да развијамо у блиској будућности. Наставићемо да се трудимо да допринесемо развоју пријатељских веза и сарадње са Републиком Србијом, промовишући помирење наших народа.

У Приштини, 17. фебруара 2008.
Председник Скупштине Косова
Јакуп Краснићи

<http://www.assembly-kosova.org/>
преузето 10.10.2008.

Б. Одлука Народне скупштине Републике Србије

Народна скупштина Републике Србије на седници Првог ванредног заседања Народне скупштине Републике Србије у 2008. години, одржаној 18. фебруара 2008. године, донела је Одлуку о потврђивању Одлуке Владе Републике Србије о „поништавању противправних аката привремених органа

самоуправе на Косову и Метохији о проглашењу једностране независности“.

1. Поништавају се акти и радње привремених органа самоуправе на Косову и Метохији којима се проглашава једнострана независност, јер нарушавају суверенитет и територијалну целокупност Републике Србије зајемчену Уставом Републике Србије, Повељом Уједињених нација, Резолуцијом Савета безбедности Уједињених нација 1244 од 1999. године и другим резолуцијама Савета безбедности Уједињених нација, као и важећим међународним правом. Ови акти и радње представљају насилно и једнострано отцепљење дела територије Републике Србије, и зато су неважећи и ништавни. Ови акти и радње не производе никакво правно дејство у Републици Србији, као ни у међународном правном поретку. Једнострано отцепљење дела територије суверене државе представља правно насиље над Републиком Србијом и насиље над важећим међународним правом.
2. Влада Републике Србије и овом одлуком потврђује да је Аутономна покрајина Косово и Метохија неотуђиви део јединственог и недељивог уставног и државноправног поретка Републике Србије на основу Устава Републике Србије и Повеље Уједињених нација.

У Београду, 18. фебруара 2008.
Председник Народне скупштине
Републике Србије
др Оливер Дулић

<http://www.parliament.gov.rs/>
преузето 5.12.2008.

На крају рата на Косову 1999, Косово је Резолуцијом 1244 Савета безбедности Уједињених нација стављено под привремену управу УН и договорено је да се у политичком процесу уз помоћ УН одлучи о будућем статусу Косова, то јест хоће ли постати независно или ће остати део Србије. Након дугих преговора, специјални изасланик УН Марти Ахтисари представио је Савету безбедности у априлу 2007. пакет предлога који је обухватао и одредбе за заштиту мањина и јасну препоруку да Косово постане независно под надзором међународне заједнице. Овај предлог су прихватили представници косовских Албанаца, Срби су га одбацили, и постарали се да не буде усвојен у Савету безбедности захваљујући противљењу Русије, која има право вета. Још једна рунда преговора, коју је захтевао генерални секретар, а предводила тројка Контакт групе, завршила се 10. децембра 2007, и није довела до споразума о статусу Косова. Косовка Скупштина, коју је бојкотовало 11 српских посланика, усвојила је 17. фебруара 2008, и то гласовима свих 109 присутних посланика, једнострану Декларацију о независности Ко-

сова. Српска влада је 14. фебруара 2008. већ била донела одлуку којом се поништава очекивана декларација о косовској независности, а ту је одлуку потврдила Скупштина Србије 18. фебруара 2008. У јулу 2010. године Међународни суд правде у Хагу донео је саветодавно мишљење по коме проглашењем независности Косова није прекршено међународно право. Сједињене Америчке Државе, већина земаља Европске уније и 45 процената држава чланица УН признале су независност Косова, док су друге државе, укључујући и 5 чланица ЕУ, одбиле да то ураде. Нови преговори о техничким питањима између представника српских и косовских институција започели су 2011. године.

Покушај да наведеш три аргумента у корист независности Косова и три аргумента у корист става да Косово треба да остане део Србије. Какав је био став твоје земље према независности Косова? Који су били разлози за то? Какав је био став Европске уније према независности Косова? Шта знаш о Међународном цивилном представнику за Косово (ICR)?

Резултати Првог светског рата 1918 - 1929

ДРУГО ПОГЛАВЉЕ

Уређење националне државе

Већина новонасталих националних држава у југоисточној Европи суочавала се с истим, доста озбиљним проблемима, од којих је први свакако било питање дефинисања нове државне структуре и њених механизма. У том процесу су уставни, наравно, од кључног значаја, али поред правног оквира, компликовано је и питање конкретне изградње институција. Нове политичке елите су се трудиле да на практичан начин комбинују западњачке моделе са локалним и националним традицијама и интересима. Иако је било настојања да се створе републике, током XIX века све нове државе југоисточне Европе су биле монархије, у неким су владали локални кнежеви (Црна Гора, Србија), у другима кнежеви са Запада (Грчка, Румунија, Бугарска, Албанија). Стање се променило тек по завршетку Првог светског рата, када су нове националне државе, као и неке старе, одабрале – или биле приморане да одаберу – републикански облик владавине. Показало се да је пут ка уставном, вишепартијском и у задовољавајућој мери демократском политичком систему изузетно тежак и трновит, да га додатно отежавају ригидност друштва, привредна и културна заосталост, као и ауторитарна традиција и обичаји.

Питање држављанства било је изузетно осетљиво. Нове националне државе нису биле ни етнички ни верски хомогене. Осим тога, у модерном свету многи значајни покрети прекорачују државне границе, а становништво се све више меша. Због разних предрасуда и различитих интереса, одређени људи и групе људи су интегрисани у друштво или искључивани из њега; механизми за то су различити, а сежу од постављања правних ограничења до практичних облика дискриминације. У питању су веома сложени процеси: давање пуних права верским и етничким мањинама често је било резултат притиска страних сила, после чега је умео да уследи замах ксенофобичних осећања, па и жестоки сукоби и страдања у кризним временима.

Нове националне државе су биле слабе и нестабилне. Да би опстале, морале су да изграде чврсте институције и да се модернизују. То је подразумевало и изградњу делотворне администрације и поузданог војног система, општих закона и мера, реструктурисање цркве на националној основи, па и изградњу железница. Стварање нације није ограничено на институције и инфраструктуру, већ подразумева и процес акултурације. Под утицајем општег образовања, учених друштава и различитих облика културних медија, људи су променили начин размишљања, легитимилисали нове политичке системе, навели појединце и друштвене групе да се идентификују с новом националном државом.

IIa. Општи аспекти државне организације

II-1. Нацрт устава из пера Риге од Фере (1797)

О републици

Члан 1 Хеленска¹³ република је јединствена целина која обухвата различите расе и

вере; она различите вере не посматра с непријатељством; она је недељива, упркос рекама и морима који раздвајају њене чврсто повезане земље.

¹³ Користимо реч хеленски уместо грчки зато што Рига не мисли на државу Грка, већ на државу која би била надахнута класичним политичким идеалима. Осим тога, сам Рига у својим текстовима користи израз Хелени и Хелада, а не Грци и Грчка или Ромеји, као што је то био случај код учених људи из његовог времена (види, на пример, текстове I-5 и I-8).

О подели народа

Члан 2 Хеленски народ, то јест сви становници ове државе, без обзира на вероисповест и језик, подељени су у јединице у којима постоји локална власт како би сами могли собом да управљају; значи, они се у свакој покрајини окупљају да би изразили своје мишљење о сваком проблему. [...]

О праву држављанства

Члан 4 Држављанин је свака особа старија од 21 године која се родила и живи у овој сувереној држави.

- Сваки странац старији од 21 године, који је у земљи живео више од годину дана и сам се издржава, такође је држављанин. [...]

- Свако ко се служи савременим или старогрчким језиком и помаже Хелади, чак и ако живи на другом крају света (јер хеленско се семе просуло на обе хемисфере), јесте Хелен и држављанин ове државе

- Сваки хришћанин, који не мора говорити грчки или старогрчки, али помаже Хелади, јесте њен држављанин

- Коначно, сваки странац за којег државна управа сматра да је достојан да буде становник наше домовине, на пример неки добар занатлија, вредни учитељ или заслужни патриота, сматра се добродошлим у

нашој земљи и ужива иста права као и сви њени држављани

Rigas, стр. 45-47

Ово су одломци из устава који је 1797. године написао Рига од Фере (1757–1798), један од најзначајнијих представника грчке просвећености. Под утицајем француског револуционарног устава из 1793. године, он Грцима назива све оне који живе у републици, без обзира на веру и језик, и окупљају се да би доносили одлуке о заједничким стварима. Ригу је ухапсила аустријска полиција, оптужен је за ковање завере, и предат турским властима, које су га јуна 1798. године погубиле у Београду.

Ко би, по мишљењу аутора, требало да буду држављани хеленске републике? Какав је став у погледу права грађанства, према Грцима који живе у Грчкој и онима који живе у иностранству? Која су права и обавезе предвиђени за странце? Разговарај о односу између држављанства и вере у овом нацрту устава. Који су његови елементи инспирисани Француском револуцијом? Упореди овај текст са догађајима који су уследили према текстовима II-11 и II-12.

II-2. Говор Боже Грујевића на првом заседању Правитељствујушћег совјета (1805)

[...] Ми да подигнемо и да добро утврдимо у Србији ова два рада (принципа): разум и правду и да их добро укрепимо с целом нашом снагом, да се свака сила и снага њима покори. И овај мудри и праведни закон, да нам први господар и заповедник буде. Он да заповеда господарима, војводама, Совјету, свештенству, владикама, и свакоме малому и великому. Он ће нас бранити, и слободу и вољност сачувати.

Где је добра конституција, тј. гди је добро

установљење закона, и гди је добро уређење власт под законом, ту је слобода, ту је вољност, а гди један или више по својој вољи заповедају, закон не слушају, но оно што хоће чине: ту је умрео вилајет и нема слободе, нема сигурности, нема добра, већ је онда пуштаилук и ајдуклук (безаконје и самовоља, разбојништво), само под другим именом. [...]

Сигурност 1. живота, 2. имања, и 3. части, сваки, да, и оно дете које се још родило није, иште од заповедника, и ако поглавар њима свима живот, имање и част сачувати неће, или не може, није достојан поглавар бити.

Друга дужност поглавара јесте, ослободи-

ти неосвобођене, и слободу вилаетску сачувати, јербо нам је у слободи двапут мио и сладак живот. Слобода нас разлучава од зверова, и роб гори је од звера, јербо човеку робу оно се одузима што га чини човеком. Боље је не живети, него у поганом ропству бити. Слобода [...] нас људима чини, – слобода и вољност даје војнику јакост, војводама и поглаварима мудрост, и правосудије (правилно расуђивање)... У слободној земљи у пољу боље роди, и марва се боље плоди, леп се хлеб једе и добро вино пије. Једном речју гди нема слободе ту нема живота.

Мемоари, стр. 295-297

 Божа Грујевић (Теодор Филиповић), Србин из Мађарске, живео у Русији где је постао универзитетски професор у Харкову. У јесен 1804. године придружио се српској делегацији устаника која је отишла у Санкт Петербург да тражи помоћ и подршку од Русије. Марта 1805. године дошао у Србију, где је учествовао у стварању владе, првих институција нове државе и био члан Правитељствујушћег совјета (прве владе).

 Шта је говорник хтео да поручи? Шта мислиш о последњој тврдњи коју износи?

II-3. Писмо Вука Караџића кнезу Милошу Обреновићу (1832)

Земун, 24. април 1832.

Ваша светлости,

Премилостиви господару! [...]

Истина је оно што су наши стари казали да нико не може целом свету колача намесити; али с данашњим владањем Ваше Светлости готово би се у скупу могло рећи, да *нико* тамо није задовољан; кад би се то пак стало даље разграњавати и раздељивати, онда би се нашло да су најнезадовољнији они чиновници који су најближе и најчешће око ваше светлости и најзадовољнији они људи које

ваша светлост не познаје те никако. Сви узроци овога незадовољства готово би се могли у два главна реда разделити. Или су људи незадовољни зато што не само што не могу према своме могућству по својој вољи живети, него што нико није сигуран ни са својим животом, ни с поштењем (чешћу), нити је господар од свога богоданог и с правдом и с трудом стеченога имања; или зато што се за општу ползу не стара и не ради онако као што би (по њиовом мњенију) требало и могуће било. [...]

Опет на кратко да кажем: с владањем ваше светлости *нико* тамо није задовољан, ама баш *нико*, осим ваша два сина, а и они да су мало старији, можебити да би били незадовољни, као макар ко други; и што се год ко чини задовољнијим и чешће виче: „Да бог живи господара! У здрављу вашему господару!“ он је незадовољнији, па се само претвара да би незадовољство своје покрио. [...] Најпре ћу да кажем, као за правило, по коме ће ми се о свему осталом судити моћи, *да је за свакога владаоца права полза само оно, што је полезно и за његов народ; а што је год његовине народу на штету, оно ни њему никако не може бити на праву ползу.* [...]

1. Ваљало би дати народу *правицу*, или, као што се данас у Европи обично говори, *конституцију*. Ја овде не мислим конституцију француску, или англијску, или нову грчку; него, од прилике, *да се одреди начин правитељства и правитељство да се постави... да се сваком човеку осигура живот, имање и чест, да свак свој посао који никог није на штету, може радити по својој вољи и по својој вољи живети; да сваки човек зна, шта му ваља чинити, да се не боји нити вас, нити икога другога; да нико никога не може на силу натерати да га служи; да се тврдо зна који је чиновник старији, који ли је млађи; да се без правог узрока и без суда не може чиновник ни из службе истерати, нити на траг у мањи чин повратити; да се нико не може натерати да се против своје воље прими каке службе и да сваки чиновник, кад му буде воља, може службу оставити.*[...]

Ја мислим: тешко ономе владаоцу, који за то држи момке и солдате и гарду, да га чувају од његова народа! Владаоцу треба да је највећа обрана у његовој земљи народна љубав, задовољност с његовим владањем и уверење да му (тј. народу) по смрти његовој само горе може бити, а боље никако да не може.

А) Данас у Србији правитељства, у правоме смислу ове речи, нема никаквога, него сте цело правитељство ви сами: кад сте ви у Крагујевцу, и правитељство је у Крагујевцу; кад сте ви у Пожаревцу, и оно је у Пожаревцу; кад сте ви у Топчидеру, и оно је у Топчидеру; кад сте ви на путу, и оно је на путу; а да ви сутра, сачувај боже, умрете (које једном мора бити), умрло би и правитељство, па онда, ко би био јачи, онај и старији.

Б) Кад би се у Србији правитељство поставило, онда би Србија добила пристојно и нужно поверење и код држава и код приватни људи, јер би правитељство најпре добро размислило шта ће обрети или учинити, а кад би што обрело или учинило, онога би се тврдо држало, по оној народној приповести „царска се не пориче“.

В) Најмудрији владалац, који је макар све време своје младости провео учећи се владати, опет не може, као што треба, сам државом управљати, једино зато, што је за једног човека тешко и једнога малог села свим пословима управљати као што треба, а камо ли читавом земљом и народом; друго, што „четири ока боље виде него два!; а треће, што је најмудрији и најученији владалац опет човек, подложен свим страстима и слабостима људским, па би могао у љутини или у какој другој овакој страсти коме криво учинити. [...]

З) Ваљало би уредити *школе*. По моме мњењу Србија данас нема ни у чему већи недостатак, ни већу нужду и потребу, него у људима способним за народне службе. [...]

Караџић, стр. 652-666

? Шта мислиш, зашто је Вук Караџић послао ово писмо? Које главне проблеме државне политике и владе писац наглашава?

II-4. Српски устав из 1835. године – структура власти

29. Књаз Србски мора бити рођени или природњени Србин и православнога восточнога вјероисповедања. Истог вероисповедања морају бити Књагиња и жене членова фамилије Књажеске.

45. Државни Совјет Србски највиша је власт у Србији до Књаза.

46. Државни Совјет чува, да никакав Србин, ког му драго чина, неповреди и ненаруши устава књажества Србије.

47. Држ. Совјет мотри и чува, да се ни најмањем Србину нечини каква буд неправда; а гди год би опазио, да се чини, а он ће похитати и у договору с Књазом уклонити исту неправду.

79. По свој Србији руководиће се правосудије једнако и по једном законнику Србском, који ће се како за грађанске парнице, тако и за кривице и злочинства што скорије јавно издати и судовима предписати.

80. Судија не зависи у изрицању своје пресуде ни от кога у Србији, до од законика Србског; никаква, ни већа ни мања, власт [...] не има права, отвратити га од тога, или заповедити му, да другчије суди [...]

82. Скупштина народна састоји се из сто најодабранијих, најразумнијих, најпоштенијих и поверенија народног у највећем степењу заслужујући(х) депутата из свих окружја и свега Књажества Србије.

Јовичић, стр. 48-49

II-5. Румунски устав из 1866. године – опште одредбе

Члан 1. Румунска краљевина са свим својим подручјима на десној страни Дунава јединствена је и недељива држава.

Члан 2. Румунска територија се не може отуђити, државне границе се законом не могу мењати ни померати.

Члан 3. Румунску територију не могу населити народи страног порекла [...].

Члан 5. Румуни уживају слободу мишљења,

слободу образовања, слободу штампе, слободу окупљања.

Члан 10. У држави нема класних разлика. Сви Румуни су једнаки пред законом, морају да плаћају исте порезе и једнако обављају своје јавне дужности.

На јавним, грађанским и војним положајима могу бити само Румуни. [...] Странци не могу заузимати јавне положаје, осим у изузетним случајевима који су одређени законом [...].

Члан 12. Стога су у Румунији овим забрањене све привилегије, изузеци и класни монополи.

Члан 13. Гарантована је слобода појединца. [...]

Члан 21. Слобода мишљења је потпуна. [...]

Члан 23. Образовање је бесплатно.

Члан 31. Сва власт државе потиче од народа и држава је може вршити само преко представника народа и у складу с принципима и правилима које прописује овај Устав.

Члан 32. Законодавну власт имају искључиво Краљ и Народна посланичка скупштина. Народна скупштина је подељена на два дома: Сенат и Народно представништво.

Око сваког закона морају се усагласити сва три огранка законодавне власти.

Члан 35. Извршну власт има Краљ, и он располаже свим уставним средствима.

Члан 36. Судска власт се врши у судовима и трибуналима. Њихове одлуке и пресуде се изричу у складу са законом и извршавају у име Краља.

Члан 38. Чланови обе Скупштине представљају читаву нацију, не само област или град у којем су изабрани. [...]

Члан 92. Краљ је лишен сваке одговорности. Сва одговорност је на министрима.

Краљев декрет не ступа на снагу пре него што га потпише надлежни министар, који на тај начин сноси даљу одговорност за тај документ.

Constituțiile, стр. 33-41

Током тридесетих година XIX века све већи број српских интелектуалаца и политичара супротстављао се деспотској владавини Милоша Обреновића (1780–1860, књаз 1815–1839, 1858–1860). Један од најве-

ћих ауторитета међу њима био је Вук Караџић (1787–1864), истакнутија личност српске националне културе у XIX веку. Језикословац, етнолог и историчар, Вук је објавио прву граматику и речник модерног српског језика, сакупио је и објављивао народне лирске и епске песме, превео Нови завет са црквенословенског на српски. У време писања овог писма био је први председник Суда у Србији.

? Каква је улога нације у организацији румунске државе? Како се у уставу примењује подела и контрола власти?

II-6. Прокламација књаза Николе Херцеговцима јуна 1876. године

МУХАМЕДАНЦИ! У ослобођеној Херцеговини ви ће те живјети слободно. Закон ће у њој за свакога један и једнак бити, а за све праведан. У вјеру вашу као у светињу нико неће тицати. Ја вам јемчим за то, а о правичности и љубави мојој према вама свједоци су стотине једновјерника вашијех, који су у земљи мојој и код мене налазили вазда братскога дочека, помоћи и одликовања. Ја вас позивам, дакле, Мухамеданци, да не дижете оружја против своје једнокрвне браће Хришћана.

Књаз Никола

Бесједе и прогласи краља Николе, стр. 31

II-7. Британски амбасадор у Истанбулу о ставу Турака према уставу (1876)

Сви су говорили о „уставу“ и томе да су софте [ученици у муслиманским верским школама] онај интелегентнији део престоничког јавног мњења, који зна да га читав народ подржава. Ни хришћани, као ни мухамеданци, чини ми се, неће посустати док не добију тај устав, а уколико султан одбије да га донесе, готово неизбежно ће доћи до покушаја његовог свргавања, јер већ сада круже текстови из Курана који за вернике представљају доказ да Куран захтева заиста демократску власт. Данашња апсолутна власт која је дата султану заправо је узурпација права народа коју свети закони не дозвољава-

вају, и текстови и преседани су ту да покажу како не треба исказивати послушност суверену који запоставља интересе државе [...].

Eliot, стр. 231-232

? Да ли су муслимани у Османском царству сматрали да је идеја устава увезена из хришћанске Европе? Шта мислиш, зашто су присталице устава тврдили да је он у складу са светим исламским законима?

II-8. Турски устав из 1876. године

Османско царство

Члан 1. Османско царство обухвата садашњу територију и поседе и делимично независне покрајине. Оно је недељива целина од које се ниједан део не може отцепити из било ког разлога.

Члан 4. Његово Височанство Султан, са титулом „Врховног калифа“, заштитник је исламске вере. Он је суверен и цар свих поданика Османског царства.

Члан 5. Његово Височанство Султан не може бити позван на одговорност и његова личност је света.

Члан 7. Међу суверена права Његовог Височанства Султана спада и следеће: он поставља и смењује ministre; на начин одређен привилегијама које има, он даје одликовања, титуле и врши именовања; он издаје новац; његово се име изговара током молитве у џамији; он склапа споразуме са страним силама; он објављује рат и проглашава мир; он управља копненом војском и морнарицом; он спроводи шеријатско право; он се стара о спровођењу јавних мера; он ублажава или укида казне које је изрекао суд; он сазива и одлаже скупштинско заседање; он распушта, уколико то сматра неопходним, посланички кабинет и позива на директно гласање за нове чланове.

Личне слободе

Члан 8. Сви поданици Царства се називају Османи, без обзира на вероисповест; статус Османина се добија и губи у складу с условима прописаним законом.

Члан 9. Сваки Османин ужива личну слободу уколико не угрожава слободу другог.

Члан 10. Лична слобода је неповредива. Нико не може бити кажњен, из било ког разлога, изузев у случају који је одређен законом и на начин законом предвиђен.

Вера

Члан 11. Државна вера је ислам. Али, иако се држи тог принципа, држава ће бранити слободно исповедање других вера и чувати верске привилегије које су дате појединим заједницама, уколико то не ремети јавни ред и морал.

Једнакост пред законом, јавне службе

Члан 17. Сви Османи су једнаки пред законом. Имају иста права и дужности према земљи, без обзира на вероисповест.

Члан 18. Турски је званични језик и познавање турског је предуслов за намештење у државној служби.

Члан 19. Сви Османи могу добити државно намештење у складу са својом заслугама и способностима.

Имовина

Члан 21. Зајамчена је сва имовина, покретна и непокретна, која по закону некеме припада. Не може бити одузета, осим на основу ваљаног разлога који се јавно докаже и тиче се ранијих обавеза плаћања, а према закону о вредности имовине која је у питању [...].

Народна скупштина

Члан 42. Народну скупштину чине два дома: Горњи дом, то јест Сенат, и Посланички дом.

Члан 43. Два Дома ће се састајати 1. новембра сваке године да би се царским декретом (irade) отворио рад скупштине, а затварање, које је заказано за 1. март наредне године, такође се одржава по царском декрету. Један Дом не може да заседа уколико не заседа и други.

Члан 47. Чланови Народне скупштине су слободни да кажу своје мишљење и да гласају како желе.

Они се не могу уцењивати или мамити обећањима, нити се на њих сме утицати претњама. Њима се не може судити због онога што мисле или како гласају за време расправе, осим уколико то није у супротности са постојећим Пословником скупштине, када им се може судити на основу одредаба које су на снази.

Управљање покрајинама

Члан 108. Управа над провинцијама заснована је на принципу децентрализације.

Разне одредбе

Члан 115. Ниједна одредба овог Устава не може, ни из ког разлога, да буде суспендована или занемарена.

www.ata.boun.tr/department20webpages/ata/_constitutionoftheottomanempire1976.doc

Устав је донет децембра 1876. године, у време „источне кризе“ 1875–1878. Његовим доношењем требало је предупредити мешање великих сила на страни немуслиманских поданика у Османском царству: нов и модеран устав им обезбеђује сва права, док истовремено потврђује недељивост Царства. У том погледу Устав није био делотворан јер није одвратио Русе од објаве рата 1877. године. После пораза, Устав је стављен ван снаге и враћен тек 1908. године; по завршетку Првог светског рата постао је излишан, пошто се Царство распало.

У чему је Османски устав из 1876. године сличан уставима у другим националним државама на југоистоку Европе? Који су безбедносни елементи унети у текст Устава како би се спречио повратак аутократске власти?

Покушај да разумеш зашто у Уставу из 1876. године ислам има привилегован положај.

Које су мере уведене да би се Османско царство сачувало од распарчавања? Да ли су те мере биле реалне с обзиром на ситуацију 1876. године?

II-9. Престона беседа књаза Николе поводом проглашења устава Црне Горе (1905)

Господо посланици!

Облик Врховне Државне Управе био је до сад у овој земљи облик Самодржавја. Власт

и вођење те Управе наслиједио сам и Ја, по милости Божјој, седми Владалац из Моје Куће. Ни моји славни претходници ни Ја, нијесмо се, као други аутократи, сматрали неодговорнима и нијесмо држали да је наша воља закон. У мирно доба ми смо били Црногорцима права братска браћа, у бојеве ишли смо као они, - гинули смо гдје и они, ране смо дочекивали и задавали гдје и они, све од Царева Лаза до Вучијег Дола.¹⁴ [...] Наша се власт зачала на голој пољани, на ништа без ништа, под ведрим небом и наочиглед непријатеља. Била је законита, јер је народом гласована, а вршила се срцем, љубављу и енергијом. [...] Крајем седамнаестог вијека Моја Кућа затекла (је) домовину нашу биједну и готово поплављену другом вјером, а наша лијепа Православна вјера налазила се у великој опасности. [...]

Данас у Отаџбини границе размакнуте и међународно утврђене од ушћа Бојане у Јадранско Море, до састанка Таре и Пиве, које Дрину сачињавају, и од Бијеле Горе, до Чакора, више Пећи и Дечана. [...]

Овијем даном Отаџбина наша постаје Уставна монархија и ми са срећом ступамо у нов политички живот. Праштајући се са оним старим, не могу да на овом раскршћу из дубине Ми срца не одам достојну благодарност и Сијенима Мојих и ваших Предака за њихову свету заједницу и завјештану нам од њих слободу. [...]

Моја одлука на издавање Устава на двије ће стране радосно одјекнути. Ви, и сви уопште српски родољуби, прихватићете је са оном истинском вјером, која ју је и надахнула – вјером да ће она бити успешна и срећна за развитак и напредак Отаџбине.

Црногорски, IV, стр. 34-46

На који начин се монархија легитимисала? Зашто је кнез одлучио да донесе Устав?

¹⁴ Места на којима су се водили бојеви с Турцима.

II-10. Младотурска прокламација (1908)

1. Основа Устава ће бити поштовање првенства народне воље. Једна од последица тог принципа биће захтев да се без одлагања утврди пред Кабинетом одговорност министра и у складу с тим ће се сматрати да је министар у оставци уколико не добије већину гласова у Кабинету.

2. Уколико сенатори не буду чинили једну трећину посланика, онда ће на следећи начин бити именован Сенат: једну трећину ће именовати султан, а две трећине народ; мандат сенатора ће бити ограничен.

3. Захтеваће се да сви турски поданици који су навршили 20 година, без обзира на иметак или богатство, добију право гласа. Они који су изгубили своја грађанска права неће, наравно, имати ни право гласа.

4. Како би се поштовао први члан Устава из 1293. године (по Хиџри), у уставну повељу се морају унети тачне одредбе о праву на слободно формирање политичких странака.

7. Турски језик ће остати званични језик. Званичне преписке и расправе водиће се на турском.

9. Сваки грађанин ће уживати потпуну слободу и једнакост без обзира на националност и вероисповест и имаће једнаке дужности. Сви поданици, пошто су пред законом једнаки у погледу права и дужности према држави, могу радити у државној служби у складу с властитим способностима и образовањем. Закон о војној служби једнако се тиче и оних који нису муслимани.

10. Већ постојеће верске привилегије, дате појединим нацијама, могу се и даље слободно користити.

14. Пошто се не дирају имовинска права земљопоседника (јер се та права морају поштовати, и по закону морају остати нетакнута), сељацима ће бити омогућено да купују земљу и биће одређен начин на који ће они моћи да уз ниске камате позајмљују новац. [...]

16. Образовање ће бити бесплатно. Сваки грађанин, у границама прописаним Уставом, може да отвори приватну школу у складу са посебним законима.

17. Све школе ће бити под државним надзором. Како би сви грађани добили заједничко и једнако образовање, биће отворене државне школе, у њима ће образовање бити бесплатно и примаће се ђаци свих националности. У јавним школама ће бити обавезна настава на турском. У државним школама јавна настава ће бити бесплатна. Средње и високо образовање у јавним и државним школама ће бити како је горе одређено; у употреби ће бити турски језик. Трговачке, пољопривредне и занатске школе биће отворене са циљем да се развију ресурси земље.

18. Радиће се на изградњи путева, железнице и канала, како би се олакшало кретање и повећало богатство земље. Укинуће се све што може да штети трговини и пољопривреди.

www.fordham.edu/halsall/mod/1908yougturk.html

После пораза у рату 1877–1878 султан Абдулхамид II (1886–1908) ставио је Устав из 1876. ван снаге и владао аутократски. Младотурци, опозициона организација коју су махом чинили официри и учени људи, тражила је враћање Устава и реформе које би ојачале царство. На крају су Младотурци 1908. године извели успешну револуцију и преузели власт, коју су држали све до 1918. године.

Главни политички захтев Младотурка у време док су се супротстављали Абдулхамиду II било је враћање на снагу Устава из 1876. године. Ипак, они су прихватили и неке измене Устава: наведи које су то измене и објасни зашто су Младотурци на њих пристали. Упореди члан 17 из овог текста са текстовима из поглавља II-д. Какву улогу има школа у процесу изградње нације? Анализирај члан 18 и упореди га са текстовима из поглавља II-г. Шта можеш рећи о улози коју политичких вођа у развоју привреде?

Табела 1: Устави земаља југоисточне Европе

Држава	Први модерни устав	Главне измене			Данашњи устав
		Пре Првог светског рата	Међуратни период	После Другог светског рата	
Албанија ¹⁵	1920.		1925; 1928; 1939.	14.03.1946; 1976.	21.10.1998.
БРЈ Македонија					17.11.1991.
Босна и Херцеговина					24.02.1993; 14.12.1995.
Бугарска	1879 (Устав из Трнова)			14.12.1947; 1971.	12.07.1991.
Грчка ¹⁶	1844.	1864; 1911.	1927.	1952.	07.06.1975.
Југославија			1921 (Видовдански устав); 1931.	31.01.1946; 1963; 1974.	27.04.1992.
Кипар	1959 (1960)				
Османско царство	1876.				
Румунија ¹⁷	1866.		1923; 1938.	13.04.1948; 1952; 1965.	08.12.1991.
Словенија					23.12.1991.
Србија	1835.	1838; 1869; 1888; 1901.			28.09.1990.
Турска	1924.			1961.	07.11.1982.
Хрватска					22.12.1990.
Црна Гора	1905.				19.10.2007.

Табела 2: Увођење општег права гласа у земљама југоисточне Европе

	Опште право гласа за мушкарце	Право гласа за жене
Албанија	1920	Ограничено – 1920; опште – 1946
БРЈ Македонија	1913 (Србија)	1945 (Југославија)
Босна и Херцеговина	1920 (Југославија)	1945 (Југославија)
Бугарска	1879	Удате жене – 1938; опште – 1945
Грчка	1864	Ограничено – 1929; опште – 1952
Југославија	1920	1945
Кипар	1960	1960
Румунија	1918	Ограничено – 1929; опште – 1946
Србија	1869	1945 (Југославија)
Словенија	1907 (Аустрија)	1945 (Југославија)
Турска	1924	1930
Хрватска	1920 (Југославија)	1945
Црна Гора	1905	1945 (Југославија)

¹⁵ Квазиуставна регулатива: Статут Међународне комисије за Албанију (1914).

¹⁶ Пре оснивања државе, први уставни су се доносили тако што су за време рата за независност за њих гласале револуционарне скупштине: 1822 (Епидаурус), 1823 (Астрос) и 1827 (Трезен).

¹⁷ Квазиуставне регулативе: Органски статuti (1831/1832) у Влашкој и Молдавији; Париска конвенција (1858) за Уједињене кнежевине Влашку и Молдавију (од 1859. Румунија).

► Сл. 4. Трг устава у Атини (1863)

Markezinis, стр. 312-313

❓ Објасни име које је добио овај трг. Да ли у престоници твоје земље или у твом граду постоји трг устава? Да ли је икада постојао, односно да ли постоји „национални“ трг?

🔑 Букурештанска улица која се у међуратно доба звала Авенија краљице Елизабете, променила је име у време комунистичког режима у Булевар 6. марта, што је датум инаугурисања прве владе у којој су комунисти чинили већину, а затим у Булевар Георги Георгиу Дежа (румунски комунистички вођа 1945–1965); после 1989. та иста улица је преименована у Булевар Михаила Когалницеану (по значајном политичару, историчару и писцу из XIX века), да би једном њеном делу неколико година касније било враћено старо име (Булевар краљице Елизабете). Није тешко разумети да политички режими користе имена улица да би легитимисали нека идеолошка и историјска сећања. Можеш ли да пронађеш такве примере? Шта мислиш о променама имена улица?

❓ Исту игру можете играти и са споменицима.

❓ Игра: имена улица као лекција из историје.
Поделите се у четири групе. Узмите туристичке водиче за четири историјска периода током XIX и XX века. Анализирајте имена улица и тргова и погледајте колико се њих односи на историјске догађаје и личности, националне хероје и догађаје. Анализирајте избор имена и њихове промене.

IIб. Грађанско друштво

II-11 Дефиниција држављана у грчком Уставу из Епидауруса (1882)

У име светог и недељивог тројства, грчки народ, који више није у стању да подноси тежак терет тираније страховите османске власти, уз велике жртве успео је да је се отресе и данас, преко својих овлашћених представника у Народној скупштини, пред Богом и људима, објављује своје политичко постојање и независност.

У Епидаурусу 1. јануара 1822. године, прве године независности

Привремена политичка заједница грчке Део А

Одељак А

О вери

а – На територији Грчке преовладава источно православно хришћанство, али ће Грчка толерисати све друге вере; њихови обреди и свети чиновници обављаће се без икаквих сметњи.

Одељак Б

О општим правима становника грчке територије

Домаће становништво грчке територије, које верује у Христа, јесте грчко и ужива сва политичка права без икакве дискриминације.

Сви Грци су једнаки пред законом без изузетака који би се правили на основу специјалних права, класе или службе.

Свако ко дође из иностранства да се насели или борави на грчкој територији пред законом је једнак као и припадник домаћег становништва.

Vakalopoulos, стр. 390

Током грчке револуције први „парламент“ се састао у Епидаурису и донео први устав који је био под утицајем сличних текстова насталих за време Француске револуције. Иако је измењен већ током револуције, Устав из Епидауруса је остао главна референца грчке политичке културе и симбол идеала оних који су се борили за националну независност.

Ко су Грци према Уставу из Епидауруса? Какав је однос између верског и националног идентитета? Да ли је језик предуслов националног идентитета? Које принципе уочаваш у овом уставу?

II-12. Дефиниција држављана у грчком Уставу из Трезена (1827)

6. Грци су:

- а) староседеоци грчке територије који верују у Христа;
- б) они који су били под турском влашћу а верују у Христа, и дошли су или ће доћи на грчку територију да се придруже нашој борби, или већ живе на нашој територији;
- в) они који живе на туђим територијама али су рођени од грчког оца;
- г) староседеоци или они који нису староседеоци, или њихови потомци, који су постали грађани страних држава пре објављи-

вања овог Устава, а који су дошли на грчку територију и положили заклетву Грчкој;
д) сви странци који дођу и постану грађани Грчке.

ОЕДВ, стр. 107

Упореди текстове II-11 и II-12 које се тичу држављанства. Шта примећујеш?

II-13. Дефиниција држављана у српском Уставу из 1835. године

108) Свако дете рођено у Србији или изван Србије, а од Србина из Србије; сваки у време обнародовања овог устава у Србској служби у Србији и изван Србије налазећи се чиновник или служитељ христијанског вјероисповједанија; сваки, кому је десет година прошло от како се у Србији налази, или који непокретна добра у њој има, сматра се за Србина, и има право, уживати србско државно грађанство.

109) Страни трговци, фабриканти, занатлије, и земљедјелци христијанског вјероисповједанија могу придобити права грађанина србског, почем буду у Србији седам година дана и честно се узвладају, или почем им Књаз званије какво даде; а иностранци, заслужени о Србији, како от Књаза писмо приме, да су прирођени Срби.

А како ће се право Србскога грађанства получити отредиће особити закон.

110) Грађанин Србски само може бити чиновником, тутором, членом општества, и надзиратељем јавни и обштински заведенија (установа).

111) Сваки Србин и без сваке разлике једнак је пред законима Србским, како у обради, тако и у казни на свим судовима от најмањег до већег. [...]

116) Сваком грађанину Србском отворен је пут к свим чиновима у Србији, како се само нађе, да је способан и достојан к њима. При једнакој способности и предпоставља се Србин страному.

117) Сваки Србин има право бирати начин живљења свог по својој вољи, само који није на обштенародну штету.

118) Како роб ступи на Србску земљу, от онога часа постаје слободним, или га ко до-

вео у Србију, или сам у њу побегао. Србину слободно је роба купити, но не продати. [...] 128) Сва земља, коју народ Србски има, принадежи (припада) сваком имаоцу као природно имање, којим може по својој вољи располагати, и које може другому продати; само мора у том случају јавити се надлежној власти свога Обштества и Окружја, и предњом продати ју; а после не може насељавати се на туђу некупљену.

Јовичић, стр. 48-64

? Упореди овај текст са текстом II-15, анализирај однос између вере и грађанства на основу одломака устава. Проучи прве уставе у твојој земљи и провери да ли у њима има неких одредаба које статус грађанина везују за вероисповест. Да ли мислиш да би статус држављана требало да зависи од вере? Немој одговорити само са да или не, већ понуди и неко образложење у прилог свог става и нађи примере на основу устава у твојој земљи. Зашто у твојој земљи постоје (или не постоје) такве законске одредбе? Да ли је вероисповест предуслов националног идентитета?

II-14. Законик Данила I, кнеза Црне Горе и Брда

До сад је била Црна Гора и Брда,¹⁸ истина слободна, али јавног законика, који ће Црногорцу и Брђанину слободу укријепити и бранити, имала није, већ је правица и судбина њихова само у устима владаоца била [...]

Прво

Сваки Црногорац и Брђанин једнак је пред судом.

Друго

Сваком Црногорцу и Брђанину по наслијеђењу и до сад сачуваној слободи остаје и по данас и унапријед, чест, имуће, живот и слобода његова обезбијеђена, нити може ни један Црногорац нити Брђанин нити суд праведноме брату Црногорцу и Брђанину у ове светиње дирати [...]

Деведесет прво

Ускок сваки док ступи у нашу слободну

земљу по завјету светог Петра бившег Господара црногорског безбједан је и не смије му нико ништа криво чинити, кад се он поштено и по нашем земаљском законуку влада и управља, којег правицу ужива исто како и сваки наш брат Црногорац и Брђанин; за сваку пак сагријеху судиће се и ускоку како што овај законик изговара.

Деведесет друго

И ако у овој земљи нема никакве друге народности до једине српске и никакве друге вјере до једине православне источне, то опет сваки иноплеменик и иновјерац може слободно живити и ону слободу и ону нашу домаћу правицу уживати како и сваки Црногорац и Брђанин што ужива.

Црногорски, I, стр. 167-184

Данило I Петровић Његош (1826–1860) наследио је свог стрица Петра II Петровића Његоша на месту црногорског владара 1851. Пошто је одбио положај владике, добио је звање књаза и Црну Гору претворио у секуларну књажевину с наследним достојанством. Образован и енергичан, Данило се успешно борио против Турака. Црногорска армија је победила отоманску војску на Граховцу 1858. После интервенције Француске и Аустрије, граница између Отоманског царства и Црне Горе је коначно утврђена. Данило се упустио у процес централизације и убрзане модернизације, донео законик 1855. Убио га је један припадник опозиције у Котору 1860. године.

Како су Црногорци дефинисани у Законику кнеза Данила I? Да ли су и придошлице могле да постану Црногорци?

II-15. Редифинисање категорије држављана у члану 7. румунског Устава (1879)

Члан 7. У Румунији разлика у вероисповести не представља препреку за уживање и коришћење грађанских и политичких права.

¹⁸ Брда су стари назив за део данашње Црне Горе. Обухватала су територију седам племена: Бјелопавлића, Пипера, Ровчана, Морачана, Братоножића, Куча и Васојевића. У Књажевину и Краљевину Црној Гори Брдска нахија и Брдска област су биле административне јединице.

§ 1. Странац, без обзира на вероисповест, био под страном заштитом или не, може да добије право на усељење ако уради следеће:

а) Влади поднесе захтев да буде натурализован, наведе коликим иметком располаже, које је професије или заната и изрази вољу да се досели у Румунију.

б) Након подношења захтева живи 10 година у земљи и покаже се као користан грађанин.

§ 2. Од овог поступка могу бити изузете следеће особе:

а) Они који у земљу доносе индустрију, корисне изуме или изразит таленат, или они који су овде започели велике послове или покренули индустрију.

б) Они који су рођени и одрасли у Румунији од родитеља који су се доселили у ову земљу и који никада нису били под заштитом неке стране земље.

в) Они који су служили овој земљи за време рата за независност и који су колективно натурализовани једним владиним указом и без даљих формалности.

§ 3. Натурализовање је могуће само по закону и појединачно за свакога.

§ 4. Донеће се посебан закон који ће одредити на који начин странци могу да се доселе на румунску територију.

§ 5. Само Румуни и они који су натурализовани могу да постану поседници сеоског добра у Румунији.

Поштоваће се сва права која су до овог тренутка стечена.

Све тачке и одредбе тренутно постојећих међународних конвенције остају на снази.

Constituțiile, стр. 34-35

Румунски устав из 1866. године је држављанство давао само хришћанима (члан 7), и тако искључивао Јевреје и муслимане. На Берлинском конгресу (1878) велике силе су признање независности Румуније условиле променом тог члана. Румунска политичка елита је то одбила, али није могла дуго да се опире, тако да је на крају пронађена компромисна верзија за промену спорног члана.

❓ Да ли је промена члана 7. значила и стварни крај верске дискриминације, бар кад је признавање држављанства у питању? Шта је потребно да би странац затражио румунско држављанство? Како би ти одредио/одредила услове за добијање држављанства?

II-16. Споразум о мањинама који су потписале савезничке и придружене државе и Румунија (1919)

Члан 1

Одредбе садржане у члановима 2 до 8 овог Споразума Румунија прихвата као закон с којим не сме доћи у сукоб ниједан други закон, пропис или званични акт, нити пак неки други закон, пропис или акт сме њему бити надређен.

Члан 2

Румунија на себе преузима да гарантује живот и слободу свим становницима Румуније без обзира на порекло, националност, језик, расу и веру.

Сви становници Румуније имају право да слободно изражавају, и приватно и јавно, свако веровање, веру или вероисповест које није у супротности са јавним поретком и јавним моралом.

Члан 3

У складу с поменутиим одредбама Споразума, Румунија прихвата и обзнањује да ће, без икаквих додатних условљавања, држављани Румуније постати сви који у тренутку ступања на снагу овог Споразума живе на територији Румуније, и на подручјима добијеним на основу Мироних споразума са Аустријом и Мађарском, као и осталих подручја која Румунији евентуално могу припасти, под условом да те особе нису већ држављани неких других држава изузев Аустрије и Мађарске.

Ипак, Аустријанци и Мађари старији од 18 година имаће право да се према условима наведеним у Споразумима одреде чије ће држављанство прихватити. Одлука коју донесе муж односиће се и на супругу, а одлу-

ка родитеља тицаће се и деце испод 18 година старости.

Особе које користе поменуто право да се одреде којој држави желе да припадају морају да се у наредних 12 месеци преселе у државу за коју су се определили. Они имају право да задрже некретнине које поседују на румунској територији. Са собом могу понети покретну имовину сваке врсте. При преносу имовине неће бити обавезни да плате царину.

[...]

Члан 5

Румунија неће постављати било какве препреке коришћењу права које поменуте особе имају према закљученим Споразумима, или споразумима који ће тек бити закључени између Савезника и Аустрије или Мађарске, а која се тичу избора да ли ће прихватити румунско држављанство.

Члан 6

Сви који су рођени на територији Румуније, а нису по рођењу држављани друге државе постају румунски држављани.

Члан 7

Румунија без даљих формалности признаје као румунске држављане све Јевреје који живе на румунској територији, а немају држављанство неке друге државе.

Члан 8

Сви румунски држављани су једнаки пред законом и уживају иста грађанска и политичка права без обзира на расу, језик или вероисповест.

Разлика у вероисповести, вери или припадности некој верској заједници неће бити препрека румунском држављанину да ужива грађанска и политичка права као што су, на пример, намештење у државној служби, стицање јавних или почасних функција, обављање појединих професија и тако даље [...].

Члан 9

Румунски држављани који припадају расној, верској или језичкој мањини биће третирани исто и имаће једнаку сигурност пред законом и у свакодневном животу, као и други румунски држављани. Они ће имати једнако право да о свом трошку оснивају, воде и контролишу добротворне, верске и друштвене уста-

нове, школе и друге образовне установе, са правом да у њима користе властити језик и слободно исповедају своју веру.

Члан 10

У градовима и на подручјима где живи знатан број румунских грађана који не говори румунским језиком, Румунија ће обезбедити да у оквиру државног образовног система деца таквих румунских држављана у основној школи похађају наставу на матерњем језику. Ова одредба не исључује право румунске владе да у поменутим школама уведе обавезу учења румунског језика.

[...]

Члан 12

Румунија је сагласна да одредбе у наведеним члановима Споразума, које се тичу припадника расних, верских или језичких мањина, прихвата као обавезу чије се поштовање надзира на међународном плану и која је под гаранцијом Лиге народа. [...]

www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/13.html

После завршетка Првог светског рата распало се Аустроугарско, Руско и Османско царство, а настало је неколико нових националних држава, док су неке старе добиле нове територије и бројне националне мањине. Да би се избегле националне тензије, на мировној конференцији у Паризу (1919–1920) те мањине су заштићене посебним међународним уговорима које су одвојено потписале државе источне и југоисточне Европе.

Уговори о мањинама често су сматрани мешањем у унутрашње ствари суверених држава од стране великих сила. Шта ти мислиш о томе? Да ли су ти уговори били легитимни? Да ли су имали дејства?

II-17. Редифинисање категорије држављана у румунском Уставу из 1923.

Члан 1. Краљевина Румунија је национално јединствена и недељива држава.

Члан 5. Румуни, независно од етничког порекла, језика којим говоре и вероисповести, уживају слободу савести, слободу образовања, слободу штампе, слободу окупљања и све друге слободе и права установљене законом.

Члан 6. Постојећи Устав и сви други закони који се тичу политичких права представљају нужан услов за уживање тих права (уколико је особа Румун).

Посебним законима, који се доносе двотрећинском већином гласова, одредиће се услови под којима жене могу да користе своја политичка права.

Грађанска права жена ће бити одређена на основу потпуне једнакости полова.

Члан 7. Различите вероисповести, етничке групе и језици у Румунији не представљају препреку за уживање и коришћење грађанских и политичких права. Што се тиче ко-

ришћења политичких права, странац може имати права која има Румун једино ако се натурализује. О натурализацији се одлучује у сваком случају засебно, а одлуку доноси Министарски савет у складу са препоруком из престоничког Врховног суда и каже да подносилац захтева за натурализацију испуњава потребне услове...

Constitutiile, стр. 71-72

? Да ли су одредбе из Устава од 1923. године представљале неки напредак у поређењу са претходним уставима? Шта је предвиђено одредбама које се тичу права гласа за жене? Погледај законе твоје земље у XIX и XX веку и покушај да пронађеш одредбе које се односе на право жена да гласају. Које су политичке последице тога што се женама оспорава право гласа?

? **Опште питање:**

Размотри однос између грађанских права, националног и верског идентитета, пола и расе. Погледај садашњи устав твоје земље и пронађи услове за добијање држављанства. Разговараје о садашњој ситуацији и упореди је са ситуацијама које су изнесене у овим уставима, или са њиховим приказима у књигама о историји твоје земље. Како објашњавааш механизме који се користе за искључивање из државе?

IIв. Нација и црква

II-18. Цариградска васељенска патријаршија осуђује обичај да се деци уместо хришћанских дају старогрчка имена (1819)

Одскора уведен обичај да се крштеној деци дају старогрчка имена [...] сматрамо за потпуно неприкладан, и за начин да се покаже презир према хришћанским именима; дакле, постоји потреба да се уведу врло строга правила [...]

Dimaras, стр. 364

? Шта мислиш, зашто су људи почели деци да дају старогрчка имена? Шта мислиш о ставу патријаршије? Да ли је у реду да се верске старешине мешају у одлуку родитеља какво ће име дати свом детету? Да ли би у овој ствари мешање државних власти било исто тако непримерено? Која су имена преовладала у твојој земљи током XIX века? А данас? Шта мислиш, да ли су имена била и ознака верског, регионалног или националног идентитета? Ко може да одлучује о идентитету?

II-19. Нека мишљења о аутономији грчке цркве у односу на Цариградску васељенску патријаршију (1833)

А. Теоклет Фармакидес, присталица аутономије

Црква Краљевине Грчке је јуна 1833. године прогласила аутономију и независност. [...] Грчки народ, пошто је прогласио своју политичку независност пред Богом и људима још од почетка славне револуције [...], такође је обзнанио да је његова Црква аутономна и независна; **како је циљ његове свете борбе и црквена и политичка независност** [...], није била потребна никаква посебна дозвола или пристанак, пошто политичка аутономија иде подруку с аутономијом Цркве, већ по самом веровању Православне цркве [...] без икакве потребе за посебним актом или споразумом; јер територија и Црква су једна иста ствар [...].

Matalas, стр. 49

Пошто је добила независност, Грчка је морала да реши и питање цркве. Већина Грка је православна, а патријарх из Цариграда је био под влашћу Турака. Да не би и даље била подређена Османском царству, Грчка православна црква је прекинула односе са Цариградском патријаршијом. Жучне расправе о том питању овде су илустроване текстовима из пера Теоклета Фармакидеса (1784–1860) и Константина Економоса (1780–1857).

Б. Константин Економос, противник аутономије

Које су све муке због слободне Грчке задесиле нашу браћу која су се нашла ван државних граница? А ви тражите да их не зовемо ни Грцима ни браћом, већ становницима Турске и поданицима онога што називате црквом која је у ропству! Ви тако откидате (колико год је то у вашој моћи) Грчку од Грчке и Грке једне од других, дро-

бећи нацију и стварајући верски раскол који ће довести до унутрашњих слабости и тешких сукоба међу браћом. Тако ви, на крају, државу Грка сводите на преуске границе и онемогућавате напредак краљевине Грчке, коју подржава и сам Бог, чините то разарајући (опет онолико колико је у вашој моћи) наде и жеље читаве једне нације, као и многих векова и мноштва хеленофилских хришћанских народа! О, људи, зар је могуће да сте такви?

Oikonomos, стр. 336-337

? Упореди ова два текста. Који се аргументи у њима износе? Шта мислиш, зашто је за грчку државу важно да има аутономну цркву?

II-20. Декрет о успостављању власти синода у Румунској православној цркви (1864)

Члан 1. Румунска православна црква јесте и биће независна од било које стране црквене власти у погледу своје организације и реда.

Члан 2. На челу Румунске цркве, чије је јединство оличено у Светом синоду, налазе се митрополити и епископи, а у управљању им помажу епископски синоди.

Члан 3. Свети синод Румунске цркве је у догматском јединству свете православне вере са великом источном црквом посредством саветовања са Васељенском патријаршијом у Цариграду.

Члан 4. Свети синод Румунске цркве чине:

- митрополити
- епископи
- румунски архијереји
- три представника сваке епархије, изабрана од стране световног свештенства, и они могу бити или из реда свештеника у тој парохији или лаика који познају црквено учење, декани из Јашија и Букурешта.

[...]

Члан 16. Никада и ни из којих разлога

Свети синод Румунске православне цркве не сме да умањи или онемогући: слободу савести и верску толеранцију. Закони верске толеранције су у сваком погледу у надлежности законодавних скупштина. Језик православне вере у црквама широм земље заувек ће бити румунски.

Murgescu, стр. 255-256

 Декрет је издао кнез Александар Јоан Куза (1859–1866) у време избијања сукоба са Цариградском патријаршијом због одузимања црквених добара (1863). Декрет је био први корак у стварању националне православне цркве, након чега је уследило проглашење аутокефалности (1885) и проглашење Румунске православне цркве за посебну патријаршију (1925).

 Шта мислиш, зашто је за румунску државу било толико важно да има засебну и независну цркву? Како држава обезбеђује контролу над црквом? Какве је односе Румунска црква задржала са Цариградском патријаршијом? Упореди овај текст са текстовима I-17 и I-26.

II-21. Коментар француског новинара Шарла Иријартеа на ставове православних и католичких свештеника о односу између вере и нације у Босни (1875–1876)

Православни свештеници су веома блиски са људима своје вере и не треба да се чудимо што су вође покрета [мисли се на устанак у Босни 1875. године] углавном били ти грчко-православни свештеници који не само да су дали знак за почетак буне већ су и сами узели пушке у руке и повели свој народ у борбу. За те људе су вера и раса или нација толико слични да је реч „Србин“ почела да значи исто што и реч „православац“. Католици то виде другачије: за католичке свештенике у Босни појам

вере је изнад појма нације и католички свештеници, који слушају наредбе из Рима, одвраћају људе од побуне. Најнапреднији међу њима су се ограничили на то да на латинском штампају позиве суседној католичкој сили [Аустроугарској] да се престане с угњетавањем. Не треба се чудити што и даље постоји несагласје између те две вере [православне и католичке]. Османско царство не брине о образовању хришћана, и то са добрим разлогом: оно улогу просвећивања оставља цркви што, природно, подразумева да свештеници у свом научавању полазе од различитости двеју цркава као од основе за све даље. Исход таквог система је очигледан и кобан: православна деца од игумана, католичка деца од фратара и муслиманска деца од улеме уче само да мрзе једна другу, и то је оно у чему су, на крају крајева, једино и успешна кад одрасту.

Yriarte

 Анализирај како је описан однос између верског и националног идентитета у католичкој и православној цркви у Босни. Да ли се слажеш с мишљењем да деца која су одгајана искључиво у својој вери уче само да мрзе једна другу? Како би се такве ситуације могле избећи? Каква је била улога вере у националном покрету у твојој земљи?

II-22. Бугарски устав из 1879. о положају Бугарске православне цркве

Члан 37. Државна вероисповест у кнежевини Бугарској је православље.

Члан 38. Бугарски кнез и његови наследници морају бити православне вере, али први изабрани бугарски кнез може, изузетно, да задржи своју првобитну веру.

Члан 39. Бугарска кнежевина у погледу цркве чини недељиву целину са Бугарском црквом која је подређена Светом синоду.

Свети синод је највиши духовни ауторитет у Бугарској цркви, где год он био. У питањима догме и вере кнежевина из истог разлога остаје у јединству са Источном црквом.

Конституци, стр. 6

? Зашто се у овом уставу уређују и црквена питања? Има ли неких одредаба које се тичу вере и цркве у уставу који је данас на снази у твојој земљи?

II-23. Мишљење Николе Пашића о односу српског народа и православне цркве (1890)

О православној цркви

Према томе јасно је зашто је православна црква и народна црква. Зашто је тешње свезана и срасла с душом каквог народа, који је исповеда, но што то може бити католичка црква. [...] Отуда се [називају] српска црква, бугарска црква, грчка црква, руска црква. [...]

Све то укупно узевши словенска православна црква, спојена је од почетка са народима славенским, који су јој остали верни, сачувала тим народима својства славенска, карактерне црте и нарави које су сад тек подесне да прихвате резултате данашњег напретка. [...]

Суверенитет народа

[...] Народ српски подигао је сам српску државу, подигао је крвљу, трудом и умњем својим и она носи на себи печат њеног творца и потпуно је демократска [...]. У свести народа да је сам ковач своје државе почива и народни суверенитет, народна највиша власт [...], власт над властима, врховна власт над свима властима, јемство је да народни живот не може далеко застранити, да устројства ненародна, иако се кад-кад провуку кад народ такорећи спава, опет не могу корена ухватити и остати дуго у животу.

Пашић, стр. 128-129, 137, 139

Никола Пашић (1845–1926), један од водећих српских државника од краја XIX века па све до двадесетих година XX века. После студија технике ушао је у политику и 1881. године основао Народну радикалну странку. У неколико наврата био председник владе.

? Каква је улога цркве по мишљењу писца овог текста? Како он оправдава постојеће односе између народа и државе? Шта мислиш, шта га је навело да напише ове редове?

II-24. Источно-православна религија као државна религија у Црној Гори

Члан 1: Аутокефална православна Митрополија у Књажевини Црној Гори, као члан једине свете, католичанске и апостолске цркве, којој је пастире-начелник и глава Господ и Бог наш Исус Христос, чува и одржава јединство у догматима и у каноничким установама са свима другима православним, аутокефалним црквама, и ово ће јединство она чувати и одржавати до вијека.

Члан 22: Одлуке Светог Синода о спољашњим пословима да постану извршне и за сваког обавезне, потребито им је врховно Књажевско одобрење.

II-24а. Одредбе о вјероисповијести из Устава Књажевине Црне Горе 1905.

Члан 40: „Државна вјера у Црној Гори је источноправославна. Црногорска је црква аутокефална... Све остале вјероисповијести слободне су у Црној Гори. Члан 128: Слободно и јавно извршавање вјерозаконскијех обреда имају у Црној Гори све признате вјероисповијести... Члан 136: Забрањује се свака радња, управљена против источно-православне цркве у Црној Гори (прозелитизам).

Андријашевић, стр. 363; 370; 431–432.

IIг. Инфраструктура националне државе

II-25. Значај развоја заната за малу нацију – пример Грчке (1841)

Нема сумње да разноврсни занати омогућавају нацији да буде срећна. Без индустрије, нација никако не може да напредује и повећа своју моћ на копну и мору; ако се не уведу разноврсни начини производње, нација ће морати да се ослони само на природне ресурсе и неће моћи да се развија ни физички ни морално [...] Другим речима, нација без индустрије заувек ће бити сиромашна, заувек ће у заједници народа остати пасивна и безначајна, објект воље ове или оне моћније нације која је ојачала не захваљујући својој природној лепоти, умереној клими или плодном тлу, или пак својој бројности и прираштају, већ искључиво захваљујући одржавању, ширењу и усавршавању трговине и појединих привредних грана. Стога су и пређашње и данашње моћне нације постале прве међу европским силама, и оне су врхунац своје славе, величајности и узвишености досегле захваљујући богатству које стичу кроз индустрију и спољну трговину.

С. Б. „Αι βιομηχανίαι“, дневни лист *Αιών*, 26. 2. 1841, бр. 238 у: Psalidopoulos, стр. 55

II-26. Улога железнице у јачању националне државе – пример Румуније (1879)

У овом поглављу још треба да кажемо да је утицај железнице на обичаје, природу односа међу покрајинама и увећање богатства много већи; многи се питају хоће ли успети да разбију драгоцену национално јединство, да ли је могућ преокрет који би желели, а немају довољно храбрости да то кажу, а неки су чак спремни да жртвују

? Који се национални аргументи користе како би се људи убедили да мала земља мора да развија индустрију? Шта мислиш, зашто су економски аргументи повезани са националним?

► Сл. 5. Повезаност државне привреде са представама о нацији – прва новчаница од 500 драхми коју је издала Национална банка Грчке (1841)

Kathimerini, стр. 4

? Шта све видиш на овој новчаници? Како је значење свега тога? Зашто држава мора да има своју валуту? Који су цртежи и симболи на новчаницама у твојој земљи? Шта мислиш, да ли ковани новац и папирне новчанице доприносе уобличавању нације и представа о нацији? Ако је тако, онда како?

будућност земље и суоче се са презиром згрожене Европе.

Нико не занемарује чињеницу да на обе стране Милчова, изузев оних који су искрени и пријатељски наклоњени румунској нацији, оних који, на срећу, чине већину, има и других који жале због јединствености Молдаво-Румуније, као и оних који своје мрачне претње крију под велом независности и либерализма, покушавајући да те своје пројекте остваре злоупотребом на-

родног расположења. Ипак, можемо потврдити да ће, када смањи раздаљину међу члановима велике румунске породице, када мудрој комбинацијом железничких такси олакша кружење робе и људи, железница постати једно од најважнијих оруђа за сламање поменутих ретроградних тенденција и ефикасно допринети испуњењу велике жеље румунске нације: уједињењу свих делова старе Дакије.

Brătianu, стр. 51-52

Константин И. Братијану (1844–1910), војни топограф, официр генералштаба, касније генерал и члан румунске Академије.

Железница подстиче модернизацију привреде, али је и значајно средство у стварању нације. Шта је за Братијану важније? Зашто? Како се може објаснити потреба за изградњом железнице?

II-27. Мишљење бугарског кнеза Александра Батенберга (1879–1886) о значају железнице (1879–1881)

Кнез: „Школе и закони нису толико важни колико је важна железница.“ Одлучено је да главни град буде Софија зато што важан међународни пут Београд – Истанбул пролази кроз њу. Зими је пут преко балканских планина кроз Берковицу понекад потпуно непроходан. Кнез је поменуо да се не треба бојати да ће Аустријанци преко те железнице преузети од Бугара трговину. Кнез: „Није нам важно ко ће да изгради железничку пругу, важно је да је добијемо што пре.“

Jirecek, стр. 27

Упореди ова два текста. Зашто је новонасталој држави важно да развије железничку мрежу? Који су ризици везани за изградњу железнице?

II-28. Опис бугарске железнице крајем XIX века

За време турске владавине изграђена железница, која је повезивала Јамбол са Једреном и Истанбулом, била је у власништву барона Хирша [аустријског Јевреја и милионера]. Вагони су били мали и подељени на кабине; кабине су имале врата на обе стране, а испред врата су биле дугачке дрвене степенице које су користили кондуктери. Они су се увек изненада појављивали на вратима купеа као играчке које искачу из кутије; ноћу су носили мале лампе на гас обешене око врата. Железнички службеници су носили стране униформе, већина су били Јермени или Левантинци, и нису говорили бугарски. Ознаке на железничким станицама су биле на француском, а возови су полазили након што би се звонко огласило три пута. Свако путовање за Кременли је било весело доживљај пун неизвесности и нових занимљивих ствари. Железничка станица, возови, странци, непознати језици. Могао се осетити дух великог и непознатог света, био је то кратак сусрет са светом снова. А путовање за Софију је било права експедиција која се припремала данима...

Константинов, стр. 19-20

Пронађи неке слике железничких станица. Погледај њихову архитектуру.

II-29. Бугарски закон о мерама (1889)

Члан 1. Од сада ће основна јединица мере за дужину у Кнежевини Бугарској бити метар. [...]

Члан 6. Основна јединица мере за запремину биће литар. [...]

Члан 7. Основна мера тежине биће грам, тј. тежина једног кубног центиметра дестиловане воде у вакууму на температури од 4 степена целзијуса. [...]

Претварање старих мера у нове и обрнуто

А. Мере за дужину

І. Претварање старих мера у нове

Члан 9. Грађевински аршин дугачак је 758 мм (0,758м)

Један (кројачки) аршин дугачак је 680 мм (0,680м). Један лакат дугачак је 650 мм (0,650м).

[...]

Опште одредбе

Члан 13. За мере које се тичу хране овај закон ступа на снагу 1. јуна 1889, а за друге мере 1. јануара 1892. [...]

Члан 16. Увођење нових мера у државне институције је обавезно од 1. јануара 1889.

Сви државни службеници су обавезни да у званичним документима користе нове мере. Сви грађани који послују са државним институцијама такође су обавезни да извештаје и прорачуне које подносе институцијама изразе у новим мерама.

Државен вестник, бр. 7 од 19. јануара 1889.

❓ Зашто међу прве мере које уводи држава спада и обавеза примене нових мерних јединица? Покушај да пронађеш економске, социјалне и културне разлоге за то. Мислиш ли да се ради о средству државне контроле?

🔑 Штампана разгледница на којој се рекламира компанија за производњу шиваћих машина *Сингер*. Шиваће машине су се у грчкој штампи рекламирале још од 1884. године, а широм земље су почеле да се користе око 1900. године. Тада су и добиле име „Олга“, у част краљице која их је поклањала сиромашним девојкама и невестама.

► Сл. 6. Нове технологије и национални симболи – реклама за шиваће машине (Грчка, крај XIX века)

Атина, збирка Грчког књижевног и историјског архива, Fotopoulos, стр. 480

❓ Кратко прокоментариши ову слику. Анализирај фигуре приказане на њој, њихову одећу и оно што чине. Зашто су национални симболи коришћени у реклами?

На који начин рекламирање може допринети јачем идентификовању са властитом нацијом? Да ли се преко реклама могу ширити стереотипи о етничким и верским групама? Да ли се на тај начин повећава разлика између „нас“ и „њих“? Да ли се данас на телевизијским и радио рекламама у твојој земљи користе историјске личности или теме које подстичу националну идентификацију? Да ли су припадници других националних, етничких или верских група приказани као типични представници своје групе или као неко с ким „ми“ треба да се поредимо?

II-Д. Стварање нације

II-30. Запостављање хрватског језика, опаске Ивана Кукуљевића (1843)

Знам ја да ми, који смо овдје сакупљени, већином не знамо добро наш језик и да се у цијелој нашој домовини лако дају на прсте избројити особе обадвојега пола које добро знају читати, писати и говорити материнским језиком. А што је тому узрок него то што га ми у јавном животу и у пословима нигдје не употребљавамо и њиме се само толико забављамо као гиздави господар са својим плаћеним слугом. Још не зна већина нашег народа каква је то сласт и милина моћи смјети говорити својим природним материнским језиком. То може искрено осјетити само онај који је дуже времена морао становати и живјети међу туђим народима у туђим државама. Ми свој језик чувамо још увијек само за дружину и за наше кметове.

Wein, стр. 541

Све док је током тридесетих година XIX века није заплуснуо талас национализма, у Хрватској (и Трансилванији) је латински био званични језик. Мађарска влада је покушала да у мађарске школе и институције уведе мађарски уместо латинског. Раширена је била и употреба немачког. Ипак, хрватски реформатори су желели да се за званични језик прогласи хрватски, и то су успели да издејствују 1847. године. У знаку те борбе Иван Кукуљевић (1816–1889), писац, историчар и политичар, један од водећих хрватских реформатора – обратио се хрватском Сабору, као његов члан, први пут на хрватском 1843. године.

На који се начин Кукуљевић залаже за ширу употребу хрватског језика? Кукуљевић је био племић – да ли се то види из овог текста? Зашто Кукуљевић тврди да само мали број људи говори матерњим језиком, ако тим језиком говоре сви кметови (који нису малобројни)?

II-31. Значај језика за идентификацију с нацијом – мишљење Словенаца (1861)

Идући кроз замак, дечак је наишао на двојицу, слично одевених, који су се препирали и гурали један другог; једног од њих није разумео, док је други говорио језиком који му је био познат, а и лице тог другог му се учинило некако блиско; стога му је притекао у помоћ, јер он свакако јесте био његов сународник. Дечак је сународника и земљака препознао по говору и по томе би га увек препознао и међу стотинама људи који су сви исто или различито одевени. Језик је најбољи знак по ком се може одредити ко припада којој нацији; онај ко још од детињства говори твојим језиком, тај припада твојој нацији.

И шта је онда заправо нација? После свега што је научио лутајући светом, дечак воли све народе и сви су му људи драги, а воли да прилази онима који су из његове домовине: онима који имају исте обичаје и манире какви су и у његовом дому; чак и када су другачије одевени, он их може препознати по говору, по њиховом наречју. Сви које разуме, чије су речи блиске његовом срцу, сви су они део његове нације.

Чланак *Шта је нација? А шта је словеначка нација?* написао је Иван Мацун, учитељ и историчар књижевности који је у форми приче описао доживљаје дечака који путује по својој земљи и покушава да открије ко су његови сународници. Прича је објављена 1861. године у љубљанским новинама *Novice (Новости)*.

Шта мислиш о томе што писац наглашава значај језика за национални идентитет? Могу ли људи који говоре различитим језицима припадати истом народу? Наведи пример.

II-32. О значају језика за идентитет Румуна, из пера Титу Мајорескуа (1866)

Модерни народ мора живети у националној држави и мора имати национални језик и књижевност.

[...] Сваки Румун зна да је Румун, и шта год радио, он се мора трудити да се на неки начин надовеже, посредно или непосредно, на латинску традицију из које је изникло његово духовно свет.

До сада је ова истина, сасвим оправдано, практичне последице имала пре свега на наш језик и књижевност. Језик је Румунима најдрагоценији подсетник на латинске претке, а данас их подсећа на још једну старину, и увек их је само он водио правим путем, и једино захваљујући њему нису лутали и утапали се у таласима досељеника који су плавили Трајанову Дакију.

Maiorescu, I, стр. 277

 Титу Мајореску (1840–1917), књижевни критичар, естет, универзитетски професор, политичар (заменик министра, министар, премијер), истакнути члан друштва „Јунимеа“. Докторирао филозофију у Гисену, а права дипломирао у Паризу. Као румунски премијер био председавајући на Мировној конференцији у Букурешту (1913).

 Како писац објашњава однос између језика и идентитета? Шта ти о томе мислиш?

II-33. Петиција хрватског Сабора Фрањи Јосифу за оснивање Јужнословенске академије наука и уметности (1867)

Ваше ц. кр. Апоштолско Величанство, краљу и господару наш премилостиви! Народ троједне краљевине Далмације, Хрватске

и Славоније [...] никада није са своје кривње заостао ни у којем образовању духа човјечанског. Повијест његова каже много јунака, то на копљу, то на перу, то на сваком раду ума и срца. Ну та повијест жалибоже каже и узроке, с којих се наш народ данас не може такмити с другим народима, сретнијима у знаностима које су данашњег вијека – већа него ли икада – главна полуга свакој држави. Сабор је овај освједочен, да је наш народ у свом знанственом и књижевном развоју [...] доспио дотле, да му настаје дужност: побринути се за највише књижевно и знанствено судиште: то је пак академија, без које не могу знаности напредовати критично, а по том нити успјешно.

Laszowsky, стр. 127

 На који начин Сабор образлаже потребу да се оснује академија? Како се у овом писму објашњава задатак академије? Да ли данашњи академици представљају књижевну и научну елиту или је њихов углед с временом опао, у поређењу са XIX веком?

► Сл. 7. Национално позориште у Букурешту – разгледница (крај XIX века)

❓ Како објашњаваш то што се главне државне институције зову „националне“? Знаш ли за још неке институције које се називају „националним“?

II-34. Значај језика и књижевности у развоју нација – извод из статута Друштва за објављивање дела албанске књижевности (1879)

Нација је просвећена и цивилизована захваљујући азбуци свог језика. А свака нација која нема писмо и азбуку за свој језик јесте варварска и још у мраку.

Myzyri, стр. 40

❓ Зашто састављачи овог статута мисле да је за нацију важно да има свој језик и књижевност?

II-35. Писмо македонских студената у Санкт Петербургу о македонском књижевном језику (1902)

Поставља се питање: када већ постоје српски и бугарски књижевни језик, да ли је потребно стварати и посебан македонски књижевни језик? За то постоје два разлога: 1. када је почетком XIX века створен српски књижевни језик, није се обраћала пажња на говор источне Србије, западне Бугарске и Македоније, тако да проглашењем херцеговачког говора за књижевни језик нису задовољене потребе источне Србије, западне Бугарске и Македоније. Када је настао бугарски књижевни језик, тако што је за његову основу прихваћен источнобугарски дијалект, дијалектима источне Србије, западне Бугарске и Македоније такође није посвећено довољно пажње.

Парцијалност процеса стварања бугарског и српског књижевног језика само је помогла подели балканских Словена на два

табора која се међусобно боре и такмиче управо у вези с оним што су заједничке карактеристике и српског и бугарског језика. С друге стране, да је у процесу стварања овог или оног националног језика један од балканских дијалеката уздигнут на ранг заједничког књижевног језика, онда би сукоб Словена са различитих делова Балканског полуострва био избегнут и читав би Балкан био уједињен у једну национално-културну целину. Ми сматрамо да су македонски дијалекти, које Бугари сматрају бугарским а Срби српским, заправо нека средина која би могла послужити као везивно ткиво за данас међусобно непријатељски настројене Бугарску и Србију.

Други разлог за уздизање једног македонског дијалекта на ниво књижевног језика јесте нужност да се уклоне бугарске и српске претензије на Македонију, да се укине национална пропаганда која деморалише македонски живаљ, да у Македонији дође до уједињења Словена који би онда надаље имали кључну улогу у политичкој историји Македоније [...].

Makedonium, стр. 56

❓ Који је циљ овог текста? Шта његови аутори мисле о нужности стварања књижевног македонског језика? Шта мислиш, шта заправо значи стварање књижевног језика?

II-36. Планови да се побуде национална осећања Румуна у Трансилванији – писмо др Драгескуа упућено Емилији Рацију (1874)

[...] Народу као што је румунски не пристаје улога просјака. Наши преци су давали и узимали: ми *не можемо* да просимо! Треба више да мислите на *сељаке* и *жене*. Препород почиње с њима. Од жена направите мајке, добре супруге и добре Румунке, а сељаке претворите у људе који ће имати свест о сопственом достојанству, својим

правима и дужностима – тек тада ће бити учињен најтежи и најважнији корак ка напретку и спасењу.

Уз њихову помоћ моћи ћете да направите све: школе, преписку, конференције, јер они су средство. [...]

Lungu, стр. 141-142

 Који су, по мишљењу писца овог текста, начини да се у Трансилванији ојачају румунска национална осећања? Шта мислиш, зашто је нагласак стављен на жене и сељаке? Каква је улога намењена женама?

II-37. План за консолидовање албанског националног покрета – писмо новинара Фаика Конице барону Голуховском (Брисел, 1897)

А. Под један. Циљеви којима треба тежити и које треба остварити:

1. Развој албанског националног осећања, праћен јасном свешћу о свему што нас суштински разликује од Турака. [...]

3. Радити тако да сви Албанци, у оквиру закона и поштовања власти, разумеју на који начин треба да усмере жељу за привредним и интелектуалним напретком који ће, као део пратећих околности, убрзати решавање „источног питања“.

Б. Под два. Средства која треба користити:
а. Новине које ће на тоскијском, гегијском¹⁹ и француском објављивати народне песме, историјске хронике, патриотске поеме, текстове о привредним темама и политичке коментаре у виду вести, што све неће неким непријатељским ставовима изазивати подозрење Порте, нити пак ласкавим порукама подстицати наклоност код Албанаца...

б. Два или три пута годишње штампати једноставне мале двојезичне памфлете, на

којима ће кроз питања и одговоре који надилазе текућа политичка питања бити подстицана национална осећања [...].

в. Школе: оне морају бити центар нашег интересовања, тим пре што Албанци свим срцем желе да се оне отворе; међутим, нема ни праве иницијативе да се то учини, а нема ни довољно учитеља. Стога је неопходно да се из свих места где су школе потребне турској власти пошаљу дописи.

г. Вероисповест: пријатељски односи се морају успоставити са свим верама, нарочито са бекташијама [муслимански верски ред], чији утицај у овом тренутку може бити од користи; с обзиром на могући развој ствари у будућности, треба се у потпуности окренути успостављању верске аутономије.

В. Дозволите да у закључку поновим како све наше активности и сви подухвати морају бити прожети овим двама замислима: не треба стварати партију, већ сви ми треба да се заложимо за један циљ; новине (часописи), удружења, школе, пропаганда – све то мора носити печат спонтаног покрета у којем нас раније везе, пријатељства и симпатије ни на који начин не смеју обесхрабрити.

Konitza 2000, стр. 14-15

 Фаик Коница (1875–1842), једна од водећих личности албанске културе у првој половини XX века. После студија у Дижону и Паризу, одлази 1897. у Брисел, где је издавао албанске новине *Albania*. За те новине била му је потребна финансијска подршка Аустроугарске, коју је и добио након молбе упућене тадашњем аустроугарском министру спољних послова грофу Агенору Голуховском.

 Анализирај средства која су предложена за јачање албанског идентитета.

¹⁹ Тоскијски и гегијски су главни дијалекти албанског језика.

II-38. Упутства за предавање историје у Грчкој (1881)

Циљ предмета историја Грчке у основној школи није да ученици запамте историјске догађаје, датуме и историјске личности, или да прошире своја општа знања о историји; циљ је, с једне стране, морално васпитање деце, буђење историјске свести, као и стварање достојних припадника ове славне нације, а с друге стране, *систематизација* историјског знања које се подучава у оквиру других школских предмета и подстицање да се то знање *усвоји*. Када схвате величину и славу својих предака, који су поста-

ли велики због тога што су се придржавали закона, истрајно радили, били храбри и чисте душе, те стога презирали материјална добра и пркосили смрти, борећи се за слободу и вршећи своју дужност, душе младих Грка ће бити испуњене дивљењем, жељом да следе њихов пример и наставе славни живот своје нације.

Koulouri, стр. 263

? Анализирај овај текст и објасни који су циљеви подучавања историје. Шта мислиш о сврси проучавања историје данас?

► Сл. 8. Деца одевена у историјске ношње (Грчка, око 1875)

? Да ли школске свечаности служе само за разоноду или су средство учења и средство којим се јача национални идентитет?

Fotopoulos, стр. 259

II-39. Покушај да Румунија добије свој национални спорт (1898)

Господин Харет,²⁰ министар спорта, у жељи да подстакне бављење физичким вежбама

у нашој земљи иницирао је такмичења букурештанских средњих школа поводом 10. маја. Ученици су се такмичили у „оини“²¹, а победници су добили почасни пехар који припада школи све до наредне године,

²⁰ Спиру Ц. Харет (1851–1912) докторирао је математику у Паризу. Кад се вратио у Румунију, радио је као универзитетски професор, затим као високи службеник задужен за образовање и у три наврата као министар вера и образовања. Представља симбол настојања да се око 1900. године модернизује образовање у Румунији.

²¹ Оина се сматра румунском националном игром. Слична је бејзболу, играју два тима од по 12 играча, сваки на пољу од 80 са 50 метара. Лопта је пречника 6-9 цм, а палица је дугачка до 95 цм. Иако се сматра националном игром, веома мало људи се њоме активно бави и познаје правила.

када ће се, на исти дан, поново организовати исто такмичење. Склоност господина министра да пропагира физичко вежбање кроз такмичење у нашим изворним спортовима по свему је добродошла: а) зато што ће млади људи опет видети такмичења, па и сами у њима учествовати у нашим спортовима којима је донедавно претио нестанак; б) зато што ће ти спортови, у комбинацији с усвајањем доброг система гимнастичких вежби, пружити право телесно васпитање, национално и патриотско, васпитање које је заиста неопходно земљи која жели да, зарад својих синова, буде снажна, угледна и да изазива страхопоштовање.

Ionescu, стр. 1106

? Знаш ли да ли се у твојој земљи неки спорт сматрао, или се још увек сматра, националним спортом? Шта мислиш, зашто је крајем XIX века било оних који су сматрали да је потребан „национални спорт“? Чему су ти људи тежили?

► **Сл. 9. Диплома учесника у спортском такмичењу средњошколаца у организацији листа „Gazet Sporturilor“ (Румунија између два рата)**

ACIME, 37/2000

К Победницима је лаворов венац на главу стављала девојка обучена у традиционалну народну ношњу, која је требало да симболизује Румунију.

? Како је овде Румунија представљена? Разговарајте о томе како је она визуелно и симболички повезана са дечацима који марширају. Који су симболи и каква су графичка решења диплома које се данас додељују у твојој земљи? А у време између два рата?

II-40. Из Расписа Министарства просвете и црквених дјела Црне Горе 1908. године:

Циљ је васпитања морални карактер, чија је појава условљена многостраним образовањем. Те према овоме, задатак је наставе да да ученицима многострано образовање. Дакле, нужно је ради многостраног образовања да се ученички дух удуби у поједине елементе народне културе и да све што сазнају не остане у њиховом духу одвојено, осамљено и поцјепкано, већ да се здружи и споји по једнакости и сродности идеја. Ову везу захтијева јединство свијести и јединство духа.

Павићевић, Распоповић, том IV, стр. 650.

II-41. Албански краљ Зогу I о значају војне обавезе за стварање нације (1928)

Сматрам да војска, као образовни фактор, представља највишу вредност. Овој земљи је изнад свега потребно образовање, и мушкарци који су позвани да служе војску вратиће се кући са ширим погледима на свет. Морате разумети да просечан Албанац не зна ништа о томе којој нацији припада. Њему је врховни ауторитет увек био вођа племена, беј, и стога га треба постепено учити да своју локалну лојалност, иначе по себи хвале вредну, преусмери на централну власт. Он заправо треба да научи да је не само припадник племена него исто тако и грађанин државе.

Fischer, стр. 23

Кључ Ахмед Зогу (1895–1961), највећи албански државник у међуратном периоду, председник државе од 1925. до 1928, и албански краљ Зогу I од 1928. до 1939. године.

? Шта је значајније у визији краља Зогуа: улога обавезног војног рока у повећању одбрамбене моћи земље, или пак његова улога у образовању националног идентитета младих Албанаца? Шта мислиш, да ли је обавеза служења војног рока подобно средство за постизање тих циљева? Какви су ставови према служењу војске у друштву у којем ти живиш?

► Сл. 10. Румунски дечачић одевен као војник (1916)

? Како објашњаваш обичај да се дечаци облаче у војничке униформе? Шта мислиш, да ли је у питању само мода или то има неко друштвено и педагошко значење?

II-42. Циљ образовања у Турској, према схватању Зије Гокалпа (1914)

Ако погледате наставни програм у турским школама, видећете да се деца подучавају из три области: (1) уче језик, књижевност и историју, што су заправо турски језик, турска књижевност и турска историја; (2) уче Куран, затим читање текстова Курана у правилном ритму и с правилним изговором, катехизам, историју ислама и исламских

језика (арапског и персијског); (3) уче и математику, природне науке и стране (европске) језике, који ће им бити од помоћи у даљем проучавању тих наука, као и гимнастику и занатске вештине.

То показује да наше образовање има три циља: туркизам, исламизам и модернизам. Ниједан турски родитељ неће дозволити да његово дете не научи турски језик, или да не упозна турску историју. Али он жели и да његово дете буде модерно образовано, осим што је образовано као Турчин и муслиман. Стога се чини да за нас потпуно образовање обухвата три ствари: турско образовање, исламско образовање и модерно образовање. [...] Ова три аспекта образовања треба узајамно да се подупиру и допуњују. Али, уколико не одредимо функцију сваког од њих и не ограничимо њихове сфере на разуман начин, не пренаглашавајући ниједно, онда се може догодити да они једни другима противрече, па чак и да буду међусобно неспојиви.

Vucinich, стр. 157-159

Кључ Зија Гокалп (1876–1924), водећа личност младотурског покрета и главни идеолог турског национализма.

? Шта мислиш о пишевој жељи да направи равнотежу између три типа образовања? Да ли је било практично да се све те врсте образовања уведу у основну школу? Каква је била ситуација у твојој земљи почетком XX века? А данас?

II-43. Противници критикују Ататуркову политику по питању историје и језика (приватни дневник, 1932. година)

17. јул 1932.

Мустафа Кемал је организовао историјски конгрес у Анкари. [...] Говоре глупости,

тврде да је читав свет турски. [...] Осам година је Мустафа Кемал представљан као геније за војну теорију, као геније за политику, као геније за пољопривреду и тако даље. Сада он жели да од себе направи великог историчара. [...] Сврха овог конгреса је следећа: Мустафа Кемал открива до сада непознате ствари у историјској науци, нуди нову теорију историје и постаје велики историчар, геније за историју. Човека мора бити стид када види да неко покушава да учини нешто тако смешно. [...] У књизи коју је објавио, стрелицама је обележио све земље које је Турска освојила. Нема ниједног јединог места до ког Турци нису стигли. Он Грке проглашава за Турке због речи „еге“, а Ирци су заправо Турци због једног слога (Ир). Каква глупост, какво незнање, каква срамота! Заборавио је несрећни Иран [...] Ако државе постају турске само зато што имају „ир“, шта онда није у реду са Ираном? И он има „ир“. Да, није могуће да је толико глупо. [...]

Тако је Гази рекао Јунус Надију да у речнику шејх Сулејмана Чагатаја постоји реч „килтурмак“ и да треба само уклонити суфикс „мак“ и добије се реч „килтур“ која је изворна франачка реч за културу. Они су од нас узели ту реч. О, земљо отвори се и прогутај ме! Да ли да плачем или да се смејем? Када читам ове измишљотине, онда је срамота мене, који сам у Паризу. Тај „килтурмак“ је, наравно, ништа друго до „гетирмек“ (донети). Где је ту култура?

[...]

8. септембар 1932.

У данашњем издању *Милијета*²² стоји да Мустафа Кемал иде на скуп лингвиста у дворца Долмабахче. Боже, смиљуј се на наш језик. [...] Ко зна шта ће сада измислити. [...] Питање језика ће постати још сложеније. Биће тешко направити нову чистку. Било би

много боље да то није ни покушавао. Заиста не знам шта му све то треба. У року од две године је постао историчар. Објавио је историју Турске која је пуна његових измишљотина, и сада то мора да се учи у школама. Јадна турска деца која на то губе време! А сада је одједном постао и филолог.

Nur, III, стр. 547

Језик и историја су били од кључног значаја за Ататуркову политику неговања национализма. Шта мислиш о претеривањима које у свом приватном дневнику критикује један његов интелектуални супарник? Да ли би таква критика имала ефекта да је изречена јавно? Да ли знаш за сличне случајеве у твојој земљи?

II-44. Махмуд Есад Бозкурт о националистичкој суштини „Ататуркове револуције“

Државне послове у новој Републици Турској водиће искључиво Турци. Немамо поверења у оне који нису Турци. Ататуркову револуцију карактерише понајпре турски национализам и пренаглашавање турског порекла. То је принцип који је избрисао прошлост. То је принцип који је увео модерност. Читава турска револуција и све што је она учинила засновано је на том принципу. Свако, па и најмање одступање од њега исто је што и назадовање и значи смрт.

Bozkurt, стр. 354-355

Махмуд Есад Бозкурт је био министар унутрашњих послова у време Ататурка. Један је од првих идеолога који је систематично представио „кемализам“ као заокружену доктрину.

Опште питање:

Упореди текстове II-36, II-37, II-38, II-39, II-41 и II-42, као и слике 8, 9 и 10; која су се средства користила за формирање и одржавање заједничког идентитета у новим националним државама у југоисточној Европи?

²² Мисли се на новине под тим називом.

ТРЕЋЕ ПОГЛАВЉЕ

Националне идеологије

Култура је од кључног значаја за напредак и јачање нације. То су елите националних држава југо-источне Европе схватиле и много су труда уложиле да на сваки културни производ утисну национални печат. Национализација културе обухвата не само систематско промишљање о нацији, развоју националних слика о себи самима и стереотипа већ и примену разних националних симбола. У овом поглављу ћемо се бавити само неким од њих. Застава, грб и химна су обележја државности, а грађани се уче да се с тим симболима поистовећују. Током времена, свака је држава почела да слави један или више националних празника који представљају највеће националне догађаје. Историја се показала као непресушни извор симбола и хероја. Интелектуалци и политичари су присвојили различите историјске тренутке и личности и искористили их за то да прошлост представе у складу с властитим тренутним интересима и замислима. Већина националних хероја долази из далеке прошлости, али има и оних који припадају савремености. Њихова је улога да у доба мира подстакну осећање националног поноса, а у време рата да јачају кохезију и посвећеност националним циљевима. Од краја XIX века свака европска нација је имала макар једног националног песника, једног националног сликара или вајара и, наравно, националну народну културу која обухвата народну књижевност и народне ношње. Кулинарство и спорт такође су коришћени за јачање националног јединства и поноса код грађана. Односи међу нацијама нису били ограничени само на симболичко надметање. Политички сукоби су често избијали у модерној Европи, као и у југоисточној Европи која, због својих нестабилних држава и многобројних територијалних претензија није била изузетак. Стога је припрема за рат била један од кључних циљева националне идеологије. Национални пантеони су били пуни политичких вођа и ратних хероја. Пажња није посвећивана само одраслим мушкарцима, већ и женама и деци који су нашли своје место у борби за националне циљеве. Жене и деца су посматрани као невини и несебични, те је њихово укључивање у борбу за остварење националних циљева деловало као кључни доказ да ти циљеви, као и читава национална борба, јесу оправдани и вредни. Жене као мајке и васпитачице деце, и деца као будући грађани и војници, тако су добили велики значај у ширењу уверења да је будућност нације светла и сигурна.

IIIa. Шта је нација?

III-1. Права и обавезе румунске нације, по схватању песника и политичара Димитрија Болинтинануа (1869)

Румуни су нација; нација је народ и све класе које га чине и заједно живе по истим законима и обичајима и говоре истим језиком. Свака нација има карактер по којем се разликује од свих других. Као што појединац има права и дужности у друштву у

којем живи, тако и нација има права и дужности према самој себи и другим нацијама; њена права су заправо њене дужности. Најузвишеније право нације је њено право да управља собом на начин који сама одабере, и да се одржи; нација увек има право, ослањајући се на властите снаге, да одбије сваку врсту напада споља; њено треће право је право да слободно и у потпуности развије своје способности, све док

њихова примена не штети интересима других нација. Прва дужност нација, то јест једне нације у односу на све остале, дужност у којој се сажимају све остале њене дужности, јесте дужност да се њени припадници међусобно воле и помажу...

Bolintineanu, II, стр. 501

Димитрије Болинтинџану (1819-1872), румунски песник, писац и политичар. Рођен у влашкој породици пореклом из Македоније, учествовао је у влашком револуционарном покрету четрдесетих година XIX века, био члан привремене владе и покренуо новине *Paporul Suveran* (Суверени народ). У неколико наврата 1863. и 1864. године био је министар спољних послова и министар вера и образовања.

Који елементи, по мишљењу аутора овог текста, одређују једну нацију? Упореди то с дефиницијом речи „нација“ коју ћеш наћи у речнику. Која су, по мишљењу аутора, најважнија права једне нације?

III-2. Објашњење шта је народ према једном српском уџбенику (1870)

Сваки час читам у новинама, у књигама, и сваки дан се чује у разговору име народ, и сваки час нам ваља поменути, да смо и ми народ, и да се зовемо српски народ. За то, кад су једном приликом у кући Радосављевој споменуте те речи српски народ, упита га његов син, шта је то народ, шта су то Срби? И о томе су се после тога овако разговарали.

Отац: Знаш ли ти, синко, казати ми шта је то породица?

Син: Знам, оче! Породица зову се деца са својим оцем и матером.

Отац: А кад отац има браће, а мати сестара, па они опет имају своје деце – није ли и то породица?

Син: Јесте, оче, и то. Све је то заједно

породица. [...]

Отац: Е, то је оно што ми треба, да ти кажем шта је то народ. Хиљадама и хиљадама онаких породица као што смо их видели, расуте су на далеко и на широко по брдима и доловима, око река и покрај мора, по добрим и по лошим земљама на целој земљи нашој. Сва та грдна гомила људи не говори све једним језиком да би се разумела. С тога су сви људи овога света подељени на гомилице која се свака својим начином разумевају, свака свој језик говоре. Дакле колико год има тих гомила које говоре тако да се с другом гомилом не могу разумети, оне се зову народом. [...]

Отац: Народи се познају по језику. Колико год хиљада породица говоре један језик и разумеју се, оне чине народ. На пример, кад ти одавде пођеш, можеш знати лако докле се простире народ у коме смо и ми. Иди на север, на запад, на исток и југ, па куд год будеш путовао, докле год чујеш да се овако говори као код нас, или да их ти можеш лепо разумети, то је све један народ. Али има још нешто чиме се одликује народ. Да ти, на пример, пођеш далеко одавде, видео би доста људи који не само не говоре наш језик, него и не поносе се Милошем Обилићем, не певају Краљевећа Марка, не славе наших слава, не иду црквама на саборе, не жале за Косовом нашим. Често и не знају никако за то. Људи дакле који говоре један језик, који верују у један понос народни и свуд се један другог сећају, који имају једне исте обичаје, зову се народ.

Син: И таквих народа има доста на земљи, је ли, оче!

Отац: Доста, синко! И сваки има своје име. Чим народ – тим језик; чим језик – тим име! Који овај наш језик говоре зову се Срби, а других има небројено. Близу су нама: Бугари, Румуни или Власи, Маџари, Словенци, Талијанци, Немци и тако их има врло много на овој земљи нашој.

Син: То, оче, сваки народ има своје име онако као сваки човек. [...]

Па после, кад су више народа овако у сродству по језику и обичајима, као што ти говорим за нас, Бугаре, Словенце, Чехе, Пољаци, Русе и још два три, онда се они сматрају као једна породица, једно велико племе. То племе и сродство у ком смо ми, зове се племе словенско. А од тога племена словенскога, ми (Срби и Хрвати), Бугари и Словенци, зовемо се јужним Словенима или Југословенима, за то што ми живимо на југу, а остали су Словени на север и исток од нас.

Српска, I, стр. 9-17

? Које су главне особине нације према објашњењу у овом уџбенику? Који су специфични елементи српског националног идентитета? Који су главни едукативни циљеви овог текста? Шта мислиш о овде понуђеном објашњењу? Упореди то са данашњим дефиницијама које се могу наћи у наставним програмима за грађанско образовање.

III-3. Одређење нације по Зији Гокалпу (1923)

Шта је, дакле, нација? Шта нас то повезује јаче од расних, етничких, географских, политичких сила, па чак и саме воље? Социологија доказује да тај однос почива на образовању, васпитању и култури – другим речима, осећању [...]. Јасно је да нација није резултат окупљања на расној, етничкој, географској, политичкој основи, или пак на основу пуке воље. Нацију чине људи који имају једнако образовање, који су прихватили исти језик, веру, морал и естетику [...]. Стога је узалуд тражити генеалогije у својој нацији. Ми тражимо само национално образовање, васпитање и идеале.

Gökalp, стр. 11-15

? Упореди овај текст са II-42: који елемент писац издваја као карактеристичан за националну групу? Какву улогу он даје образовању?

III-4. Поимање нације код Мустафе Кемал-паше

А. Значај религије током рата (1920)

Општи принцип је следећи: различити поклоници ислама који живе у подручјима унутар наших националних граница јесу заиста наша браћа која међусобно поштују етничка, регионална и етичка права. Стога ми не желимо да учинимо било шта против жеља тих људи. Уколико смо у нешто потпуно уверени, онда смо уверени у то да у оквирима наших националних граница Курди, Турци, Лази, Киргизи и тако даље, сви ти исламски елементи, имају заједничке интересе и одлучни су да делају заједно. И ми исто тако гледамо на ствари. Срчано се залажемо за братско и верско јединство. Стога никада немојте сумњати [...] да Лаз или Курд неће гласати за нашу ствар када се од њега то затражи [...].

Ozturk, стр. 196-197

Б. Култура (1922)

Народи Турске, расно, верски и културно уједињени, пуни су међусобног поштовања, жртвују се један за другог, и чине друштвено тело које има заједничку судбину и заједничке интересе.

Atatürk'un, стр. 52

В. Јединство (1924)

Како смо уочили, следећи природни и историјски феномени имају улогу у формирању турске нације:

- 1 – јединствена политичка организација
- 2 – један језик
- 3 – једна територија
- 4 – једна раса и једно порекло
- 5 – историјска сродност
- 6 – морална и етничка сродност

Све ово постоји у турској, али не у потпуности и код других нација. Уопштеније говорећи, да бисмо неку заједницу назвали „нацијом“ потребно је да сви, или барем неки од наведених услова буду испуњени.

Atatürk'un, стр. 70

Г. Уопштавање и поједностављивање (1929)

Хајде да направимо дефиницију која би, колико год је то могуће, одговарала свакој нацији. Они који поседују:

- 1 – богату ризницу сећања,
- 2 – жељу и сагласност да живе заједно,
- 3 – заједничку вољу да се брани заједничка баштина,

Они чине заједницу која се назива „нација“. У складу с тим, уколико кажемо да зајед-

ница коју чине припадници једне културе јесте „нација“, онда само наводимо најкраћу дефиницију „нације“. *Atatürk'un, стр. 48*

 Шта мислиш, зашто постоји толико много дефиниција и могућности дефинисања нација? Можеш ли поједине Ата-туркове дефиниције повезати с одређеним историјским ситуацијама које су могле утицати на његово поимање нације? Можеш ли ти сам/сама да понудиш неку дефиницију?

IIIБ. Самоодређење

III-5. Бити Бугарин – Песма Бугарин сам, Ивана Вазова (1917)

Бугарин сам и јак
Бугарска ме мајка родила
Због толиких лепота и добара
Волим завичај свој

Бугарин сам и волим
Наше планине тако зелене
И што ме Бугарином зову
Највећа радост је мени

Ја сам слободан Бугарин
У земљи слободе ја живим
Све што је бугарско
Ја славим, гледам, чувам и ценим

Бугарин сам и сазревам
У великим данима у времену славном
Ја син сам земље тако дивне
Ја син сам из племена храбрих

Вазов, стр. 7

 Иван Вазов (1850-1921) био је бугарски писац, песник и политичар, познат као „патријарх бугарске књижевности“. Рођен је у Сопоту, у бугарској Долини ружа, емигрирао је у Румунију и Русију, и био је укључен у бугарски ослободилачки покрет. Његова прва поема била је *Борба*, током рата из 1877–1878. објавио је књигу *Спасење*, а након формирања бугарске државе подсетио је на време османске владавине у познатом бугарском роману *Под јармом*. Током балканских ратова и Првог светског рата објавио је већи број националистичких песама (види Читанку 3. *Балкански ратови*, текстове II-5 и V-17). Песма *Бугарин сам* учи се у свим бугарским основним школама.

III-6. Бити Албанац – мишљење Пашка Васа (1879)

Били они муслимани, православци или католици, Албанци су, уверени смо, исто као и пре тридесет векова, најстарији европски народ, раса која је најмање измешана са осталим познатим расама; то

је невероватан и необјашњив феномен, али та се раса одупрла времену које све уништава и мења, успела је да сачува језик, иако није имала књижевност или развијену цивилизацију и, поврх тога, успела да сачува свој изворни и карактеристични профил а да при том не буде недружељубива, и да у свом понашању не испољава

подозрење према веровањима и ритуалима религија које је примила током победничког хода кроз векове.

Vasa, стр. 22

К Пашко Васа (1825-1892), истакнути албански писац и државник XIX века, рођен у Скадру. После младалачких авантура (учествовао је у револуцији у Италији 1848. године), ушао у државну службу Османског царства и на крају постао намесник Либана. Био је лојалан службеник Царства, али је истовремено основао неколико албанских културних друштава и на албанском објавио мноштво текстова о албанском језику, историји и политици. Његов политички циљ није био стварање независне Албаније, већ окупљање свих који на територији Османског царства говоре албанским језиком у једну административну јединицу (вилајет) која ће имати извесни степен аутономије.

► **Сл. 11. Нација у сликама – словеначка разгледница (почетак XX века)**

► **Сл. 12. Нација у сликама – румунска разгледница (почетак XX века)**

România, стр. 55

К Ово је једна од низа разгледница које приказују Румуне у традиционалној ношњи и при свакодневним пословима.

? Упоредите ове две разгледнице. Може ли мотив са разгледнице да допринесе јачању националног идентитета? Ако може, како?

III-7. Бити Турчин – мишљење др Ризе Нура (1932)

Турска нација је једна од Богу најмилијих нација. Мудрост, хероизам, знање и уметничке способности њој су дате више но иједној другој. И пре и после Христа ми смо створили много цивилизација на простору од Кинеског мора па све до Балкана, Египта, Марока. Стога, због вредности коју има драгуљ способности у турској крви [...].

Nur, стр. 523

III-8. Бити Словенац – Димитрије Рупел о нарави Словенаца (1987)

У прошлости је, чини се, верско преобраћање било главно оруђе ослобођења Словенаца. Преобраћање значи променити бога, свеце, морал и културу. Оно је друштвени преврат који мења вредности, идеје, правила и законе. Преобраћање из једне вере у другу карактерише Словенце од самог почетка. [...] Ниједно велико преобраћање није гурнуло Словенце уназад. Напротив, захваљујући њима ми смо опстали и напредовали. С друге стране, живот пун преобраћања значи и стварање посебног менталитета или националног духа. Тај бисмо менталитет привидно могли назвати духом прилагодљивости, компромиса и потискивања, али и рационалности и отворености. У политици су Словенци често правили само мале кораке, непријатна савезништва и били флексибилни, због чега су повремено трпели оштра морална пребацивања. Због таквог менталитета они често пате од осећаја резигнације, која их нагони и да напусте своју земљу, а имају и високу стопу самоубиства.

Stokes, стр. 281

 Димитрије Рупел, словеначки интелектуалац и политичар. Рођен 1946. године, студирао књижевност и социологију, био ванредни професор на Универзитету у Љубљани. Током осамдесетих уређивао критички усмерене часописе *Проблеми* и *Нова ревија*, залагао се за словеначку независност и јануара 1989. године постао председник Словеначког демократског савеза. СДУ је био део опозиционе коалиције ДЕМОС која је у априлу 1990. године победила на првим вишестраначким изборима у Словенији. После тих избора он је постао један од водећих словеначких политичара и у два наврата министар спољних послова.

 Покушај да у претходна четири текста уместо заменице „ми“ уметнеш одредницу свог националног идентитета. Да ли проналазиш неке заједничке елементе? Направи списак заједничких елемената и разлика.

III-9. Сећања Георга Јонеску-Гиона (1889) – румунски сељаци се не поистовећују са својом нацијом

Ко се не сећа да си још пре неколико година могао да питаш сељака: „Шта си ти?“, а да ти он, чешкајући се по глави, одговори уз понизни смешак: „Па, господине, шта би требало да будем? Ја сам, као и сви хришћани, хришћанин који стоји пред Богом“. А ако га питаш, говорећи његовим речником: „Побогу, рођаче, зашто кажеш само хришћанин? Хришћанин! Па и Бугарин је хришћанин... и Московљанин, и Грк... Ти си хришћанин, али си и још нешто, зар не? Зар не осећаш да си по својим прецима Румун, Румун зелен као храст, са снажним рукама које ће поразити непријатеље.“ „Па, господине“, одговориће ти сељак, „не разумем се ја у те ствари, ви говорите као из неке књиге...“

Ionescu-Gion, стр. 16-17

 Георг Јонеску-Гион (1867-1904), доста објављивао као новинар и историчар. Студирао у Бриселу и Паризу, и радио као средњошколски професор француског и историје, да би касније постао главни инспектор за средњошколско образовање. Ово је одломак из говора на скупу одржаном у букурештанском Атенауму.

 Како је овде представљена разлика између верског и националног идентитета? Шта је Јонеску-Гиону важније? Зашто је крајем XIX века национални идентитет постао важнији од верског? Можеш ли да уочиш везу између тога и стварања националне државе?

III-10. Доживљај Х. Н. Бреилсфорда (1905) – у Македонији се не поистовећују са својом нацијом

Сећање на прошлост је потпуно ишчилело и сељанима је остало само нејасно предање како су њихови преци некада давно уживали у слободи. У једном забаченом сеоцету у близини Охрида, у коме нема ни учитеља ни свештеника и чији ниједан становник не уме да пише и чита, разговарао сам с неколико дечака да бих видео колико они знају о својој прошлости. Одвео сам их на осамљено и необично заобљено брдо на чијем врху су рушевине утврђења бугарског цара, који се надвијају над језером и долином. „Ко је ово изградио?“, питао сам их. Одговор је звучео упечатљиво: „Слободни људи“. „А ко су они били?“. „Наши дедови“. „Да, али да ли су они били Срби, Бугари, Грци или Турци?“ „Нису били Турци, били су хришћани“. И то је, изгледа, било све што су они знали.

Brailsford, стр. 99-100

К Хенри Ноел Бреилсфорд (1873-1958), британски новинар, провео неколико година на Балкану као добровољац у хеленофилској легији, затим као дописник и управник британске добротворне мисије у Македонији 1903. године. С пуно разумевања за македонску ствар, објавио резултате свог културолошко-историјског истраживања на том подручју 1905. године.

? Шта је главни извор идентификације из визуре ових дечака? Зашто писац наглашава како у селу није било ни школе ни свештеника, а да су сељаци били неписмени? Шта мислиш, да ли би одговори дечака били другачији да су одрасли у другачијим условима?

► Сл. 13. Босанскохерцеговачки павиљон на Међународној изложби у Паризу (1900)

Bennett, стр. 30

На светској изложби свака држава жели да истакне своју посебност.

Шта је приказано на овом босанско-херцеговачком павиљону 1900. године? Анализирај позадину слике (архитектонске елементе), одећу, намештај, понашање и изглед људи. Прикупи податке о последњој Светској изложби и учесницима из твоје земље. Шта је твоја земља одабрала да на њој прикаже?

IIIв. Национална знамења

III-11. Рига од Фере – предлог заставе и знамења Грчке (1797)

На застави и знамењима Грчке треба да буде Хераклова палица с три крста; застава и знамења су тробојне, црвено на врху, бело у средини и црно доле.²³

Црвено представља царску пурпурну боју и самоодређење грчког народа; ту боју су користили наши преци када су кретали у бој како се ране које крваре не би виделе и деморалисале друге борце.

Бело је симбол чистоте наше борбе против тираније.

Црно је смрт на коју смо спремни у борби за слободу и отаџбину.

Сви грчки војници носе шлемове.

Сви грчки војници имају бајонете које као мачеве носе заденуте за појас, или, ако је потребно, и за време војне параде, стављене на пушке.

Одећа грчког војника је јуначка одећа која се састоји од црних краћих панталона,

беле кошуље и црвених чарапа или доколеница.

Сви Грци и Гркиње, као и сви становници ове републике, морају имати на шлемовима и капама ознаку попут ове горе приказане, нацртану или извезену на белој тканини или утиснуту на бронзи: то је знак распознавања међу слободним демократама и једнаком браћом.

Παρθενών, стр. 555-556

После стицања независности, Грчка је прихватила само неколико Ригиних предлога. Покушај да изнесеш разлоге за и против прихватања чврстих правила одевања за све становнике једне државе.

Упореди заставу коју је предложио Рига са садашњом грчком заставом (сл. 17).

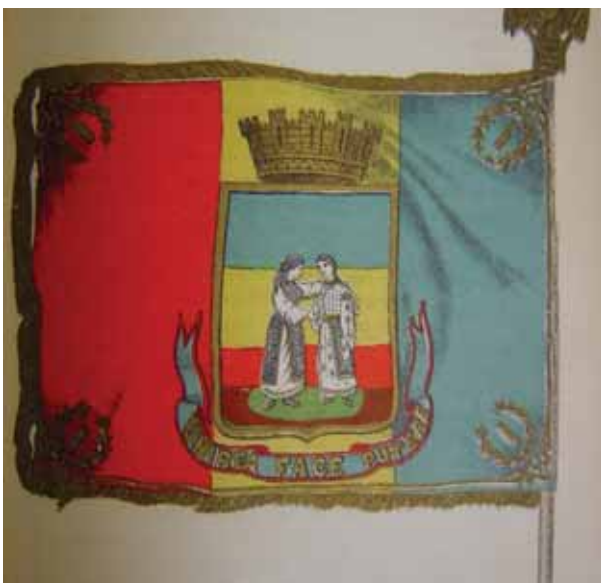
²³ Сличан распоред боја је био и на застави Француске, мада је уместо црне била светлоплава.

- Сл. 14. Застава грчког острва Псаре током Рата за независност, на којој се види парола „Слобода или смрт“, крст и симболи тајног друштва „Филики етерија“

Simaies, стр. 22

- Сл. 15. Румунска застава букурештанске градске гарде за натписом „Снага извире из јединства“ (1867)

🔑 Две женске фигуре представљају две румунске кнежевине, Молдавију и Влашку, које су се 1859. године ујединиле у једну државу.

❓ Шта је био циљ употребе ликовних елемената који директно алудирају на нацију, на застави која је направљена за једну локалну установу?

► **Сл. 16. Застава и грб Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца / Краљевине Југославије (од 1929)**

🔑 Застава и грб су комбинација симбола три водеће нације у првој Југославији

❓ Која је сврха ове слике?

Димић

III-12. Значај албанске заставе, говор епископа Фан Стилијан Нолија на погребу Фаика Конице (1942)

Дозволите да кажем и неколико речи о албанској застави. Као што знате, ниједна заставица из нашег суседства није старија од века и по, а неке нису старе ни читав век. Наша заставица је стара најмање 500 година, а можда чак и неколико векова више. Она је била заставица Ђерђа Кастриота Скендербега, албанског националног хероја који се 25 година борио против Турака и био последњи хришћански борац који је на Балкану успешно пркосио највећим турским султанима. После Скендербегове смрти, Албанију су напустиле европске силе и она је била осуђена да још четири века грца под тешким турским јармом. За то време је Скендербегова заставица заборављена – нико није знао за њено постојање све док је дан млади научник није у библиотеци нашао Барлецијеву биографију Скендербега, и у њој слику те заставице. Тај научник је био Фаик Коница и та заставица сада прекрива његов ковчег, црвена заставица са црним двоглавим орлом управо је она коју је Коница „поново открио“.

Konitza 2000, стр. 174

🔑 Овај говор је одржан у Сједињеним Државама, за време Другог светског рата, док је Албанија била под италијанском окупацијом. Фан Ноли (1882-1965) је био православни епископ и шест месеци током 1924. албански премијер и регент. Због противљења Ахмеду Зогуу морао је да оде у избеглиштво, настанио се у Сједињеним Државама где је био кључна особа за одржавање комуникације између Албаније и Америке. Објавио је неколико књижевних и историјских радова, као и расправа посвећених верским питањима. Са 63 године (1945) стекао је титулу доктора на Универзитету у Бостону где је одбранио дисертацију о Скендербегу. Иако су се његови односи са Фаиком Коницом (види II-37) погоршали када је Коница постао албански амбасадор у Вашингтону док је Зогу био на власти, Ноли и Зогу су интензивно сарађивали после окупације Албаније 1939. године.

❓ **Анализирај текстове III-11 и III-12. Знаш ли значење заставице твоје земље? Да ли своју заставицу повезујеш с неким посебним догађајем или нечим другим значајним?**

► Сл. 17. Данашње заставе земаља југоисточне Европе чланица УН

Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Хрватска, Кипар, Грчка, Бивша Југословенска Република Македонија, Румунија, Словенија, Србија, Турска, Црна Гора

❓ Покушај да схватиш значење ових застава. Упореди боје и њихов распоред. Упореди ове заставе са заставама осталих европских земаља.

III-13. Химне

А. Грчка химна (1823)

Знам за све вас старе,
Божански васкрсле,
У светлу вам очи заре
Док се мачеви кале.

Из гробова нашег рода
Дух ће ваш да сине право
Кад кликнемо вама – здраво!
Живела, живела слобода!

Дуго сте били
Међу светом што жали
Чекајући глас
Који ће вас позвати

Ах, споро стиже тај дан
Јер никог не беше
Да се у сенци тирана
На тако нешто усуди

А сад, синови, издржите
И узбуђени дах задржите
У бој крените
Тражећ слободу ил смрт

Из предачких гробова
Устаће духови
Јер ми их зовемо:
Живела, живела слобода!

Кapsomenos, стр. 93-94

Стихове грчке *Химне слободи* написао је Дионисије Соломос, један од највећих грчких песника (1798-1857). Ту песму од 158 стихова написао је 1823. године, током грчког рата за независност, а музику је компоновао Николаос Мантацарос. Прве две строфе проглашене су 1864. године за националну химну Грчке, уместо превода химне Баварске, који је до тада био у употреби.

Б. Хрватска химна (1835)

Лијепа наша домовино,
Ој јуначка земљо мила,
Старе славе дједовино,
да би вазда сретна била!
Мила кано си нам славна,
Мила си нам ти једина.
Мила куда си нам равна,
Мила куда си планина!
Теци Драво, Саво теци,
Нит ти Дунав силу губи,
Сиње море свијету реци,
Да свој народ Хрват љуби.
Док му њиве сунце грије,
Док му храшће бура вије,
Док му мртве гробак крије,
Док му живо срце бије!

Za Hrvatsku, стр. 5

Стихове хрватске химне написао је Антун Михановић (1796-1861) и објавио у књижевном часопису *Даница* 1835. године. Михановић је рођен у Загребу, био је официр у војсци Хабзбурговаца и касније дипломата. Музику за стихове је четрдесетих година XIX века написао Јосип Руњанин (1821-1878), такође хабзбуршки официр. Хрвати су ту песму почетком XX века почели да доживљавају као своју химну. У комунистичкој федеративној Југославији је призната као химна тадашње републике Хрватске и у званичним приликама је извођена тек после југословенске химне (*Хеј, Словени*). По Уставу из 1990, *Хрватска домовина*, општепозната као *Лијепа наша (домовино)*, јесте национална химна Републике Хрватске. У првој верзији песме се не помиње „сиње море“ – те две речи су додате деведесетих година прошлог века.

В. Албанска химна (1912)

Под заставом као један
С једном жељом и једним циљем,
Заклетву положисмо
У борбу за спас.
Само рођени издајник
Борбе се страши
Док храбар мученички
Пада и за домовину страда.
Пушке у рукама чврсто држимо
И домовину никоме не дамо.
А ни својих права дати нећемо
И сваког непријатеља истераћемо.
Сам Господ рече
Народи ће нестајати
Али – Албанија ће живети
Јер ми боримо се за њу, само за њу.

www.albanian.com/information/history/index.html

Стихове је написао Алекс Ставре Дренова алијас Асдрени (1872-1947). Дренова је део живота провео у Румунији и умро је у Букурешту. Изворни наслов песме је *Betimi mi flamur (Заклетва застави)*, а први пут је објављена 1912. године у *Liri e Shqipërisë (Слобода за Албанију)*, албанским новинама које су се издавале у Софији. Прве две строфе, са музиком Ђипријана Порумбескуа (1853-1883) проглашене су за албанску химну 1912. године.

Шта знаш о химни своје земље?

► Сл. 18. Историјат државног грба Бугарске од 1741. године до данас

❓ Који елементи су заједнички на свим овим варијантама грба? Шта је представљено на грбу твоје земље? Одреди симболички значај елемената који чине грб.

► Сл. 19. Српски грб према нацрту Павла Ритера Витезовића (1701)

Давидов, стр. 21

► Сл. 20. Грб Краљевине Србије (осамдесете године XIX века)

Љушић, 2001

🔑 На овом грбу су комбиновани царски (византијски) двоглави орао и штит са четири „С“. Нацрт штита је урадио историчар и политичар Стојан Новаковић.

❓ Упореди ове две слике. Анализирај сличности и разлике. Шта мислиш о њима?

► Сл. 21. Грб Краљевине Црне Горе, 1905.

❓ Зашто је држави потребан грб и шта би грб требало да изрази?
Да ли грб треба сматрати елементом националног идентитета, или пак идентитета државе?

► Сл. 22. Монархија и држава – румунска разгледница са ликом краља Карола I (1866-1914)

❓ Зашто је направљена разгледница са ликом краља? Како је владар на њој приказан? Каква осећања и ставове треба да нам пренесе та разгледница?

III-14. Покушај да се у Грчкој уведе народна ношња (1843)

У интересу привреде и националног поноса, а да би се избегли страни луксуз и исквареност [што је Грчку и довело у ситуацију у којој се данас налази] ваљало би [...] увести народну ношњу: јефтину, прикладну, елегантну, сашивену од материјала који се најчешће употребљавају и да их могу сашити локални кројачи [...] која ће одражавати нашу националност, све нас повезати у национално јединство и помоћи у стварању нације. Грци, који су нација за себе, истовремено и део Европе и део Азије, слављени због својих великих предака, свакако морају имати националну ношњу, национално образовање, националну кухињу [...].

Politis, стр. 124

❓ Покушај да разумеш зашто писац жели да увери људе како је неопходно имати народну ношњу. Да ли се слажеш с његовим тврдњама? Да ли у твојој земљи постоји народна ношња?

► Сл. 23. Српска сељанка у традиционалној ношњи (1865)

Тодић, стр. 132

Табела 3: Државни празници у садашњим државама југоисточне Европе

Земља	Датум	Догађај
Албанија	28. новембар	Дан независности (1912)
БРЈ Македонија	8. септембар	Дан независности (1991)
Босна и Херцеговина	1. март	Дан независности (1992)
Бугарска	3. март	Дан ослобођења (1878)
Грчка	25. март	Дан независности (1821)
Кипар	1. октобар	Дан независности (1960)
Румунија	1. децембар	Дан уједињења (1918)
Србија	15. фебруар	Дан државности (1804)
Црна Гора	13. јул	Дан државности (1878)
Словенија	25. јун	Дан државности (1991)
Хрватска	8. октобар	Дан независности (1991)
Турска	29. октобар	Дан републике (1923)

www.seeeurope.net; <http://eh.wikipedia.org>

 Државни празници служе за обележавање кључних догађаја у стварању националне државе. Током историје једне државе, а с обзиром на промењене политичке околности, могу се променити и празници, али има и држава, као што је рецимо Албанија, које кроз читаву своју историју славе исте празнике. Дobar пример државе која је мењала своје празнике јесте Румунија, која је у другој половини XIX века и првој половини XX века као своје најважније државне празнике обележавала 24. јануар, дан уједињења Влашке и Молдавије 1859. године, и 10. мај, који је имао троструку симболику: тог дана је крунисан Карол I од Хоенцолерна за кнеза Румуније (1866), затим, проглашена је независност (1877) и краљевина (1881). За националне празнике су проглашени и рођендани краља и краљице. За време комунистичког режима главни национални празник је био 23. август (1944), када је Румунија прекинула савезништво са Силама Осовине и прикључила се Савезницима, а остали празници су били од међународног значаја: Први мај и Седми новембар. После пада комунистичког режима за државни празник је изабран 1. новембар (1918) јер је тог дана, уједињавањем Трансилваније са Краљевином Румунијом, настала Велика Румунија.

 Који догађаји се обележавају у земљама југоисточне Европе? Који се још историјски датуми обележавају у твојој земљи?

Организујте истраживање:

Сазнај нешто више о државним празницима у твојој земљи и о томе како људи разумеју и памте те датуме. То може бити занимљиво. Разговарај о томе са члановима породице или познаницима које одабереш да ти помогну у истраживању. Питај их шта знају о значају државних празника, да ли су некада раније славили нешто друго, како су се државни празници обележавали док су они били млади и како су проводили време током празника.

Покушај и да сазнаш колико су били важни верски и традиционални празници у заједници у којој живиш.

IIIг. Национална митологија

► Сл. 24. Сlikовно представљање нације

А. Слободна Бугарска – литографија Георги Данчова (1879)

? Како је Бугарска овде представљена? Да ли се и у твојој земљи могу наћи сличне слике?

Б. Француске разгледнице на којима су представљене Србија и Црна Гора

❓ Анализирај на који су начин представљене ове земље и њихова национална обележја. Обрати пажњу на то што су представљене женским ликовима.

III-15. Историјски корени македонске нације – Ђорђи Пулевски, *За Македонце* (1879)

За Македонце

Наша отаџбина, Македонцима драга
 Била је краљевина краља Филипа
 И древно царство Александра цара.
 Наш македонски цар, у целом свету познат

Као Александар Велики
 Оставио је своје балканско царство
 Свим словенским брђанима.

[...]

Морамо волети отаџбину,
 И чинити све да је добијемо,
 Јер то је наше старо македонско царство.
 Хајдемо сви заједно

Учинимо све да себе спасемо [...]

И нашу православну македонску браћу.

Будимо као један и боримо се храбро

Као наши преци уз цара Александра.

Нека наше песме чувају успомену на нас.

Нека историја оживи,

А ми ћемо остварити оно што нам је оставила у аманет.

Лепе су успомене на наше старе маке-

донске претке,
Својим делима ми морамо посветити
њихове кости,
И претворити их у златне венце.
Нека се завијори стари македонски барјак
Са светим Ђорџем на једној
И светим Димитријем на другој страни.
Па ћемо се борити испод тих светих знака
[...]

Пулевски, стр. 57-58

Кључно Ђорџи Пулевски (1838-1895), објавио неколико компаративних речника, граматика македонског језика и предлога правописа, кратких историја, генеалогича и збирки народних песама. Био је типични романтичар, желео је да помогне стварању македонске нације повезујући „златно доба“ древне Македоније са данашњим Македонцима који говоре словенским језиком. Иако није био песник, објавио је *Македонску песмарицу* у Софији 1879. године.

? Шта мислиш о циљевима и поруци ове песме? Шта је песник хтео да нам саопшти? Зашто је одлучио да пише у стиховима?

► **Сл. 25. Хероји историје као савремени узор**

А. Леонида, краљ у древној Спарти, поручује Персијанцима да се неће предати: „Μολων Λαβει“ („Дођите и сами узмите“), слика из грчког уџбеника (1901)

Koulouri, стр. 72.

²⁴ Васа Чарапић је један од вођа Првог српског устанка (1804-1813).

? Које вредности и ставове преносе ова слика и пропратни текст? Како је Леонида представљен у односу на друге фигуре са слике? Које он место заузима у простору слике? Зашто?

► **Б. Погибија Васа Чарапића²⁴ приликом освајања београдске тврђаве 1806. – слика Анастаса Јовановића (1817-1899)**

Народни музеј, Београд

? Каква је улога ове слике? Каква осећања и ставове треба да нам пренесе ова слика?

III-16. Сећање др Ризе Нура о утицају народних прича о јунацима

Читао сам их са задовољством и узбуђењем. Што сам више читао, то сам више желео да и сам будем херој. Сада ми је тек јасно да су те књиге говориле о древним херојствима Турака. Штета што то данас више нема никакву вредност. Потребно је поново писати о томе и представити на модернији начин. [...] Колико су важне те књиге? Потпуно сам уверен да 90 одсто образовања које су Турци стицали у току детињства, и које их је подстакло да и сами

постану хероји и освоје толико много, долази управо из таквих књига. Оне приповедају о херојствима Турака од када су примили ислам. Треба то мало прилагодити и поново написати јер може да буде врло корисно за национално образовање.

Nur, стр. 90-91

► **Сл. 26. Символичко представљање политичких догађаја**

А. Црногорски устанак – слика Ђуре Јакшића (1832-1878)

Народни музеј, Београд

❓ Постави два питања у вези са овом сликом. Упореди своја питања са питањима других ученика.

❓ Шта мислиш о улози књижевности у јачању националног идентитета? Да ли си читао књижевна дела која су обликовала идеју твог националног идентитета?

► **Б. Уједињена Бугарска – слика Николаја Павловича (1885)**

🔑 Слика представља тренутак уједињења Бугарске и Румелије 1885. године. Бугарска се мајчински односи према новој земљи. У позадини особа која плаче треба да сугерише како су и друге земље желеле да се прикључе Бугарској, али нису могле.

❓ Опиши слику. Погледај одећу. Шта можеш о томе да кажеш? Које су сличности, а које разлике између ове слике и „Слободне Бугарске“? Каква је улога слика са тематиком из историје?

III-17. Румунски закон о очувању успомене на народну хероину Екатерину Теодороију (1921)

Закон о споменику, родној кући и женском институту „Екатарина Теодороију“

Члан 1. – За очување успомене на свету девицу хероину Екатерину Теодороију, која је храбро погинула за своју отаџбину, у граду Таргу-Јиуу биће подигнут споменик као део комеморативног центра у славу „победе на Јиуу“, на којем ће бити уписана имена свих официра који су пали у победоносној бици у долини реке Јиу, а на првом месту ће бити име Девиге потпоручника.

Изградња, одржавање и надзор над спомеником је у надлежности „Друштва за гробове хероја палих у рату“, а под надлежношћу Министарства рата.

Министарство ће путем јавног конкурса одабрати одговарајући пројекат за изградњу споменика.

Члан 2. – Посмртни остаци Девиге ће бити пренети из Мунцелула и сахрањени у подножју споменика. Помен ће се одржавати сваке године на дана када је донесен специјални закон о чувању успомене на хероје.

Осим тога, богослужење за упокојене и литија биће одржавани у Вадени (Горј), родном месту Хероине, на дан победе код реке Јиу, и све школе у земљи ће тада уприличити предавања на ту тему.

Члан 3. – Кућа у селу Вадени, област Горј, у којој је Девига рођена, биће обновљена и трајно сачувана, као и двориште, и обоје ће бити проглашено за место од историјског значаја.

[...] Једна кућа ће бити саграђена за породицу Хероине, у истом месту, која ће на поклон добити шест ари земље, стоку и оруђе неопходно за одржавање скромног сеоског домаћинства.

Одредбе овог закона не искључују породичну пензију која се даје као помоћ породици преминулог брата Хероине. [...]

Члан 6. – Под надзором Председништва Већа, Веће министара ће министарствима расподелити новац прикупљен за споменик, кућу и школу.

„Monitorul...“, стр. 3112

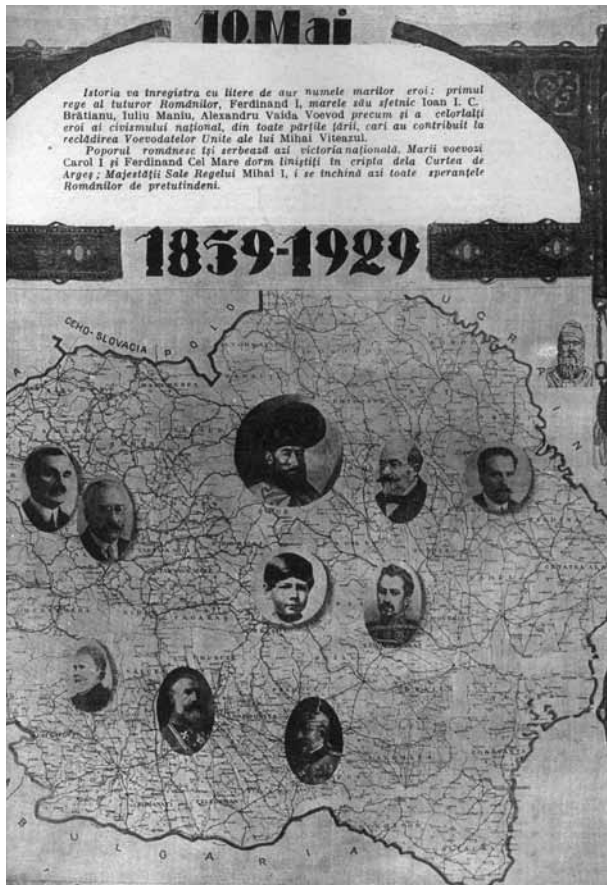

Екатерина Теодороију (право име Тодероију, 1894-1917), ћерка сељака, радила као медицинска сестра 1916. године. Немци су је заробили у бици код Подул Јиуа, али је побегла и наставила да се бори у Валеа Јиуи. Када је од експлозије гранате рањена у обе ноге, од краља Фердинанда I (1914-1927) је добила орден *Virtutea militara* (Војничка врлина) и чин потпоручника. Поново је радила у болници у Јашију, да би се после опет вратила у борбену јединицу и водила батаљон у борби код Марашештија где је у ноћи између 22. и 23. августа 1917. године и погинула.

Шта мислиш, зашто се сматрало важним да се подигне споменик Екатерины Теодороију? Какав је она симбол? Каква се осећања преносе кроз сећање на њу, и коме се она преносе? Шта мислиш, да ли је величање хероја усмерено на сећање само ради њих самих, или је главни циљ у сфери образовања, или чак политике? Наброј три личности које су најистакнутији национални симболи у твојој земљи. Колико је од њих мушкараца, а колико жена и деце? По којим делима су они постали славни?

► Сл. 27. Румунски плакат поводом 70 година од оснивања модерне државе (1929)

► Сл. 28. Хрватска поштанска марка са ликом славног кошаркаша Дражена Петровића (1994)

🔑 На плакату је приказана мапа Велике Румуније, а по њој су раштркане слике истакнутих историјских личности и политичких вођа. У центру је слика младог краља Михаила I. Друге личности су везане или за идеју румунског уједињења (Михаил Храбри, влашки кнез 1593-1601, који је на кратко време ујединио Влашку, Молдавију и Трансилванију; Александар Јоан Куза, изабран за кнеза Молдавије и Влашке 1859; Михаил Когалничеану, премијер за време владавине Кузе), или пак идеју монархије (краљеви Карол I и Фердинанд I). Са стране се виде ликови римског цара Трајана и дачанског краља Дечебала, симбола племенитог порекла Румуна. Датум одштампан на врху плаката, 10. мај, у то време је био национални празник у Румунији зато што је на тај дан Карол I проглашен за кнеза Румуније (1866), а затим, на тај дан је проглашена независност Румуније (1877) и проглашено Румунско Краљевство (1881).

❓ Знаш ли за неке сличне плакате у твојој земљи? Да ли знаш за неке сличне врсте пропагандних плаката? Упореди овај плакат са сликом 16. Каква је сврха таквих материјала?

🔑 После успешне каријере Дражен Петровић је трагично изгубио живот у аутомобилској несрећи 1993. године. Он је био вероватно једини Хрват који је једногласно прихваћен као национални херој модерног доба.

❓ Зашто се спортске звезде понекад сматрају националним херојима? Какву врсту хероизма они представљају? Какав је однос тог хероизма и хероизма у рату и покрету отпора? Зашто је лик Дражена Петровића на поштанској марки?

III-18. Савремени историчар о историји албанског грба (2000)

Национални грб: двоглави црни орао раширених крила на црвеном штиту. Направљен је на основу хералдичког симбола националног хероја Ђерђа Кастриота Скендербега (1405-1468). Први пут се као хералдички симбол појавио на Скендербеговом печату. На печату је двоглави орао раширених крила и шестокрака звезда. Отисак печата је пронађен на документима из

1459. године, када су папа Пиколомини II и Конгрес из Мантове признали симболе Скендербега.

Gjin Varfri, стр. 19

 Зашто историчар тврди да је грб његове националне државе стар и славан? Зашто је то данас значајно? Шта ти мислиш о улози националних симбола?

ЧЕТВРТО ПОГЛАВЉЕ

Сукоб националистичких идеологија

Стара метафора представља Балкан као европско „буре барута“ и сугерише нам да тај регион чини скупина ситних и грамзивих држава. Та представа је настала крајем XIX и почетком XX века, а њену примереност су „доказали“ балкански ратови и атентат у Сарајеву 1914. године. Наравно, она је у великој мери погрешна. Први светски рат јесте почео сукобом Аустроугарске и Србије, али нису људи с овог подручја одговорни за то што се тај сукоб претворио у масакр глобалних размера. Осим тога, злочини почињени у југоисточној Европи налазе се веома ниско на лествици ужаса у XX веку. Ипак, то не значи да поједини облици национализма у југоисточној Европи нису одговорни за то што су довели до бесмислених сукоба и стравичних злочина.

У овом наставном материјалу не желимо да пружимо илустрацију ужаса који су произашли из националних сукоба у југоисточној Европи. Ми смо, заправо, покушали да то избегнемо и пажњу смо усмерили на аргументе и идеологије који на први поглед могу деловати легитимно, али који су ипак навели људе на насилно поступање. Верујемо да ће критички приступ овим историјским сведочанствима помоћи младим људима да постану зрели и одговорни грађани.

У овом поглављу наш циљ је био да покажемо да национални сукоби не трају вечно. У ствари, историјско искуство југоисточне Европе, па и других европских региона, јасно показује да сваки сукоб пре или касније мора и да се заврши, да ће мржњу заменити неки позитивнији став, да је бољи и сигурнији свет заиста могућ, и да он управо настаје. Стварање Европске уније и односи између Француске и Немачке током последњих пет деценија представљају охрабрујуће примере. Такав развој догађаја, међутим, не указује на то да ће национална држава постати неважна или да ће је нестати. Упркос очекивањима да ће национална држава постепено одумрети, сада је очигледно да ће она дуже време бити главни чинилац и европске и светске политике. За данашње генерације и даље је важно поистовећивање с властитом нацијом, а промене кроз које пролазе националне државе и те како утичу на наш живот. Зато морамо водити рачуна о томе да наше националне државе буду добар оквир за изградњу заједничке будућности.

IVa. Идеологије које су допринеле изазивању сукоба

IV-1. Националне предрасуде према Немцима у Хрватској (1866)

Никад не бих волио плаву Њемицу. Једном, злом судбином, срео сам једног таквог њемачког анђела вечног мира. Потврдили смо узајамну љубав, и онда је та њемачка дјевојка почела да ми свира *Les cloches du monastere* – а ја почех да зијевам. А онда ми

је читала Матесонову *Бергруин*. А ја заспах. И та плавушанка је уздисала по пола сата дневно, и тако седам дана – а осмог дана је више није било. Ја волим хрватске ђаволице са којима се човјек мора борити више но с њемачким Лујзама које су млаке као какве слабо справљене лимунаде.

Šenoa, стр. 164

❓ Шта писац мисли о младим Немицама? Да ли је у праву? Знаш ли за још неке овакве предрасуде? О коме се прича највише вицева у твом окружењу? Шта мислиш, какву улогу играју стереотипи и предрасуде? Имају ли они неку стварну основу?

IV-2. Зашто је др Риза Нур одбио да се ожени странкињом (1910)

Били смо скупштински посланици. У то време сам добијао много брачних понуда. Једна од девојака је била врло богата и лепа. Веома је била заинтересована и много се трудила око мене. Срце ми се полако окретало њој. **Била је Албанка. Само због тога се нисам њоме оженио. Говорио сам: „Мора да буде Туркиња. До сада у нашој породици није било туђе крви“.**

Nur, стр. 318

❓ Како објашњаваш став писца овог текста? Шта мислиш о његовој одлуци?

IV-3 Неки погледи на грчку „мегале идеја“ (идеја велике Грчке) – разговор професора Николаоса Сариполоса и краља Ђорђа I (1877)

[...] Под влашћу Ваше круне, Височанство, јесте држава са престоницом у Цариграду, која влада Критом, Тесалијом и Епиром, Тракијом, Македонијом, Црним морем све до предела близу Трапезунта, Мале Азије и егејских острва, не искључујући и моју земљу, Кипар... „Превише сте раширили границе Грчке“, прекиде ме краљ.

Politis, стр. 63

🔑 Николаос Сариполос (1817–1887), стручњак за право, професор универзитета у Атини, у *Мемоарима* описује разговор с краљем Ђорђем I (1863–1913), вођен 1877. године, када је објаснио на које све територије, по његовом мишљењу, Грчка полаже право.

❓ Шта мислиш, зашто је краљ прекинуо саговорника? Шта је писац желео да објасни краљу?

IV-4 Историчар Александру Д. Ксенопол о румунском националном простору (1888)

У поређењу са другим романским нацијама које чине западну Европу засебним континентом, највећа неповољност географског положаја нас источних Латина јесте то што смо изгубљено острво у океану туђинских народа.

Судбина је хтела да румунски народ живи северно од Дунава и он је сада на великој територији од 300.000 квадратних километара, територији ништа мањој од италијанског копна, а већој од половине Француске, затвореној троуглом од три велике реке. Те реке су Дунав на југу, Дњестар као источна граница, и велика притока Дунава, река Тиса, као западна. На готово читавом том подручју Румуни живе у хомогеним заједницама, сматрајући својима и неке крајеве с оне стране границе.

Xenopol, I. стр. 43

🔑 Александру Д. Ксенопол (1847–1920), један од најистакнутијих румунских научника и хуманиста крајем XIX века. Објавио мноштво текстова на различите теме, али постао познат и признат, и у Румунији и у читавој Европи, по радовима на тему румунске историје и теорије историје. Ксенопол је саставио први вишетомни преглед историје Румуније.

❓ Како је у овом тексту представљен румунски идентитет и румунски национални простор? Шта мислиш, да ли представљање националног простора може имати идеолошке и политичке циљеве? Знаш ли за случајеве да је више нација полагало право на исту територију? Наведи неки пример.

IV-5. Националне поделе у турском парламенту (1908–1914)

Нападајући нас, унионисти (Младотурци) су тврдили да смо се ујединили са нетурцима и страним елементима који су издајници отаџбине. То је била лаж и нешто што нема никакве везе са стварношћу. Тачно је да је у нашим опозиционим редовима било Турака, Арапа, Албанаца, Грка и Јермена, али њих је било и међу унионистима. У ствари, већина њих су били унионисти [...] Унионисте је било могуће истиснути на легалан начин, уз помоћ добре организације. У то време Арапи су намеравали да оснују сопствену странку. Ваљало их је најпре некако увући у нашу „Вавилонску кулу“, па их тек онда савладати. То што ми имамо праву Вавилонску кулу није нешто лоше – па и унионисти су исти такви. У ствари, читав земља је таква и шта се ту може? Наравно да ће и парламент бити такав. Арапи гаје веома опасне националистичке идеје. Уколико неко направи преседан на том плану, последице могу бити веома озбиљне. Као у аустријској скупштини. Такве идеје подржављу и Грци, ако не отворено, онда барем у потаји. [...] Ја сам спреман да умрем за Турску, али то кријем као тајну. О томе ником не говорим. Уколико бисмо то радили [говорили о турском национализму] отворено, онда би и други имали добар разлог да јавно говоре такве ствари. А то онда значи поделу у земљи и њено нестајање. Отаџбина (*vatan*) се простира од Скадра до Басре и Јемена. Састављена је од 72 и по дела. Та ситуација је најслабија страна Турске и извор велике опасности. Зато ја дрхтим на помисао о стварању националних партија. У то време је Хусеин Цахид, упркос томе што је Албанац, писао о „доминантној нацији“ која је против Грка у Танину. Истина, није именом поменуо Турке, али када постоји уставно уређење, онда није дозвољено користити израз „доминантна нација“. Био сам разгневлён сулудим ставом тог човека и рекао сам: „Он то чини

или намерно или зато што му је амбиција преко очију набацила густе црне вео незнања. Он није кадар да види колику штету наноси држави“. Није било исправно говорити о „доминантној нацији“ пошто земљу чини много различитих нација (*милета*). У супротном, не би могло бити уставног уређења. Другачије би било да Турска тим подручјима влада као колонијама које имају своје засебне законе. Али, онда не би било посланика одатле. Како било, Турска нема такву моћ. [...] Грци су се заиста разјарили. Били су против те доминантне нације. Те законске одредбе су биле као искре у бурету барута. Волео бих да је рекао Турци, а не доминантна нација. Али он то није рекао, није могао то да каже. [...] Ипак, покушао сам да окупим опозиционе групације. Разговарао сам са угледним посланицима. Арапи нису желели да се придруже заједничкој странци. Абдалхамид Зорави је био њихов вођа. Он је био у добрим односима са Шукри Асалијем, представником Дамаска. [...] Припретио сам Арапима: „Ако направите ту арапску партију, ми ћемо направити турску партију и ујединићемо се са унионистима. А видећете онда ко ће извући дебљи крај.“ Уплашили су се и прихватили мој план. Народна странка није хтела да се придружи зато што је имала подршку Гумулчинелија. Учинио сам све што сам могао и на крају сам и њих придобио.

Nur, стр. 328-332

 Како ми данас можемо разумети проблеме о којима се говори у овом одломку? Шта мислиш, због којих је идеолошких промена и политичких ставова био забринут писац ових редова?

IV-6. Прогласи антиколонијалне борбе кипарских Грка (1955)

А. Уз Божју помоћ, с вером у нашу часну борбу и уз подршку свих Грка и помоћ

Кипрана, *кренули смо у битку за ослобађање Кипра од британског јарма*, узимајући за свој ратни поклич исти онај који су нам наши преци оставили у аманет као светињу: ПОБЕДА ИЛИ СМРТ.

Браћо Кипрани

Из дубина прошлости гледају нас сви они који су прославили грчку историју тиме што су сачували њену слободу: ратници Маратона и Саламине; триста Леонидиних Лакедемоњана и бораца у јуначком албанском рату. Гледају нас борци из 1821, исти они који су нам показали да се туђинског јарма можемо ослободити само ако створимо националну државу. [...]

Сви Грци нас гледају и следе, забринуте, али и испуњени националним поносом.

Одговоримо им делима и покажимо да смо их достојни.

Време је да свет види како је међународна дипломатија *неправична* и *кукавичка* на речима, док је дух Кипрана крепак. Ако наши угњетачи одбију да нам врате слободу, ми смо спремни да је освојимо властитим рукама и властитом крвљу.

Покажимо свету још једном да данашњи Грци неће дозволити да им неко стави јарам. Наша борба биће тешка, наши угњетачи су моћни и много их је.

Али, ми имамо *дух*. На нашој страни је и *право*. Зато ћемо *победити*.

Светске дипломате

Гледајте шта ми чинимо. Срамно је да у XX веку људи морају да проливају крв за слободу, тај божански дар за који се ми боримо на вашој страни и за који сте се ви, барем како сами тврдите, борили када сте се супротставили нацизму и фашизму.

Грци

где год да сте, чујте наш позив: *Напред! Сви заједно за слободу Кипра*. [...]

Вођа

Дигенис

Grivas-Dighenis, стр. 34

Пуковник, а касније генерал Георгије Гривас (1898–1974), издао је два прогласа. Он се после службе у грчкој војсци вратио на Кипар да предводи ЕОКА и започне герилску борбу против Британаца с крајњим циљем ослобођења Кипра од колонијалне власти и уједињења са Грчком. За исход ове борбе види I-42.

Б.

1. април

„Устајте децо Грчке
и ослободите земљу“

Царство од 500 милиона поданика напада шачицу људи чије је једино оружје њихова душа, а једини ослонац њихова вера, но ови моћном Голијату, који располаже материјалном силом, узвраћају снажним ударцима. Ова борба за *правду* рађа *моралну снагу* и буди најплеменитије идеале, управљене против *неправде* и *насиља*.

[...]

Остварили смо моралну победу. Царство је уздрмано и понижено. Кипар, за који нико није знао, па ни дипломате, данас је у центру међународних односа, он је мора за Англоамериканце и канцер за Енглезе. На нашој страни су сви људи којима је слобода на срцу.

[...]

Прошло је време предаје. Прошло је време живота на рачун малих и беспомоћних. Данас ће надвладати *правда* и *морал*. Не могу нас поразити ни зли англо-амерички савез, нити англо-турска завера – тај изнуђени подухват двоје лукавих опортуниста.

Parageorgiou, стр. 138-139

На који начин вођа кипарског покрета оправдава борбу за слободу? Да ли знаш неки други антиколонијални покрет из средине XX века?

❓ Упореди овај текст са I-9 и I-24. Која је сврха овог прогласа? Узми лист папира и нацртај три колоне. За сваки текст одговори на следећа питања, увек имајући на уму да је проглас пре свега начин обраћања људима: Ко га је написао?

Коме је упућен? Када и у којим околности ма је написан?

Наведи аргументе који су коришћени као оправдање борбе за слободу. Шта примећујеш? Мислиш ли да проглас, да би послужио сврси, треба да поштује одређена реторичка правила?

IV.6. Конкретни сукоби

IV-7. Стјепан Радић, *Хоћемо нашу хрватску домовину унутар југословенске заједнице* (1918)

Ми с вама (*Краљевином Србијом и Краљевином Црном Гором*) хоћемо јединствену вањску међународну државну границу, [...] али исто тако хоћемо и надаље задржати унутрашњу своју државну границу хрватску, и то с ових разлога.

Прво, ми Хрвати хоћемо свому сељачкоме народу оживотворити потпуно његово сељачко право према посебним нашим приликама и потребама [...].

Друго, ми Хрвати хоћемо своју хрватску државу уредити не само на сељачком него и на славенском темељу тако да, на примјер, њемачки језик замијенимо чешким и да настојимо к себи пренијети и пресадити све оне чешке уредбе и законе који су за нас; ви, напротив, пренашате уредбе и законе из туђега, ако и напредног свијета, па се ми због тога нећемо с вама безуспјешно препирати и бити у свим стварима вјечна мањина. Треће, ми Хрвати канимо сав свој јавни живот уредити *на кршћанском и на Вилсоновом човјечанском темељу тако да се угнемо свакој мржњи и освети*, а ви сте, браћо Срби, напротив, због својих превеликих патња којима су криви не само наши туђински тлачитељи него и наша браћа Бугари, ви сте због тога и против те бугарске наше браће тако огорчени да, ето, нећете ни чути о том да и Бугари иду у наше југославенско коло, а због свога јунаштва држите се

сад првим народом не само међу Славенима него на цијелом свијету. Ми то јунаштво признајемо, али тај ваш понос био би велика сметња тому да учимо од свих, а напосе од славенских народа.

Radić, стр. 211

🔑 Стјепан Радић (1871–1928), политички вођа Хрватске сељачке странке, водећи хрватски политичар после Првог светског рата, убијен у Скупштини, у Београду због противљења доминантној српској политици. Овај чланак је написао непосредно после распада Аустроугарске, на дан уједињења јужнословенских земаља 1918. године.

❓ Зашто Радић тражи да Хрватска буде самостална („унутар југословенске заједнице“)? Да ли он заговара независност по сваку цену? Шта мислиш о његовој идеологији (сељачка република, славизам)? Да ли су ове идеологије данас занимљиве?

IV-8. Проглас Срба, Хрвата и Бошњака из Босне (1943)

Данас народи Босне и Херцеговине преко свог јединог политичког представника, државног Антифашистичког већа Босне и Херцеговине, траже да њихова земља, која није ни српска, ни хрватска нити муслиманска, буде слободна и уједињена Босна и Херцеговина у којој ће бити загарантована

пуна једнакост и равноправност. Народи Босне и Херцеговине желе да заједно са другим народима равноправно учествују у изградњи народне демократске федеративне Југославије.

Чолаковић, стр. 17

Какво је схватање о природи државе исказано у овом тексту?

IV–8а. Одлука Велике народне скупштине (Подгоричке скупштине), 13. новембар 1918.

Српски народ у Црној Гори једне је крви, језика и тежње, једне вјере и обичаја с народом који живи у Србији и другим српским крајевима... На основу свега изложенога Српска Велика Народна скупштина у Црној Гори одлучује:

1. Да се краљ Никола I Петровић – Његош и његова династија збаци са црногорског пријестола;
2. Да се Црна Гора са братском Србијом уједини у једну једину државу под династијом Карађорђевића, те тако уједињене ступе заједничку Отаџбину нашег троименог народа Срба, Хрвата и Словенца.

Вујовић, стр. 226–228

IV– 8б. Из експозеа црногорског делегата Анта Гвозденовића пред Врховним вијећем, Конференција мира у Паризу 5. март 1919. године

Не прихватамо да Црна Гора постане српска провинција под влашћу владара којег она није изабрала и који није њен. Ми смо за то да се наша земља снажно одупре грубој и понижавајућој анексији!.. Не противимо се конфедерацији јужнословенских земаља у којој би сви који у њу уђу задржали своју потпуну и комплетну аутономију... Тражимо право које се данас признаје свим народима: право да сами одлучујемо о својој судбини. Али да би се то право могло остварити, мора престати режим терора и самовоље под којим тако

болно стење наша земља. Треба да под вашом контролом Срби смјеста напусте црногорску територију... Тада ће Црна Гора преко свог регуларног парламента најзад моћи слободно да искаже оно што тражи.

Растодер, стр. 84.

IV-9. Декларација Првог заседања Антифашистичког већа народног ослобођења Македоније (1944)

Декларација Првог заседања АСНОМ-а (Антифашистичко собрање народног ослобођења Македоније) о основним правима грађана демократске Македоније:

1. Сви грађани савезне демократске македонске државе једнаки су пред законом, без обзира на националност, пол, расу и веру.
2. Националне мањине имају право на слободан живот своје нације.
3. Сваком грађанину се гарантује безбедан живот и имовина, право на поседовање имовине и приватну иницијативу.
4. Сваком грађанину се гарантује слобода вероисповести и савести.
5. Свим грађанима се гарантује слобода говора, штампе, окупљања и удруживања.
6. На основу општег, једнаког, непосредног и личног права гласа свако у демократској Македонији има право да тајно гласа.
7. Сваки грађанин и грађанка старији од 18 година, који нису под судском истрагом, имају право да буду бирани у сва изборна тела народне власти. Док траје народноослободилачка борба, а по одлуци Већа, може се укинути принцип тајног и непосредног гласања. Ментално заостале особе, као и особе оптужене да раде против интереса народноослободилачке борбе, не уживају права из 5. и 6. тачке ове Декларације.
8. Сваки способан грађанин има дужност и част да се, без обзира на националност и вероисповест, као војник придружи народноослободилачкој војсци и партизанским јединицама.
9. Све фашистичке и профашистичке активности су забрањене зато што су усмерене против слободе и независности наше братске заједнице југословенских народа.

10. Сваком грађанину се гарантује право да се жали на одлуке органа власти на начин прописан законом.

11. Сваки грађанин има право да се жали и износи примедбе свим органима државне власти.

Државна власт улаже напоре да искорени неписменост, да подигне ниво опште културе и обезбеди бесплатно школовање.

У манастиру Свети Прохор Пчињски, на Илиндан, 2. августа 1944.

Makedonium, стр. 119-120

Кључ Декларација о основним правима грађана демократске Македоније донесена је 2. августа 1944, на првом заседању АСНОМ-а (Антифашистичког већа народног ослобођења Македоније). Ово веће, у којем су доминирали комунисти, било је политичко тело оружаног партизанског покрета који се борио против немачких и бугарских снага у Македонији, а на његовом првом заседању постављени су темељи аутономне македонске федералне јединице у оквиру замишљене југословенске заједнице равноправних народа. Заседање је стога било од пресудне важности за стварање будуће независне македонске државе. Партизанске вође су намерно изабрале 2. август, Илиндан, за дан објаве македонске државности, зато што је на тај дан почео и Илинденски устанак 1903. године. Тако је преко мита о „другом Илиндену“ наглашен континуитет оружане борбе. Међутим, многи од ових свечано прокламованих ставова остали су пуко слово на папиру пошто је Југославија – и Народна Република Македонија унутар ње – на крају прерасла у државу са тоталитарним комунистичким системом.

IV-10. Тешкоће антиколонијалне борбе на Кипру 1955–1959, анализа Георгија Гриваса, вође ЕОКА (Дигенис)

Много моћних актера је постављало препреке на мој пут. То су: а) Енглези, који су застрашивали и, контролишући основно образовање, стајали на путу напретка наше омладине; б) родитељи, који су страховали за животе своје деце; в) учитељи, који су се старали о школској дисциплини и

образовању својих ученика; г) комунисти, који су желели да придобију младе за своју ствар, искључиво у интересу партије; д) неки људи из власти који нису могли да схвате какву ће улогу одиграти млади, а посебно школарци, у ослободилачкој борби која је прерасла у оружани сукоб.

Grivas-Dighenis, стр. 38-39

? Анализирај све аргументе које вођа антиколонијалне борбе наводи као препреке на путу организовање борбе. Какав став има друштво у ком живиш према укључивању младих у политику? (Размисли о својој породици, професорима, пријатељима, а онда и о друштву у целини.) До ког степена, по твом мишљењу, млади људи треба да буду укључени у политику? А у оружане сукобе?

Сл. 29. Апел Кипра Уједињеним нацијама (средина XX века)

Карикатура Ф. Деметријадиса у *Istoria tis Kyprou*, стр. 243

Кључ Текст карикатуре: Вашингтон, лорд Бајрон и Јованка Орлеанка: „Дакле, сви наши напори су били узалудни?“ Током антиколонијалне борбе, грчке власти, које су заступале заједницу кипарских Грка, четири пута су се обраћале Уједињеним нацијама тражећи право Кипра на самоопредељење. Захтев за самоопредељење је 1958. године преточен у захтев за независност.

? Зашто су изабране ове три личности? Које нације оне представљају? На које сукобе оне упућују?

IV-11. Перспективе левичарске партије кипарских Грка (АКЕЛ)²⁵ (1955)

С времена на време ЕОКА и Дигенис брбљају о чудним и уврнутим стварима, ако је веровати америчком дописнику који га је „интервјуисао“. Дописник је сугерисао да су Енглези Дигениса обучили за командоса. У последњем прогласу ЕОКА, који је пренела једна атинска радио-станица, Дигенис је рекао да ће Кипрани, ако Уједињене нације одбију да се позабаве питањем Кипра, „дићи у ваздух цело острво, спаљујући и себе и Британце“. Овим прогласом су Дигенис и они који га подржавају признали једну значајну чињеницу: питање Кипра је у надлежности Уједињених нација. Шта онда значе ватрене речи и збрка које изазивају у вези са тим питањем? То питамо зато што они признају да им циљ није да разбију нос Енглезима.

Пошто је кипарско питање у надлежности Уједињених нација, зашто ЕОКА признаје да је то што ју је напустила Атина, коју су „подјармили“ странци, отворена и гнусна издаја? У Уједињеним нацијама, као и прошле године, Американци су нас напустили и издали, док је Совјетски Савез гласао за нас. Није ли криминал да ми остајемо као шкољке приљубљени за оне који нас издају и продају нудећи нам војне базе?

Ако ће, како ЕОКА признаје, питање Кипра бити решено у Уједињеним нацијама, није ли онда очигледно да ћемо се најбоље одбранити ако сви Кипрани наступе заједно – чему се, међутим, ЕОКА противи?

Све досад речено показује да је ЕОКА у најбољем случају политички заведена и да се због тога понаша авантуристички. Верујемо да решење кипарског питања лежи пре свега у јединству и борби кипарског народа и Грчке. То је прва и основна ствар, а све остало ће из тога проистећи. Велики политички удар 2. августа на Кипру, који је био агресивна демонстрација народног је-

динства, доказао је да су патриоте на правом путу. Пустимо народ да још одлучније настави борбу за уједињење и национална права. Он ће победити, упркос отпорима на које наилази, упркос опозицији и покушајима поделе, супротстављајући се свему томе.

The New Democrat Newspaper, 7. август 1995, у:
Sp. Papageorgiou, AKEL

ЕОКА: Ethniki Enosis Kyprion Agoniston (Национална организација кипарских бораца), тајна десничарска организација која је предводила антиколонијалну борбу на Кипру од 1955. до 1959. године. Њен циљ је био уједињење Кипра са Грчком, док се вођство кипарских Турака определило за сарадњу са Британцима. Тајна организација кипарских Турака, на чијем су челу били турски официри – названа Волкан, а 1958. године преименована у ТМТ (Турске одбрамбене снаге) – такође је имала за циљ одржање постојећег стања. Десничарска оријентација ЕОКА довела је до сукоба са гркокипарским левичарима, то јест присталицама АКЕЛ-а, странке која је претходних деценија победила на многим локалним изборима – јединим изборима које је британска управа дозвољавала.

IV-12. Кипарски Турци против ЕОКА, 1960.

Терористичка борба кипарских Грка се наставља

Петоро мртвих за десет дана!

Макариос то мора да осуди. Намере ЕОКА су сасвим јасне: људе треба заплашити и терор наставити свом жестином. Ко год да стоји иза овога, на крају ће, нема сумње, морати да се суочи с последицама својих дела. У првим месецима Републике терористичка организација ЕОКА је поново кренула у борбу. Са тероризмом је престала када су потписани Циришки и Лондонски споразум. Акције бораца ЕОКА, који настоје да уједине Кипар са Грчком, најпре су биле усмерене на убиства и застрашивање, а потом притворно на стварање *еносиса* („уније“). Да би

²⁵ АКЕЛ: Anorthotiko Komma Ergazomenou Laou (Напредна радничка странка).

постигла своје циљеве, ЕОКА се упустила у терористичку борбу, истовремено тврдећи да су јединство и сарадња кипарских Грка нужни. Без изузетка и без колебања, сваки Грк који се супротстави ЕОКА, изда њене циљеве или не верује у њене велике амбиције, биће изрешетан мецима или, као што се то већ догађало, киднапован, мучен и спаљен. Турска заједница никада неће заборавити оно што јој је чињено, као ни терористичке нападе којима је била изложена од стране ове организације, која се на тај начин борила за остварење својих великих амбиција. Кипарски Турци су стога потпуно свесни значаја и стварних циљева ових терористичких акција. Кипарски Турци ће с гнушањем одговорити на те акције које нису добар знак за будућност републике Кипар.

Макариос²⁶ мора осудити те подухвате терориста који су одабрали смрт и страх. То је нужно због тога што су они сада заузели важне позиције.

Nacak,²⁷ бр. 73, 7. октобар 1960

²⁶ Макариос III (1913–1977), студирао на Кипру, у Атини и Бостону, потом се 1948. године вратио на Кипар. После смрти Макариоса II, са 37 година постао најмлађи кипарски архиепископ (1950). Британци су га прогнали на Сејшеле 1956–1957. Изабран је за првог председника независне Републике Кипар (на изборима одржаним 13. децембра 1959), а 1961. године млада Република је захваљујући њему приступила Покрету несврстаних. У државном удару 15. јула 1974. године, који је извела грчка војна хунта, Макариос III је свргнут с власти. Успео је да побегне у Лондон. Након тога су уследиле турске инвазије 29. јула и 15. августа и острво је подељено. Макариос се вратио на Кипар децембра 1974, а умро је 3. августа 1977. године.

²⁷ *Nacak* (Секира) је био недељник који је излазио од 1959. до 1963. године. Издавао га је Рауф Денкташ, амбициозни националистички политичар који је каријеру започео педесетих година залажући се за ствар кипарских Турака. Денкташ се супротстављао умереној политици Фазила Кучука, првог потпредседника Републике Кипар. Изабран 1960. године за председника Турске привредне коморе. За време сукоба две заједнице на Кипру, одлазио је у Турску (1963–1964 и 1967). Представљао је турске Кипране у преговорима две заједнице који су се од 1968. године водили под покровитељством УН. Постао је вођа кипарских Турака и то био и 2003. године, када је допринео одбацивању треће верзије Анановог плана.

 Након првог случаја насиља међу заједницама, под британском владавином 1958, које је довело до незнатног измена кипарских Грка, почели су преговори између Анкаре и Атине који су довели до Циришко-лондонског споразума из 1959. По том споразуму, 1960. је основана Република Кипар као независна држава, уз гаранцију Велике Британије, Грчке и Турске. Британски стратешки интереси осигурани су двома војним базама на острву, а присуство Грчке и Турске обезбеђено је распоређивањем контингената од 950 грчких и 650 турских војника. Кипарски Грци су били подељени у ставу према споразуму, док су кипарски Турци подржавали Устав, који није био дат на референдуме. Обе заједнице су оптуживале ону другу за прављење залиха оружја и формирање незваничних наоружаних банди: у једном тренутку, пре стицања независности, Британци су заробили брод „Дениз“, који је довозио оружје на острво.

Након две године растућих тензија, озбиљна расправа око Устава створила је у децембру 1963. атмосферу у којој су избили насилни сукоби између кипарских Грка и кипарских Турака. Линија поделе, позната као *Зелена линија*, која је пролазила кроз Никозију, повучена је у јануару 1964. До знатног премештања становништва, претежно кипарских Турака, дошло је 1963–64. Но, и поред тога, око 50% кипарских Турака наставило је да живи међу кипарским Грцима до јула 1974, када је, након државног удара у организацији грчке војне хунте против међународно признате владе, што је изазвало војну интервенцију Турске, 165.000 кипарских Грка напустило домове бежећи пред турском војском. И губици у људским животима били су већи него раније. Британска влада је 1975. дозволила да се 8.000 кипарских Турака, који су потражили уточиште у њеним војним базама, пресели у области под турском контролом. То је учврстило процес физичког раздвајања заједница које су до 1958. живеле заједно, у приближно истом проценту, широм целог острва. Кипарски Грци и кипарски Турци су се раздвојили, а у обе заједнице има много расељених особа у сопственој земљи.

 Упореди текстове IV-10, IV-11 и IV-12 и покушај да разумеш позиције које су у њима изнесене. Узми у обзир и текстове I-42 и IV-6.

IV-13. Циљеви „хрватског прољећа“, како их се сећа писац Владо Готовац

Када неко невин доспе у затвор, тај нема шта да очекује. Он само може да чека. [...] И ја сам сањао сан о хрватској државности; тај сан се мора остварити да бисмо могли кренути даље и почети да делимо судбину читавог осталог света. За мене је држава само неизбежно зло. То важи и за хрватску државу. Али тај се сан мора остварити, и то као унутрашње питање! Тек тада ће минути та вековна жеља [...] и тад ћемо почети да сањамо један други сан – сан против државе.

Gotovac, стр. 129, 159

Крајем шездесетих година на челу Хрватске су били релативно млади комунистички функционери, Савка Дабчевић-Кучар и Мика Трипало. Они су желели већу самосталност Хрватске у оквиру Југославије и покушавали су да уведу више демократских слобода у оквирима постојеће комунистичке владавине. Тај покрет је популарно назван „хрватско прољеће“, а понекад и МАСПОК. Имао је много присталица, нарочито међу студентима. Окончан је почетком седамдесетих, када је Тито с власти уклонио Савку Дабчевић-Кучар и Мику Трипало, а многе њихове присталице, нарочито интелектуалце, послао у затвор. Један од осуђеника био је и писац Владо Готовац, који је 4 године провео у затвору Стара Градишка.

Шта је писац хтео да каже тврдњом да за њега „држава није ништа друго до неизбежно зло“? Шта мислиш о парадоксу да је неко осуђен као непријатељ државе зато што се борио за хрватску државу? Да ли је стварање националне државе нужни корак ка потпуном нестајању државе?

IV-14. Меморандум Српске академије наука и уметности (САНУ), 1986.

Застој у развоју друштва, економске тешкоће, нарасле друштвене напетости и отворени међународни сукоби, изазивају дубоку забринутост у нашој земљи. Тешка криза је захватила не само политички и привредни систем већ и целокупни јавни поредак земље. Свакодневне су појаве: нерад и недоговорност на послу, корупција и непотизам, одсуство правне сигурности, бирократска самовоља, непоштовање закона, растуће неповерење међу људима и све безобзирнији индивидуални и групни егоизам. Распадање моралних вредности и угледа водећих установа друштва, неповерење у способност оних који доносе одлуке праћени су апатијом и огорчењем народа, отуђењем човека од свих носилаца и симбола јавног поретка. Објективно испитивање југословенске стварности допушта могућност да се садашња криза заврши социјалним потресима са несагледивим последицама, не искључујући ни тако катастрофалан исход као што је распад југословенске државне заједнице. Пред оним што се збива и што се може догодити нико нема право да затвара очи.

[...] У томе духу је решење националног питања формулисао и теоријски развио Сперанс (Кардељ²⁸) у књизи *Razvoj slovenskega narodnog vrprašanja*, која је углавном послужила као идејни образац развоја Југославије ка конфедерацији суверених република и покрајина, што је најзад и остварено Уставом из 1974. године.

Две најразвијеније републике²⁹ које су овим Уставом оствариле своје националне програме наступају данас као упорни браниоци постојећег система. Захваљујући политичком положају својих лидера у центрима политичке моћи, они су и пре и после преломних шездесетих година имале иницијативу у

²⁸ Едвард Кардељ (1910-1979) је био словеначки учитељ који је пришао комунистичком покрету и постао један од највиших руководилаца комунистичке Југославије. Он је био главни идеолог титоизма који се залагао за јачање федерализма.

²⁹ Словенија и Хрватска.

свим питањима политичког и привредног система. По својој мери и потребама оне су кројиле друштвено и економско уређење Југославије.

[...] С обзиром на постојеће облике националне дискриминације, данашња Југославија се не може сматрати модерном и демократском државом.

[...] У тој светлости Југославија се не приказује као заједница равноправних грађана или равноправних народа и народности, него као заједница осам равноправних територија. Ипак, ни ова равноправност не важи за Србију због њеног посебног правно-политичког положаја, који одражава тежње да се српски народ држи под сталном контролом. Идеја водилца такве политике била је „слаба Србија, јака Југославија“, која је напредовала у утицајно мишљење: ако би се Србима као најбројнијој нацији дозволио брз економски развој, то би представљало опасност за остале нације. Отуда коришћење свих могућности да се њеном привредном развоју и политичкој консолидацији поставе што већа ограничења. Једно од таквих, веома акутних ограничења јесте садашњи недефинисани и пун унутрашњих конфликата уставни положај Србије.

[...] Односи између Србије и покрајина³⁰ не могу се свести једино, а ни претежно на формално-правна тумачења два устава³¹. Реч је првенствено о српском народу и његовој држави. Нација која је после дуге и крваве борбе поново дошла до своје државе, која се сама изборила и за грађанску демократију, и која је у последња два рата³² изгубила 2,5 милиона сународника, доживела је да јој једна апаратски састављена партијска комисија утврди да после четири деценије у новој Југославији једино она нема своју државу. Гори историјски пораз у миру не да се замислити.

[...] Битну тежину питања положаја српског народа даје околност да изван Србије, а готово изван уже Србије, живи веома ве-

лики број Срба, већи од укупног броја припадника појединих других народа. Према попису из 1981. године ван територије СР Србије живи 24 одсто, односно 1.958.000 Срба, што је знатно више него што је у Југославији Словенаца, Албанаца, Македонаца, узетих појединачно, а скоро исто колико и Муслимана.

[...] Успостављање пуног националног и културног интегритета српског народа, независно од тога у којој се републици или покрајини налазио, његово је историјско и демократско право.

[...] Ради задовољења легитимних интереса Србије, неизбежно се намеће ревизија тог Устава. Аутономне покрајине би морале постати прави саставни делови Републике Србије, тако што би им се дао онај степен аутономије који не нарушава интегритет Републике и обезбеђује остваривање општих интереса шире заједнице.

Нерешено питање државности Србије није једини недостатак који би требало отклонити уставним променама. Југославија је са Уставом из 1974. године постала веома лабава државна заједница у којој се размишља и о другим алтернативама, а не само југословенској, као што показују скорашње изјаве словеначких јавних посленика и ранији ставови македонских политичара. Оваква размишљања и темељно извршена дезинтеграција наводе на помисао да Југославији прети опасност од даљег расточкивања. Српски народ не може спокојно очекивати будућност у таквој неизвесности. Због тога се мора отворити могућност свим нацијама у Југославији да се изјасне о својим тежњама и намерама.

[...] Без равноправног учешћа српског народа и Србије у читавом процесу доношења и реализације свих виталних одлука Југославија не може бити снажна; а сам њен опстанак као демократске и социјалистичке заједнице дошао би у питање.

Једна развојна епоха југословенске зајед-

³⁰ Косово и Војводина.

³¹ Устави Југославије и републике Србије.

³² Број српских жртава у два светска рата је веома контроверзан.

нице и Србије очигледно се окончава са историјски истрошеном идеологијом, општом стагнацијом и све израженијим регресијама у економској, политичкој, моралној и културно-цивилизацијској сфери. Такво стање императивно налаже корените, дубоко промишљене, научно засноване и одлучно спровођене реформе целокупне државне структуре и друштвене организације југословенске заједнице народа, а у сфери демократског социјализма и бржег и плодотворнијег укључења у савремену цивилизацију. [...]

www.haverford.edu/relg/sells/reports/memorandumSANU.htm

Меморандум САНУ је био објављен у *Вечерњим новостима* 1986. Од тада је критикован као политичка платформа српског национализма и као програм за стварање Велике Србије и основа политике Слободана Милошевића и ратова 90-их. Аутори Меморандума говорили су да се радило о недовршеном документу који је објављен да би се омогућио напад на српску интелектуалну елиту. Они се нису одрекли идеја које су се налазиле у Меморандуму, што је омогућило његову злоупотребу у националистичкој мобилизацији.

Покушај да разумеш зашто се у тексту тврди да се Тито трудио да ограничи српски утицај у Југославији. Да ли је то чинио због тога што је у међуратном периоду великосрпска политика изазивала напетости? Да ли је негодовање чланова САНУ било оправдано? Процени, на основу онога што знаш, да ли су таквог мишљења били и представници других југословенских република?

IV-15. Став Словенаца о питању језика у комунистичкој Југославији 1987.

Односи у Југославији би без сумње били идеални да Словенци знају српскохрватски, а можда чак и српски и хрватски као посебне језике, а по могућству и македонски; да Срби и Хрвати говоре словеначки и македонски и да Македонци знају, поред свог, и још неки језик. Словенци се труде да то остваре у пракси. На пример, словеначка деца у основној школи морају да уче српскохрватски језик. Срби и Хрвати, међутим, обично не уче словеначки у основној школи. То значи да се ми несвесно залажемо за једнострану приступ питању језичке равноправности. Словеначки је језик другог реда у Југославији, то је чињеница коју потврђује и површно испитивање ситуације, и о којој сведоче на хиљаде шала и вицева. Срби и Хрвати су свесни тога да им знање словеначког није неопходно. У сусрету са Словенцима, видели су како су они у већини случајева спремни да им се обраћају на њиховом језику. Верујем да би Хрвати и Срби, када бисте им рекли да треба да науче словеначки, себи поставили сасвим логично питање: „Зашто да учим словеначки када то време могу да искористим за учење језика који ће ми бити потребнији, језика који бих могао да користим у свакодневном животу, и од кога ће пресудно зависити мој бољитак и напредак у животу?“

Многи Словенци, нарочито они који раде у савезној администрацији, доживљавају знање српскохрватског као своју моралну обавезу, све у нади да ће властитим примером подстаћи и друге грађане Југославије да науче словеначки. То је, међутим, погрешно полазиште, и Словенци би, као и други, требало себи да поставе следеће питање: „Зашто бих ја учио српскохрватски ако то време могу искористити да научим неки кориснији језик? Зашто Словенци, уместо српскохрватског, не би учили енглески, немачки или руски?“

Одговор лежи у страху који прати Словенце већ хиљадама година. Замислите Словенца који се налази у иностранству у некој дипломатској или војној делегацији. Може се одједном наћи потпуно сам пред скупом представника своје земље који говоре само српскохрватски. Он једино може да закључи да се затекао с представницима земље у којој се говори српскохрватски, а не српске или хрватске нације. Тако питање језика постаје питање патриотизма, па чак и питање издајства. [...]

А сада оно најважније: како се уопште можете директно обратити некоме ко је представник државе уколико вас је обузео страх? Свако је имао такво искуство. Стојећи пред командантом, пред надређеним, пред строгим учитељем – пре или касније ћете почети да муцате. Словенци муцају југословенски језик. Само код куће, у својој породици и у домаћим институцијама, они могу да говоре течно.

То потврђује необориви принцип по ком људи у сложеним државама могу бити једнаки само ако знају два или више језика. Из тога се може извући једностран закључак који сам у себи садржи противречност, јер рекавши то, ми смо рекли да Југославија није земља једнаких нација и језика и да, с обзиром на то каква је у пракси, она то и не може постати.

Проблем језика [...] не упућује на то да словеначко национално питање почиње са питањем језика.

Stokes, стр. 283-284

 Шта мислиш о незадовољству Словенаца због асиметричних односа у савезној Југославији која је, споља гледано, била заснована на равноправности? Да ли је било неког практичног решења за то питање?

IV-16. Мајска декларација Словеначког демократског савеза (1989)

Потписници ове декларације изјављују следеће:

1. Ми желимо да живимо у сувереној држави словеначког народа.

2. Као суверена држава ми желимо да сами одређујемо у каквим ћемо односима бити са југословенским и другим нацијама у реформисаној Европи.

С обзиром на историјске аспирације Словенаца да буду политички независни, словеначка држава ће бити заснована на:

- поштовању људских права и слобода
- демократији која подразумева и политичко вишестраначје

- друштвеном поретку који ће гарантовати материјално и духовно благостање у складу са стварним условима и људским потенцијалима грађана Словеније.

Repe, стр. 198

Прва опозициона партија, Словенска демократична звезда (Словеначки демократски савез), издала је 8. маја 1989. године Мајску декларацију. Уједињен са другим опозиционим партијама у „Демос“, Савез је победио на изборима 1990. године. Мајску декларацију је потписао велики број других опозиционих партија и група.

Анализирај текст.

IV-17. Фудбал и национализам – сећање једног хрватског навијача о путовању на утакмицу Партизан – Динамо (1989)

Прича се да су нам припремили топле сендвиче у Београду. Нису се требали трудити. Атмосфера је све топлија, како је нестајао виски и коњак тако је расло и расположење. Вагон је био изложен акустичком терору: „Из Загреба група цијела, и крв нам је плаво-бијела!“, а нису изостале ни национално обојене пјесме, ипак се путује у Бео-

град, а у ово узаврело вријеме присуство два прилично толерантна милиционера није разлог да се не отпјева сонг, донедавно још незамислив за јавну употребу: „Ој Динамо погинут ћу за те, као Стјепан Радић за Хрвател!“ У зраку се осјећа национални набој, све се врти око Динама, Загреба, Хрватске, па кад упитате 22-годишњег студента економије из добро ситуиране обитељи зашто путује у Београд кад је то данас опасно, и кад им је речено да остану код куће, будући економист ће рећи: „Путујемо јер волимо једини прави загребачки клуб, јер нам то причиња задовољство, а уз то – уживамо туђи Цигане“. Ако их питате да ли им је то једини садржај који их чини задовољним, Бруно ће се насмијати и рећи да не зна броја занемарених дјевојака због Динама. [...]

Близу смо стадиона, чује се хук трибина, преко врхова Партизановог колоса бљешти доминантна купола светосавског храма. И Југ је већ пун гробара, ундертактерса и како се све не зову, накрцан транспарентима, у емоционалном бунилу. За госте из Загреба очишћен је један сепаре без могућности додира. А Партизанов југ грми: „Партизан, Партизан, то је прави тим, Слободан Милошевић поноси се њим!“ Али, увреде не лете у количинама на које смо навикли посљедњих година. Ту смо се растали с БББ, јер повратак је увијек опаснији дио пута. Наиме, тада почињу обрачуни гробара и пургера по тамним улицама, а епилог је обично исти – видимо се код суца за прекршаје. Све жешће, све разузданије и без кочница.

www.badblueboys.hr

 Идентитет се често изражава кроз подршку неком спортском клубу. У друштвима у којима није дозвољено јавно исказивање националних осећања, какво је било и комунистичка Југославија, навијање за неки фудбалски клуб било је начин да се изрази властити национални идентитет. Од четири највећа фудбалска клуба у Југославији, два су била из Хрватске, а два из Србије. „Bad Blue Boys“ су навијачи загребачког Динама, „торцида“ навијачи сплитског

Хајдука, „делије“ навијачи београдске Црвене звезде, а „гробари“ београдског Партизана. Како је распад Југославије бивао све извеснији, тако су туче фудбалских навијача постајале све жешће, што је кулминирало на утакмици Динамо – Црвена звезда у Загребу 1990. године.

 Шта мислиш, зашто је фудбал постао тако значајан за изражавање националног идентитета? Зашто навијачи помињу Стјепана Радића и Слободана Милошевића? Опиши националне сукобе на недавним фудбалским такмичењима. Шта мислиш, може ли подршка фудбалском клубу да буде израз и неког другог, а не само националног идентитета, рецимо неког локалног идентитета који је, као и национални, непомирљив с другим локалним идентитетом? Можеш ли да нађеш неке примере за то у твојој земљи?

IV-18. Спиратељица Дубравка Угрешић осуђује поделе и ратове деведесетих

Јесам ли се икада запитала колико сам производ дугогодишњег финог ручног рада система у којем сам живјела, а колико властити? И нисам ли у овом тренутку НИТКО, само бројка без идентитета, нисам ли анонимно људско месо у рукама господара рата? Јер они, господари рата у моје име, не питајући ме, одлучују у којој ћу земљи живјети, којим ћу језиком писати, којој ћу култури припадати, одлучују хоће ли поклонити или одузети живот мојим ближњима, мојим пријатељима, хоће ли срушити моје градове, одлучују о називу моје улице, бришу моју прошлост, одређују моју садашњост [...].

Ugrešić, стр. 121

 Дубравка Угрешић, рођена 1949, позната ауторка романа, напустила је Хрватску 1993. године због неслагања с односом према рату и националном јединству које је преовладавало у јавности.

 Које осећање изражава списатељица? Како су политичке промене утицале на живот обичних људи? Да ли политичари размишљају о томе како ће њихове одлуке утицати на животе људи? Да ли се у том контексту политичка пропаганда може посматрати као начин да политичари увере обичне људе у исправност своје политике?

IV-19. Однос хрватског и српског језика – мишљење хрватског лингвисте Стјепана Бабића (2003)

Кад сада узмемо у проматрање хрватски и српски књижевни језик, тада је лако утврдити да међу њима постоје разлике. То нитко не нијече, нити може занијекати, само се многи не слажу о значајкама тих разлика. Могли бисмо о њима поприлично теоретизирати, но за ову је прилику боље да будемо сасвим конкретни. Узмимо један прочит примјер.

Ако помичемо бирач на радију, чујемо различите језике и знамо који је који ако га познајемо. Тако разликујемо талијански, француски, шпањолски, руски... Једнако тако разликујемо кад говори на хрватскоме, а кад на српскоме. Кад на постаји А чујемо овакав почетак: [...] „Данас је 30. коловоза. Метеоролози најављују лијепо и ведро вријеме“, знамо да је то хрватски, а кад на постаји Б чујемо: „[...] Данас је 30. август. Метеоролози најављују лепо и ведро време“, знамо да је то српски.

www.fokus-tjednik.hr

Током XIX века „национални“ стандардни језици настали су од дијалеката који се користе на различитим подручјима. У Хрватској су лингвисти XIX века од три главна наречја – штокавског, кајавског и чакавског – изабрали штокавски за основу заједничког књижевног језика. Тај дијалект је најближи српском језику, и заправо је основа и српског књижевног језика. За време комунистичке Југославије (1945–1991) језик којим

су говорили Срби и Хрвати називан је српско-хрватски (односно хрватско-српски) и често су се могла чути тврђења да је у питању један језик за који се користе само различита писма. Током распада Југославије и стварања нових националних држава, у први је план избила идеја да су хрватски и српски два потпуно различита језика, а било је и оних који су и босански идентификовали као засебан језик.

 Шта лингвиста Бабић мисли о језичком спору Срба и Хрвата? Пажљиво погледај два цитата које он наводи. Шта мислиш о разликама између те две реченице? Да ли су оне довољне да би се тврдило како је реч о два различита језика?

IV-20. Реакција на приказивање српског филма са хрватским титловима (1999)

„Вежите се, полећемо“, каже лик с филмског платна, а испод пише: „Вежите се, полијећемо“. Баш тако. Онда се на платну појави латинични натпис „Београд, јесен 1991“, а испод њега нам латинични титл објашњава: „Београд, јесен 1991.“ ... У кину лудило. Смијех, сузе радоснице и одушевљено плескање по кољенима, а још није прошла ни прва минута филма. Нема збора, ово је ваљда најлуђе филмско остварење у повијести филма, успоредиво можда тек с остварењима филмова из америчке нијеме комедије. Наравно, ово су „Ране и титлови“, први српски филм у службеној и сувереној хрватској филмској дистрибуцији..., а све остало већ је легенда.

Jurak

 Шта на основу овога можеш да закључиш о српско-хрватском језичком спору? Зашто је то важно за национални идентитет? Да ли је питање језика ствар искључиво лингвиста, или тиме могу да се баве и они који нису стручњаци? Зашто долази до смешних ситуација у споровима о разликама и сличностима српског и хрватског језика?

IV-21. Располућени идентитет једне младе Хрватице

Не волим губитнике. Аутсајдере. Људе који се морају смијешити. И бити пристојни. Ја не волим ни Србе у Хрватској. Они када кажу: „Бабић“, увијек додају: „Из Корчуле“, А нису из Корчуле. Него из Далматинске загоре. Из вукојевине у којој је Бабић нешто друго. ОК. И тамо има Бабића Хрвата. Али Бабић Хрват никад не објашњава. И не додаје „из Корчуле“. [...]

А опет, неки људи су Срби и осјећају се као Срби. Мисле да је то нормално, бити Србин. Оно. Мама Српкиња, дјед лежи на српском гробљу у Бенковцу и нешто му пише ћирилицом на камену, у високој трави, имају своје славе, попови су им длакави и смију се женити... А кад се мали Србин роди дају му име Алимпије или Сава или Танасије. И тај мали Србин и Српкињица Лепосава знају од малена да су то. Све им је јасно. Они могу понекад рећи да су са „Корчуле“ али знају да нису. Кужите? Али

ја. Мој случај. То је фрка. Ја н и с а м Српкиња. А морам додати „Корчулу“. Ја н и с а м Српкиња! Ја бих сада, овај час, најрадије устала и заурлала у мрак: „Нисам Српкињаааа!“

Rudan, стр. 14-15

Ово је одломак из романа *Ухо, грло, нож* Ведране Рудан (рођене 1949. године), списатељице, новинарке и агента за трговину некретнинама. Главни јунак романа је Тонка Бабић, чија је мајка Хрватица а отац Србин.

Опиши какве проблеме с идентитетом има Тонка Бабић. Каква су њена национална осећања? Како објашњаваш њену идеју да „Бабић Хрват“ не мора да даје никаква даља објашњења о свом пореклу, док „Бабић Србин“ то мора да учини? Да ли си чуо за сличне ситуације располућеног националног идентитета у својој земљи?

IVв. Превазилажење национализма

IV-22. Мирко Ковач о национализму 2011. године

Мислим да сам постао свјестан нације и питања око нације тек онда кад сам је осјетио као неку врсту срамоте. Да неко убија, силује, истребљује у име нације, довољно је да се одрекнеш те припадности за коју ниси одговоран, јер у нацију се не улази као у партију, нити је ту твоја воља одлучујућа, па ако је тако, ја сам онда све учинио да направим отклон од те припадности. Идентитет је нешто друго, он се прихвата, може бити вишеструк, укршта се... Мени је моралност изнад нације... Двадесето стољеће било је ментално поремећено. У томе лудилу ови наши мали народи имали су истакну-

то мјесто. Бојим се да се та „патолошка енергија“ није трансформирала... Она се мора контролирати, јест да је тешко, али зато постоји политика, интелигенција, постоје неки програми да се то своди у подношљиве оквире.

<http://www.portalanalitika.me/drustvo/tema/32789-ovdje-jo-ima-patoloke-energije-.html>

Мирко Ковач (Петровићи код Никшића, Црна Гора, 1938. године) црногорски, српски и хрватски књижевник. Један од најчитанијих и најутицајнијих писаца на простору бивше Југославије. Познат по антиратним и антинационалистичким иступима.

IV-23. Општи оквирни споразум за мир у Босни и Херцеговини (1995)

Република Босна и Херцеговина, Република Хрватска и Савезна Република Југославија („Стране“),

признајући потребу за свеобухватним споразумом ради окончања трагичног сукоба у регији,

желећи да придонесу том циљу и помогну трајни мир и стабилност,

потврђујући прихватање Договорених темељних начела од 8. септембра 1995, Даљњих договорених темељних начела од 26. септембра 1995. и споразума о прекиду ватре од 14. септембра и 5. октобра 1995, **примајући** на знање споразум од 29. августа 1995. којим је делегација Савезне Републике Југославије овлашћена да у име Републике Српске потпише делове мировног плана који се односе на њу, уз обавезу строгог и доследног спровођења постигнутог споразума, споразумеле су се о следећем:

Члан I

Стране ће регулисати своје односе у складу с начелима изложеним у Повељи уједињених нација, као и с Хелсиншким завршним документом и другим документима Организације за европску безбедност и сарадњу. Оне ће потпуно поштовати међусобну суверену једнакост, спорове ће решавати мирним путем, и суздржаће се од акције, претњом или употребом силе или на други начин, против територијалне целовитости или политичке независности Босне и Херцеговине или било које друге државе.

Члан II

Стране поздрављају и подржавају постигнуте договоре о војним аспектима мировног решења и аспектима регионалне стабилизације, како је изложено у Споразумима у Анексу 1-А и Анексу 1-Б. Стране ће у потпуности поштовати и подржавати испуњење обавеза преузетих у Анексу 1-А, и у целини ће се придржавати својих обавеза изложених у Анексу 1-Б.

Члан III

Стране поздрављају и подржавају постигнуте договоре о разграничењу двају ентитета, Федерације Босне и Херцеговине и Републике Српске, како је изложено у Споразуму у Анексу 2. Стране ће у целости поштовати и помагати испуњење обавеза преузетих у њему.

Члан IV

Стране поздрављају и подржавају програм избора за Босну и Херцеговину изложен у Анексу 3. Стране ће у целости поштовати и помагати испуњење тог програма.

Члан V

Стране поздрављају и подржавају постигнуте договоре о Уставу Босне и Херцеговине, изложене у Анексу 4. Стране ће у целини поштовати и помагати испуњење обавеза преузетих у њему.

Члан VI

Стране поздрављају и подржавају постигнуте договоре о оснивању арбитражног суда, Комисије за људска права, Комисије за избеглице и прогнанике, Комисије за очување националних споменика, као и јавних предузећа Босне и Херцеговине, изложене у Анексима 5-9. Стране ће у целости поштовати и помагати испуњење обавеза преузетих у њима.

Члан VII

Признајући да су за постизање трајног мира од кључног значаја поштовање људских права и заштита избеглица и прогнаника, Стране су сагласне с одредбама о људским правима изложеним у Поглављу Један Споразума у Анексу 6, као и одредбама о избеглицама и прогнаницима, изложеним у Поглављу Један Споразума у Анексу 7, и у целости ће их поштовати.

Члан VIII

Стране поздрављају и подржавају постигнуте договоре о спровођењу овог мировног плана, укључујући посебно цивилне (невојне) аспекте, изложене у Анексу 10 овог Споразума, те на међународне полицијске снаге, како је изложено у Анексу 11 Споразума. Стране ће у потпуности поштовати и помагати испуњење у њима преузетих обавеза.

Члан IX

Стране ће у потпуности сарађивати са свим ентитетима који су укључени у спровођење овог мировног плана, како је изложено у Анексима овог Споразума, или које је овластио Савет безбедности Уједињених нација, у складу са обавезама свих Страна да сарађују у истрази и гоњењу у вези са ратним злочинима и другим кршењима међународног хуманитарног права.

Члан X

Савезна Република Југославија и Република Босна и Херцеговина признају једна другу као суверене независне државе у оквирима међународних граница. Даљи аспекти њиховог узајамног признања биће предмет накнадних преговора.

Члан XI

Овај Споразум ступа на снагу када се потпише.

Сачињено у Паризу, 14. децембра 1995. на босанском, хрватском, енглеском и српском језику, с тиме да је сваки текст једнако веродостојан.

www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=379

О мировном споразуму којим ће се окончати рат у Босни и Херцеговини 1992–1995 преговарало се у Дејтону, али је сам споразум потписан у Паризу, где су били и представници специјалног преговарача Европске уније, као и представници Француске, Немачке, Русије, Велике Британије и Сједињених Држава. Већина конкретних одредаба споразума детаљно је изложена у 12 анекса.

IV-24. Споразум Мађарске и Румуније о разумевању, сарадњи и добросуседским односима (1996)

Члан 1

Републике Мађарска и Румунија (надаље Уговорне стране) засноваће своје односе на поверењу, сарадњи и узајамном поштовању. [...]

Члан 3

(1) Уговорне стране потврђују да ће се у својим будућим односима уздржавати од

употребе, и претње употребе силе којом би угрозиле територијални интегритет или политичку независност друге Уговорне стране, као и од сваког поступка који није у складу с циљевима Уједињених нација и Хелсиншке повеље. Такође ће се уздржавати од подржавања таквих поступака и неће дозволити трећој страни да користи њихову територију за спровођење сличних акција против друге Уговорне стране.

(2) Уговорне стране ће сваки спор који се међу њима јави разрешити међусобно и искључиво мирним средствима.

Члан 4

Уговорне стране потврђују да ће у складу с принципима и нормама међународног права и принципима Хелсиншке повеље поштовати неповредивост заједничке границе и територијални интегритет друге Уговорне стране. Оне даље потврђују да немају никаквих територијалних претензија једна према другој и да у будућности неће имати таквих претензија.

Члан 5

Уговорне стране ће, имајући у виду испуњавање циљева овог Уговора, створити одговарајући оквир за сарадњу на свим пољима од заједничког интереса. [...]

Члан 7

Уговорне стране ће проширити своје односе и сарадњу у међународним организацијама, укључујући и регионалне и субрегионалне организације. Оне ће подржавати напоре друге стране усмерене на интеграцију у ЕУ, НАТО и западноевропску заједницу. [...]

Члан 14

Уговорне стране ће допринети стварању климе толеранције и разумевања међу својим грађанима различитог етничког и верског порекла, то јест припадника различитих култура и језика. Оне осуђују ксенофобију и сваки облик исказивања расне, етничке или верске мржње, као и дискриминацију и предрасуде, и употребиће делотворне мере како би томе стале на пут.

Члан 15

(1) а) У одређивању права и дужности припадника националних мањина које живе на њихо-

вим територијама, Уговорне стране ће применити *Оквирну конвенцију Савета Европе о заштити националних мањина*, у случају да су одредбе те Конвенције повољније за мањине у поређењу са одредбама домаћих закона.

б) Не задирући у важење претходне одредбе, Уговорне стране ће у циљу заштите и развоја етничког, културног, језичког и верског идентитета мађарске мањине у Румунији, и румунске мањине у Мађарској, одредбе које дефинишу права припадника тих мањина у документима Уједињених нација, Европске организације за безбедност и сарадњу и Савета Европе, набројаних у анексу овог Споразума, спроводити као правно обавезујуће. [...]

Члан 19

(1) Уговорне стране ће подржати и олакшати директан контакт својих грађана.

(2) Уговорне стране ће проширити своје конзуларне односе и поједноставити процедуре преласка преко границе и царинске контроле, отвориће нове граничне прелазе и проширити већ постојеће у највећој могућој мери како би се олакшао проток људи и робе. У ту сврху ће бити закључени одговарајући споразуми.

www.htmh.hu/dokumentumok/asz-ro-e.htm

❓ Наведи главне одредбе овог споразума о питањима безбедности и „високе политике“. Да ли се те одредбе тичу живота обичних људи? Шта мислиш о потоњим одредбама? Да ли су оне оправдане?

IV-25. Изјашњавање Румуна и Мађара о међусобним односима у подручјима с мешовитим становништвом (2001)

	Постоји конфликт	Постоји сарадња	Питање сматра неважним или не даје никакав одговор
Румуни (укупно)	3%	20%	77%
Румуни у Трансилванији	5%	46%	49%
Мађари	6%	70%	24%

www.intercultural.ro/cart/interculturalitate_detalii_capitol2-1.html#mirceakivu

❓ Какви се закључци могу извести из података до којих се дошло у овом истраживању јавног мњења? Шта мислиш о чињеници да људи који живе у етнички мешовитим деловима Трансилваније у већем проценту него становници других подручја оцењују да су односи Румуна и Мађара добри?

IV-26. Оквирни Охридски споразум којим је окончан оружани сукоб у Македонији (2001)

Наредне тачке су део договореног оквира којим се обезбеђује будућност демократије у Македонији и омогућује развој чвршћих и блиских веза Републике Македоније и евроатлантске заједнице. Овај Оквир ће промовисати миран и складан развој грађанског друштва уз поштовање етничког идентитета и интереса свих грађана Македоније.

Основна начела

1.1 Употреба насиља ради остваривања политичких циљева одбацује се потпуно и безусловно. Само мирна политичка решења могу да обезбеде стабилну и демократску будућност за Македонију.

1.2 Суверенитет и територијални интегритет Македоније, као и унитарни карактер државе, неповредиви су и морају се очувати. Не постоје територијална решења за етничка питања.

1.3 Мултиетнички карактер македонског друштва мора се очувати и одражавати на јавни живот.

1.4 Модерна демократска држава на природном путу развоја и сазревања мора непрекидно да обезбеђује да њен Устав у потпуности задовољава потребе свих њених грађана и да је у складу са највишим међународним стандардима, који се и сами непрестано развијају.

1.5 Развој локалне самоуправе кључан је у охрабривању грађана да учествују у демократском животу, и у промовисању поштовања идентитета заједница.

http://faq.macedonia.org/politics/framework_agreement.pdf

Оквирни споразум је, уз посредовање међународне заједнице, окончао оружани сукоб у Македонији. Потписали су га македонски председник и лидери свих већих политичких партија, а предвиђао је увођење низа уставних амандмана и промена закона како би се зајамчила права Албанаца и других мањинских заједница.

IV-27. Спорт као начин да се превазиђе национализам. Кипарски Грци навијају за локални тим кипарских Турака (2003)

Још нешто треба рећи о Афанији.³³ У том месту постоји фудбалски клуб који се такмичи у Првој лиги Север, и тренутно се налази ниско на табели тако да му прети опасност да наредне године заврши у Другој лиги. Кроз неколико дана се игра важна утакмица, на којој ће пасти одлука да ли он остаје у Првој лиги. Грци из Афаније, који су избеглице већ 28 година, одлучили су да у великим групама крену и заједно са садашњим становницима Афаније навијају у тој важној утакмици. Они су чак објавили

оглас у локалним грчким новинама позивајући све бивше становнике Афаније да им се придруже...

Report, 46, стр. 27

О каквој врсти солидарности је овде реч? Упореди овај текст са IV-17. Шта запажаш?

IV-28. Два мишљења о брисању „зелене линије“ која дели грчки од турског дела Кипра (23. април 2003)

А. Мишљење Никоса Анастасијуа, постављено на интернету

После јучерашњег дана више ништа неће бити исто. Преко две хиљаде кипарских Турака и више од хиљаду кипарских Грка прешло је с једне на другу страну, а много политичара је само посматрало, неспособно да у својим уским „универзумима“ схвати величину тог догађаја. Први пут од 1974. године, исти они који су поставили барикаде сада их уклањају. Грци и Турци су прелазили с једне на другу страну и ишли куда им је воља, посећивали су градове и села, проналазили своје старе и драге давно изгубљене пријатеље, а да их при том полиција није пратила и испитивала. Свуда су дочекивани с радошћу, добродошлицом, осмесима и сузама радосницама. Да, свуда! Грађани заиста иду напред, они су испред политичара. Ово, наравно, није трајно политичко решење које нам је потребно, али ипак јесте моћан катализатор процеса који води решењу.

Report, 46, стр. 25

Б. Турски учитељ из Фамагусте описује посету породици кипарских Грка (2003)

Данас нам је дошло неколико гостију „с оне стране“. Они, изгледа, као и многи (кипарски)

³³ Афанија је село које су кипарски Грци напустили 1974. године; данас у њему живе искључиво Турци.

Турци и Грци, желе да искористе прилику и посете места где су рођени и места где су провели део живота. Желели би да осете радост живота на целомитом острву и да поделе осећања која још живе у њиховим срцима. Нису дошли пред нашу кућу, али су аутомобил зауставили одмах иза угла, као да желе да се распитају за улицу која већ одавно носи нови назив. Житељи овог краја су одмах препознали старо име. Моцартова улица. Жена и ја смо се случајно нашли на капији. [...] Госпођа Елени, чије смо име тек накнадно сазнали, рекла је: „Моја бака је живела у кућици која је била овде. Желела сам само да дођем и видим ту кућицу. Још увек памтим како ме је бака овде доводила да се играм испод дрвећа. Овде су биле две палме“ [...] Време је неумољиво, и пошто нико није бринуо о кућици, она је потпуно пропала. Али палма је још увек ту. [...]

Позвали смо их да уђу. [...] Пошто смо Кипрани, било нам је потребно тек неколико минута да се зближимо.

А онда је Елени почела да нам прича своју причу. [...] „Слушала сам вести на радију. Уклониће барикаде. Јако сам пожелела да дођем и видим бакину кућицу. Остала ми је у тако лепом сећању. Тражила сам од доктора боловање да бих могла да дођем“ [...]

А он, Николас, објаснио нам је: „Гледао сам како сте демонстрирали. Још увек ми у ушима одзвања оно што су људи тада узвикивали: 'Ирини', 'Мир за све Кипране', 'Кипар је дом и Турака и Грка'.“ А онда је наставио: „Више нисам могао да се суздржим и заплакао сам. Плакао сам за све нас. Плакао сам и проклињао оне који су Кипране раздвојили једне од других. Ми то нисмо заслужили“. Његове последње речи ће заувек у мом срцу пламтети као ватра.

Report, 46, стр. 25

► **Сл. 30. Линија раздвајања („зелена линија“) у Никозији (2003)**

❓ Који се ставови обичних људи о политици и политичарима виде у овом тексту? Прокоментаришите Николасову тврдњу: „Ми ово нисмо заслужили.“ Да ли обични људи могу имати неку улогу у превладавању национализма? Како?

Знаш ли још неку подељену државу или подељени град у Европи двадесетог века?

❓ **Закључно питање:**

Ако је образовање у прошлости доприносило јачању национализма, шта мислиш, шта би у будућности могло допринети смањивању међунационалних напетости?

Библиографија

- ACIME = Arhiva concursului ISTORIA MEA – EUSTORY [Архив такмичења у историјском истраживању МОЈА ИСТОРИЈА - EUSTORY].
- Ahmed S. Aličić, *Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832*, Sarajevo 1996.
- Andrijašević Živko, *Crnogorska crkva 1852–1918*, Nikšić 2008.
- *Atatürk'un Soylev ve Demecleri* [Сабрани говори Ататурка], Istanbul 1945-1952.
- Jim Bennett, Robert Brain, Simon Schaffer, Heinz Otto Sibum, Richard Staley, *1900: The New Age. A Guide to the Exhibition* [Ново доба. Изложбени каталог] Cambridge, 1994.
- *Besjede i proglesi kralja Nikole*, Cetinje, 2010.
- Dimitrie Bolintineanu, *Opere alese* [Изабрана дела], București 1961.
- Hristo Botev, *Complete Works* [Сабрана дела], Sofia, 1986.
- Mahmud Esad Bozkurt, *Atatürk İhtilali* [Ататуркова револуција], Istanbul 1967.
- Razi Brahimi, *Kënga Popullore e Rilindjes Kombëtare* [Народне песме националног буђења], Shtëpia Botuese “Naim Frasheri”, Tiranë, 1979.
- H.N. Brailsford, *Macedonia. Its Races and their Future* [Македонија. Њене расе и њихова будућност], New York 1971.
- [C. I. Brătianu], *Missiunea Căilor Ferate Române. Studii politice, economice, sociale și tehnice*, Paris 1870.
- *Cemal Paşa Hatıralar* [Мемоари Кемал паше], Istanbul 1959.
- Ion Codru-Drăgușanu, *Peregrinul transilvan*, București [1956].
- Rodoljub Čolaković, *AVNOJ i narodnooslobodilačka borba u Bosni i Hercegovini (1942-1943)*, Beograd 1974.
- *Constituțiile române. Texte, note, prezentare comparativă* (ed. Mona-Lisa Puchianu, Corneliu Lungu, Gheorghe Iancu, Ioan Muraru), București 1993.
- *Хрестоматия по история на България. Българско Възраждане. Втората и третата четвърт на 19 век* [Хрестоматия бугарске историје. Бугарски препород, друга и трећа четвртина 19. века], Sofia 1996.
- *Crnogorski zakonici. Pravni izvori i politički akti od značaja za istoriju državnosti Crne Gore* (ed. dr Branko Pavićević, dr Radoslav Raspopović), Podgorica 1998.
- Dinko Davidov, *Stematografija. Izobraženije oružij iliričeskih. Izrezal u bakru Hristofor Žefarović i Toma Mesmer*, Novi Sad 1972.
- *Държавен вестник* [Државне новине].
- K. Th. Dimaras, *Κοραΐς και η εποχή του* [Κοραис и његово време], Athens 1953.
- Ljubodrag Dimić, *Istorija srpske državnosti. Knjiga III. Srbija u Jugoslaviji*, Novi Sad 2001.
- *Документи за българската история* [Документи о бугарској историји], Sofia 1931, t. 1.
- Edith M. Durham, *Albania and the Albanians, Selected articles and letters, 1903-1944* [Албанија и Албанци, одабрани текстови и писма 1903-1944], Centre for Albanian Studies, London, 2001.
- Đorđević Vladan, *Crna Gora i Austrija u XVIII veku*, Beograd 1912.
- Sir Henry Eliot, *Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences* [Неке револуције и друга дипломатска искуства], London 1922.
- Bernd J. Fischer, *Albanian Nationalism in the Twentieth Century* [Албански национализам у двадесетом веку], in

Peter F. Sugar (ed.), *Eastern European Nationalism in the Twentieth Century* [Источноевропски национализам у двадесетом веку], Washington 1995.

■ Dionyssi Fotopoulos, *Athenian Fashions at the turn of the 19th century* [Moda u Atini krajem 19. veka], Athens 1999.

■ Ziya Gökalp, *Turkculugun Esaslari* [Принципи туркизма], Ankara [1923].

■ Vlado Gotovac, *Zvezdana kuga*, Zagreb 1995.

■ Стратηγού Γεωργίου Γρίβα-Διγενή, *Απομνημονεύματα Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959* [Генерал Гривас Дигенис, Сећања на борбу ΕΟΚΑ 1955-1959], Athens 1961.

■ Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, vol.I-II, Zagreb 1990.

■ Ferid Hudhri, *Albania and Albanians in world art* [Албанија и Албанци у светској уметности], transl. by Zef Simoni and Pavli Qesku, Athens 1990.

■ Θέματα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας από τις πηγές [Теме модерне и савремене историје, обрађене на основу примарних извора], Athens 2003.

■ IEE [Историја грчког народа], vol. 12.

■ D. Ionescu, *Albina. Revistă populară*, I, no.35, May 31, 1898.

■ George Ionescu-Gion, *Studiul istoriei naționale în școalele noastre* [Проучавање националне историје у нашим школама], București 1889.

■ Gjini Varfri, *Heraldika Shqiptare* [Албанска хералдика], Tirana 2000.

■ Ιστορία της Κύπρου Μεσαιωνική-Νεότερη (1192-1974) [Средњовековна и модерна историја Кипра], Nicosia, Ministry of Education and Culture, 2001.

■ Konstantin Jirecek, *Български дневник* [Бугарски дневник], vol.1 (1879-1881), Sofia 1995.

■ Миодраг Јовичић (ед.), *Устави Кнежевине и Краљевине Србије*, Београд 1988.

■ Ivan Frano Jukić, *Putopisi i istorisko-etnografski radovi*, Sarajevo 1953.

■ Dragan Jurak, kolumna Film &Video u "Feral Tribune", No 707, April 5, 1999.

■ E. Kapsomenos, *Διονύσιος Σολωμός. Ανθολόγιο θεμάτων της Σολωμικής Ποίησης* [Дионисиос Соломос. Антологија тема у Соломоновој поезији], Athens 1998; English translation: Prof. Nina Gatzoulis, *A Portrait of Dionysios Solomos and Two of His Poems*, <http://www.helleniccomserve.com/solomos.html>.

■ Вук Стефановић Караџић, *Преписка IV* (1829-1832), Београд, 1988.

■ Lyuben Karavelov, *Любен Каравелов. Събрани съчинения (Sabrana dela)*, vol.7, Sofia, 1985.

■ Dimitrios Katartzis, "Συμβουλή στους νέους πως να ωφελιούνται και να μη βλάπτονται απτά βιβλία τα φράγκικα και τα τούρκικα, και ποια 'ναι η καθ' αυτό τους σπουδῆ" [Совет младим људима како да извуку корист из француских књига, а да се сачувају од њиховог штетног утицаја, и о томе шта би требало да буде главни предмет њихових студија], *Та ευρισκόμενα*, (ed. C.Th. Dimaras), Athens 1970.

■ Καθημερινή – Επτά ημέρες [Kathimerini – Epta Imeres], 30/12/01, Аф. Αποχαιρετώντας τη δραχμή [Посебно издање: збогом драхми], р. 4.

■ Paschalis M. Kitromilides, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ. Οι συντεταγμένες της βαλκανικής σκέψης τον 18^ο αιώνα* [Јосип Месиодакс. Балканске координате у 18. веку], Athens 2004.

■ Ahmed Kondo, *Jeronim de Rada. Flamuri i Arbrit* [Јероним де Рада. Албанска застава], Tiranë 1967.

■ Faik Konitza, *Vepra të Zgjedhura* [Одабрана дела], Tirana, "Naim Frasheri", 1993.

■ Faik Konitza, *Избор из преписке 1896-1942*, London 2000.

■ Конституција на Българското княжество [Устав бугарске кнежевине], Sofia 1879.

- Константин Константинов [Пут кроз векове], Sofia 1997.
- Christina Koulouri, *Ιστορία και γεωγραφία στα ελληνικά σχολεία (1834-1914). Γνωστικό αντικείμενο και ιδεολογικές προεκτάσεις. Ανθολόγιο κειμένων. Βιβλιογραφία σχολικών εγχειριδίων [Историја и географија у грчким школама (1834-1914). Садржај и идеолошке импликације. Антологија текстова. Библиографија уџбеника]*, Athens 1988.
- Emilij Laszowsky, *Stari i novi Zagreb*, Zagreb 1994.
- Bernard Lewis, *The emergence of modern Turkey*, [Настанак модерне Турске] Oxford 1968.
- Radoš Ljušić, *Knjiga o načertaniju*, Beograd 1993.
- Radoš Ljušić, *Istorija srpske državnosti. Kniga II. Srbija i Crna Gora - novovekovne srpske države*, Novi Sad 2001.
- Lina Louvi, *Περιγέλωτος Βασίλειον, Οι σατυρικές εφημερίδες και το εθνικό ζήτημα, (1875-1886) [Perigelotos Vasilion; Сатиричке новине и национално питање (1875-1886)]*, Athens, Hestia, 2002.
- Corneliu Mihai Lungu (coord.), *De la Pronunciament la Memorandum 1868-1892. Mișcarea memorandistă, expresie a luptei naționale a românilor [Од Објаве до Меморандума. Меморандистички покрет, израз националне борбе Румуна]*, București 1993.
- Titu Maiorescu, *Opere [Дела]* (ed. Georgeta Rădulescu-Dulgheru, Domnica Filimon), București 1978.
- *Makedonium, Antologija na makedonskata nacionalno-politička misla [Makedonium, антологија македонске национално-политичке мисли]*, Skopje, 2003.
- Sp. Markezinis, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος [Политичка историја модерне Грчке]*, Vol. B, Athens 1966.
- P. Matalas, *Έθνος και ορθοδοξία. Οι περιπέτειες μιας σχέσης. Από το „Ελλαδικό“ στο Βουλγαρικό σχίσμα [Нација и православље. Авантуре једног односа. Од „грчке“ до бугарске шизме]*, Herakleion 2002.
- Мемоари проте Матеје Ненадовића, Београд 1867.
- “Monitorul Oficial”, 19 iulie 1921.
- Bogdan Murgescu (coord.), *Istoria României în texte [Румунска историја у текстовима]*, București 2001
- Hysni Myzyri, *Shkollat e Para Kombëtare Shqipe [Прве албанске националне школе]*, Tirana 1978.
- *Nacak, новине*, 73, October 7th 1960.
- Rýza Nur, *Hayat ve Hatıratım I [Мож живот и сећања I]*, Istanbul 1992.
- *Odbрани tekstovi za istorijata na makedonskiot narod, II del [Одабрани текстови о историји македонског народа]*, part II, Skopje 1976.
- Konstantinos Oikonomos, *Επίκρισις εις την περί Νεοελληνικής Εκκλησίας σύντομον απάντησιν του σοφού διδασκάλου Κ. Νεόφиту του Βάμβα [Коментар кратког одговора образованог учитеља господина Неофитуса Вамваса о модерној грчкој цркви]*, Athens 1839.
- K.Ozturk, *Atatürk*, Istanbul, n.d.
- Paisiy Hilendarski, *Slavonic-Bulgarian History [Slovensko-bugarska istorija]*, V. Turnovo 1992.
- Spyros Papageorgiou (ed.), *Αρχείον των παρανόμων εγγράφων του Κυπριακού Αγώνος 1955-1959 [Архиви тајне борбе Кипрана]*, Nicosia 1984.
- Spyros Papageorgiou, *ΑΚΕΛ: Το άλλο ΚΚΕ [ΑΚΕΛ, друга грчка комунистичка партија]*, Athens 1984.
- *Παρθενών [Parthenon]* часопис, December 1871.
- Nikola Pašić, *Sloga Srbo-Hrvata*, Beograd 1995.
- Pavićević Branko, Raspopović Radoslav,

Crnogorski zakonici, tom IV, Podgorica 1998.

■ Branko Petranović, Momčilo Zečević (eds.), *Jugoslavija 1918-1988. Zbirka dokumenata*. Drugo izmenjeno izdanje, Beograd, 1988.

■ Petranović Branko, Zečević Momčilo, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, Beograd 1988.

■ P. P. Petrović Njegoš, *Izabrana pisma*, Beograd 1984.

■ A. Politis, *Ρομαντικά χρόνια. Ιδεολογίες και νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880* [Ρομαντικне године. Идеологије и менталитети у Грчкој, 1830-1880], Athens 1993.

■ Aurel C. Popovici, *Stat și Națiune. Statele-Unite ale Austriei Mari. Studii politice în vederea rezolvării problemei naționale și a crizelor constituționale din Austro-Ungaria* [Држава и нација. Уједињене државе велике Аустрије. Политичке студије с циљем да се реши национални проблем и конституционална криза у Аустроугарској], (ed. Petre Pandrea and Constantin Schifirneț), București 1997.

■ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum or The Political Struggle of the Romanians* или политичка борба Румуна у Трансилванији током 18. века, Bucharest, 1971.

■ Janko Prunk, *Slovenski narodni vzpon* [Узлет словеначког народа], Ljubljana 1992.

■ M. Psalidopoulos (ed.), *Κείμενα για την ελληνική βιομηχανία τον 19^ο αιώνα. Φυσική εξέλιξη ή προστασία* [Документи о грчкој индустрији у 19. веку. Природни развој или државна бригада?], Athens 1994.

■ Gjorgji Pulevski, *Избрани текстови*, Skorje 1985.

■ Stjepan Radic, *Izabrani politički spisi*, Opatija, 1995.

■ Božo Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (I. del: Opozicija in oblast)* [Извори о демократизацији и независности Словеније (Први део, Опозиција и власт)], Ljubljana 2002.

■ “Report. Friends of Cyprus”, issue no. 46, autumn 2003.

■ *Ρήγα Βελεστινλή Απαντα τα σωζόμενα* [Сабрана дела Риге од Фере], vol. V (ed. Paschalis M. Kitromilides), Athens 2000.

■ *România în chipuri și vederi* [Romania in images and postcards], București, 1926.

■ Vedrana Rudan, *Uho, grlo, nož*, Zagreb 2002. August Šenoa, *Zagrebulje*, Zagreb 1980.

■ *Σημείες ελευθερίας. Συλλογή του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου* [Заставе слободе. Колекција националног историјског музеја], уводни текст I.K. Mazarakis-Ainian, Athens 1996.

■ *Slovenska kronika 19. stoletja* (Словеначка хроника 19. века 1861-1883), Nova revija, Ljubljana 2003.

■ *Српска читанка за ниже гимназије и реалке* (Стојан Новаковић), Београд 1870.

■ Христо Стамболски, *Автобиографија, дневници, спомени* [Христо Стамболски Аутобиографија. Дневници. Мемоари], Sofia 1927, t. 2.

■ Gale Stokes (ed.), *From Stalinism to Pluralism. A Documentary history of Eastern Europe since 1945*, second edition, New York 1996.

■ Dubravka Ugrešić, *Američki fikcionar*, Zagreb/Beograd 2002.

■ A. E. Vakalopoulos, *Επίλεκτες βασικές ιστορικές πηγές της ελληνικής επαναστάσεως* [Одабрани основни извори о грчкој револуцији], Thessaloniki, Vanias, 1990.

■ Pashko Vasa, *The truth on Albania and the Albanians, historical and critical essays*, [Истина о Албанији и Албанцима, историјски и критички есеји] London 1999.

■ Иван Вазов. *Аз съм българче. Стихотворения за деца* [I am Bulgarian. Poems for children]. Пловдив, 2005.

- Evgenios Voulgaris, *Στοχασμοί εις τους παρόντας κρίσιμους καιρός του Οθωμανικού Κράτους* [*Размишљање о тренутној кризи у турској држави*], Керкура 1851.
- Wayne S. Vucinich, *The Ottoman Empire: Its record and legacy*, [*Турско царство: историја и завештање*] New Jersey 1965.
- Rastoder Šerbo, *Crna Gora u egzilu*, II, Podgorica, 2004.
- Martin Wein, *Dodjoh, vidjeh, zapisah*, Zagreb 1966.
- A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană* [*Историја Румуна од Трајанове Дакије*], 4. издање (eds. V. Mihăescu-Bîrliba, Al. Zub), București 1985.
- Šarl Irljar, *Putopis po Bosni 1875-1876*, Sarajevo 1981
- Vujović Dimitrije Dimo, *Podgorička skupština 1918*, Zagreb, 1989.
- *Za Hrvatsku*, Zagreb 1992.

Мапе

Мапа 1: Dennis P. Hupchick, Harold E. Cox, *The Palgrave Concise Historical Atlas of the Balkans*, New York, 2001, map 25. [*The Palgrave*, Мали историјски атлас Балкана]

Мапа 2: *Ibid.*, map 28.

Мапа 3: *Ibid.*, map 35.

Мапа 4: Patrick K. O' Brien (ed.), *Phillip's Atlas of World History*, London: George Philip, 1999, p. 220. [*Phillip's* атлас светске историје]

ОЦЕНИТЕ ОВУ КЊИГУ!

Ваше мишљење као читаоца ове књиге веома нам је важно, и као оцена нашег рада и за планирање наших будућих подухвата. Центар за демократију и помирење у југоисточној Европи (CDRSEE) је заједно са бројним колегама и сарадницима уложио огроман труд, време и драгоцене документе у пројекат „Настава модерне историје југоисточне Европе“, а резултат је књига коју држите у рукама. Да бисмо проверили успешност нашег метода, корисност овог подухвата и вредност наше инвестиције, волели бисмо да дате своју оцену пројекта.

Молимо за ваше искрено мишљење за шта ће вам бити потребно извесно време и труд. После читања ове књиге, или чак њеног коришћења у разреду, молимо вас да одете на наш веб сајт, нађете History Workbooks section и попуните образац за оцењивање. Формулар за евалуацију можете наћи одавде: www.cdrsee.org/jhp/evaluate_eng.html

Ако хоћете да нам се директно обратите пишите нам на: info@cdrsee.org и ваш е-mail ће бити директно упућен некоме од координатора ЈНП.

Уколико желите пишите нам на:

Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE)
Krispou 9, Ano Poli, 54634 Thessaloniki, Greece

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

94(4-12)"18/19"(035.057.874)
321.01:323.1(4-12)"18/19"(035.057.874)

ИСТОРИЈСКА читанка. 2. Нације и државе у
југоисточној Европи / уредница
Мирела-Луминица Мургеску ; [превод са
енглеског група преводаца]. - 3. изд. -
Београд : Дан Граф ; Солун : Центар за
демократију и помирење у југоисточној Европи
= Thessaloniki : Center for Democracy and
Reconciliation in Southeast Europe, 2012
(Београд : Цицеро). - 147 стр. : илустр. ;
27 см. - (Настава модерне историје
југоисточне Европе : додатни наставни
материјали / уредница издања на српском језику
Дубравка Стојановић)

Превод дела: Nations and States in Southeast
Europe. - Тираж 1.000. - Увод: стр. 13-15. -
Напомене уз текст. - Библиографија: стр.
140-144.

ISBN 978-86-83517-65-7 (ДГ)
ISBN 978-86-83517-63-3 (за издавачку целину)
1. Мургеску, Мирела-Луминица [уредник]
а) Национално питање - Југоисточна Европа
- 19-20в - Приручници б) Национална држава
- Југоисточна Европа - 19-20в - Приручници
с) Национализам - Југоисточна Европа -
19-20в - Приручници д) Југоисточна Европа -
Историја - 19-20в - Приручници
COBISS.SR-ID 189315852

